STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05354

ALE SHRIFTEN FUN DAVID FRISHMAN

David Frischmann

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלֶע

שריפטען

פון

דוד פרישמאן

II-טער באנד — ערצעהלונגען

פערלאג פּעֶדאַגאָג לאָדז

דרוקעריי ש. בעלכאטאווסקי פיעטרקוב.

תר"ע

1910.

צו כָּל־נִדְרֵי.

ערצעהלונג.

ווידער איז עס גרייַדאָוו — דאָס קליינע, וואונדערליכע שטעדטעל, און צוזאַמען מיט'ן שטעדטעל שווימט אַרויף פאַר מיר דאָס גאַנצע קינדער־לעבען מיינס: אָט איז די אַלטע שוהל מיט איהרע וואונדערליכע און גרוויליכע „מעשות"; אָט איז ליבוש חקרן, „דער לעהרער" פון גרויס־פוילין, וואָס האָט כל ימיו רק געגריבעלט זיך און געחוקר'ט, ביז ער איז צום סוף אַראָב פון זינען; אָט זענען מיינע חברים, לוויטער „עלויים", וועלכע האָבען זיך, דאַן גלאַט אַזוי, כמעט אַלע ביז אויף איינעם אויסגעשמד'ט; און אָט איז אויך די קליינע רחל'ע מיט איהרע בלאָנדע גאָלדענע לאָקען, אין וועלכע איך האָב אַזוי ליעב געהאַט צו גראַבלען אַפילו שוין זייענדיג אַ היבשער דערוואַקסענער בחור — אַלעס, אַלעס לעבט היינט אויף פאַר מיינע אויגען. און דעם קליינעם איגנאַץ געדענק איך, און ציפּצעריק, אונזער גרויסען שוואַרצען קאָטער, און דעם קאַטוילישען גלח מיט די לאַטיינישע ביכער. און דאַן שטייגט־אויף פאַר מיר די ערינערונג אָן דעם גרויסען בריק, וואָס טיילט אָב די נייַ־שטאָדט פון דער צַלט־שטאָדט, און פון ביידע זייטען בריק מורמעלט דאָס וואַסער פון דער וואַרטאַ און שוועַנקט די סטאָלבעס, אויף וועלכע דער בריק ליעגט. אָפט דאַכט זיך מיר גאָר, אַז איך הער, ווי דאָס וואַסער פּלעטשערט און גיסט זיך און רוישט, און דאָס רוישען בעריהרט ווייך מיין האַרץ, אַז עס דערלאַנגט אַ ציטער און בעוועגט זיך און וויעגט זיך.

אָבער דער בריק וואָס טײלט פֿונאַנדער וואַסער פֿון וואַסער, האָט אויך פֿונאַנדער געטײלט מענשען פֿון מענשען; דען ביז צום יאָהר טויזענד־אַכטהונדערט־דרײַאונזעכציג זענען די טויערען פֿון דער נײַ־שטאָדט געווען אָבגעשלאָסען פֿאַר יודענס וועגען. דער יודישער בית־הקברות איז געווען דער גרענעץ צווישען דער אַלט־און דער נײַ־שטאָדט, און איהם האָט מען געקענט זעהן פֿון דעם בריק אויס — דער ווײַטסטער פונקט, צו וועלכען אַ יוד האָט געקענט דערלאַנגען לעבעדיגערהײַט. אמת, עס האָט פּאַסירט עטליכע מאָל, אַז יודען, יחידים, זענען אַמאָל אַריבער ביז אויף יענער זײַט בריק נאָך פֿאַר'ן לעבען, אָבער דערפֿאַר זענען זיי אַרײַן אין „פּנקס", בעשריעבען געוואָרען אַלס זעלטענע אויסנאַהמען — מאַנכע צו אײביגעם כבוד, ווײַל זיי האָבען מקדש השם געווען, און מאַנכע צו שמאָך און צו שאַנד...

און פֿערשיעדען זענען זײערע געשיכטען — און לײענען מיר אין יענעם פּנקס, קומען אונז אויפֿ'ן זין אַרויף וואונדערבאַרע מחשבות, און עפּיס אַ וועהטאָג, וואָס מיר קענען זיך אַלײן נישט דער־קלערען, וואָס עס בעדײַט, דריקט אונז בײַם האַרץ. ווי אַזוי אײגענטליך איז דאָס געשעהען? ווער האָט דעם ווײַטען אָבגרונד געגראָבען, וואָס טײלט־אָב אײן מענשען פֿונ'ם אַנדערען? און דער סוף פֿון דעם וואָס וועט זײַן? און וועט שוין קײנמאָל, קײנ־מאָל דאָס נישט אויפֿהערען? — אָט לײענען מיר אין דעם דאָזיגען בוך געשיכטען, וואָס האָבען פּאַסירט אין באַגדאַן חמיעלניצקים און גאָנטעס צײַטען: אַ יודיש מעדעל, עפּעס אײנע מרים סגל איז דעם בריק אַריבער. אַ פּוילישער פּריץ האָט זי מיט געוואַלד אַהין מיט זיך אַריבערגענומען. אָבער אין אַ פּאָר טעג שפּעטער איז דאָס מעדעל צוריקגעקומען, צוזאַמען מיט איהר מאַן דעם פּריץ, און נאָך אין דעמזעלבען טאָג איז דער פּריץ געגאַנגען צום רב. און דער רב האָט איהם אין אַ בעזונדער חדר אַרײַנ־געפֿיהרט, וואו זיי האָבען זיך לאַנג געסוד'עט, און דערנאָך האָט זיך דער פּריץ מגייר געווען און מען האָט איהם אַ נאָמען געגעבען

אברהם בן אברהם . זיין גאנץ פערמעגען אבער האט דער דאזיגער גר אוועק געשאנקען דער יודישער געמיינדע, מען זאל דערמיט די אלטע שוהל, דעם מהרם׳ס שוהל, בויען, און דערנאך איז ער מיט זיין ווייב ארויס פון שטאדט און אוועק קיין ארץ־ישראל.
און ווייטער לייענען מיר: א מאל האט זיך עפעס א יודעל, א שניידער אדער א שוסטער, אויפגעהויבען פלוצים און איז מיט׳ן איינגענעם ווילען אריבער דעם בריק. אין יענער צייט, דאס וועט שוין זיין עטליכע הונדערט יאהר, האבען די פאליאקען געהאלטען גראד מלחמה מיט עפיס אנ׳אנדער פאלק. מען האט בעלאגערט די שטאדט, די לאגע פון די פאליאקען איז געוועזען זעהר א געפעהרליכע, דא איז דאס דאזיגע יודעל געקומען און האט זיי עפעס איין עצה געגעבען — און א פלוצלינגע ישועה איז אויף זיי געקומען. דאס דאזיגע יודעל אבער איז שוין קיינמאל נישט מעהר צו זיין פאלק צוריק געקומען, און קיינער ווייסט נישט מעהר וואס מיט איהם איז געווארען, נור זאגען זאגט מען, אז די פאליאקען האבען איהם זעהר הויך געשעצט און א שטיינערנעם דענקמאל האבען זיי איהם געשטעלט אין דער אלכסנדר־גאס, דארט אין דער ניי־שטאדט, און אנדערע זאגען, אז צו דעם דאזיגען דענקמאל איז אויך צוגעזעצט געוועזען א יעזוס־בילד. —
אזוי דערצעהלט אויך דערפ נקס פון צוויי בחורים, „עלויים" ביים רב, אויף וועלכע עס איז עפעס מיט א מאל איין אנשיקעניש געקומען, און זיי האבען זיך אין א שענעם טאג אויפגעהויבען און דעם בריק אריבער און זענען קיינמאל נישט מעהר אין די אלט־שטאדט צוריקגעקומען. פון דער ניי־שטאדט זענען זיי אבער אויך אוועק, נאך טערקיי זענען זיי געגאנגען, דארט זענען זיי די גרעסטע גענעראלען אין טערקישען חיל געווארען, און האבען אויף די באלקאנישע בערג גרויסע מלחמות געפיהרט און גרויס חעלדישקייט בעוויזען, פון וועלכע מען דערצעהלט זיך נאך ביז צום היינטיגען טאג. איינער פון זיי האט זיך א נאמען געגעבען אסמאן אדער סולימאן אדער אפשר גאר מאחמאד עפענדי, און

דער צווייטער האט זיך אויך געלאזט רופען אזא שטייגער נאמען . . .

אזוי איז דער פנקס .

נאר איין איינציגער יוד וואוינט אין ניי=שטאדט פראנק און פריי און קיינער זאגט איהם קיין בייז ווארט נישט , און דעם דאזיגען יודען רופט מען משה'לע חסיד . איהם האט דער „קאצקער" געהייסען ארויסציהען זיך פון דער אלט=שטאדט און זיך בעזעצען אין דער ניי=שטאדט און דארטען האלטען א שענק ; דאס איז געווען אזא מין „סגולה" . און דער דאזיגער יוד האט נישט גערוהט און נישט געשלאפען און האט זיך געלאזט קאסטען אוצרות מיט גאנ׳ד ביי נאטשאלסטווא , ביז איהם האט זיך איינ=געגעבען צו בעקומען די ערלויבניש , זיך אריבער צו ציהען אריבער דעם בריק און זיך צו בעזעצען אין דער ניי=שטאדט — און דאס איז געווען ביי אלעמען א מין מופת .

און דערמאנענדיג זיך היינט אלע יענע אלטע מעשות , מוז איך זיך אויך דערמאנען אן די משוגענע , אין שרה דעם כליזמר'ס ווייב , אדער שרה די אלמנה , און איך געדענק פלוצלינג אלעס , וואס מיט איהר איז געשעהען , און אלץ וואס זי האט אין איהר לעבען אבגעטהון .

דען טעגליך , געהענדיג אין חדר , בין איך פאר די אלטע משוגענע פערבייגעגאנגען . טיילמאל האב איך זי געזעהען , טאנ=צענדיג און שפרינגענדיג און זינגענדיג לידער אויף א הויך קול אדער זאגענדיג אויסווענדיג גאנצע קאפיטלעך תהלים און שבת׳=דיג׳ע זמירות ; טיילמאל האב איך געזעהען , ווי ווייסע חברה יאגט זיך נאך איהר און זי לויפט נעבאך מיט אלע כחות און בעהאלט זיך פון די שטיינער , וואס זיי ווארפען איהר נאך . נאר אפט האט אויך פאסירט , אז זי פ׳עגט זיך אוועקזעצען ביים סטאלב , וואס ביים עק בריק , און אבזיצען אזוי שעה'ן לאנג , נישט ריהרענדיג זיך פון ארט , די ליפען צונויפגעפרעסט איינע צו די אנדערע און קיין איינציג ווארט פון מויל נישט ארויסגעלאזט , נישט ס'מאל

קיין בליק ווארפענדיג אויף דער קאמפאניע יונגלעך, וועלכע שטעהען נעבען איהר. איינמאל נאך מיטאג געה איך אזוי אין חדר אריין און דערזעה די משוגענע ארומגערינגעלט פון א גאנצע חברה יונגלעך. איך האב מיך אוועקגעשטעלט קוקען אויף איהר א מינוט, און נישט זייענדיג פארזיכטיג גענוג, האב איך אומגערען זי אנגערירט מיט דער האנד. די משוגענע הויבט זיך פאמעלעך אויף פון איהר ארט, קוקט מיך לאנג לאנג אן און לאזט מיר פלוצלינג אראב א פאטש, וואס האט מיר די אויערען פערקלונגען, און אין דער אייגענער רגע זעצט זי זיך צוריק אוועק אויף איהר ארט, און זיצט ווידער שטום, נישט אויסצורעדען א האלבען ווארט. איך האב זיך צעוויינט אויפ'ן קול, בין אוועק פון יענעם ארט און געלאפען אין חדר אריין. —

ביי דער טהיר פון חדר האב איך מיר די טרעהרען אויס־געווישט און קיין ווארט נישט דערצעהלט. נור נאכ'ן לערנען, אז אלע חברים מיינע זענען שוין געוועזען אהיים געגאנגען, בין איך צום רבי'ן צוגעגאנגען און האב געפרעגט:

— ווער איז דאס די משוגענע?

— די משוגענע? שרה די אלמנה?

— יא רבי, יא, שרה די אלמנה מיין איך.

— וואס איז דא צו פרעגען, נארעלע! א משוגענע איז זי, זייט איך געדענק איז זי א משוגענע, אפשר שוין צעהן, צוואנציג יאהר, אפשר נאך מעהר.

— איך ווייס, — האב איך אויסגעשריגען און האב זיך פער־טראכט — אבער, רבי, פאר וואס זאגט זי דען תהלים אויסוועניג? פאר וואס דערצעהלט מען אויף איהר, אז זי ווייסט אויסוועניג כמעט דעם גאנצען מחזור מיט אלע יוצרות און פיוטים? ווער האט מיט איהר דען גמרא געלערענט, ווייל מען זאגט, אז זי קען גמרא אזוי ווי א מאנסביל?...

איינינע מינוטען איז דער רבי געשטאנען ווי פערשטומט, גלייך ווי ער הערט דאס אלעס צום ערשטען מאל, נאר באלד

האָט ער דעם פאַרטיגען ענטפער געהאַט: מײַן קינד, איך וועל דיר אַלעם דערצעהלען! אָט די דאָזיגע פרוי האָט אַמאָל געקענט דעם גאַנצען תנ"ך אויף אויסווענדיג, זי האָט אויך אַ סך גמרא געלערענט. נור קוים האָט זי זיך אונטערגעשטאַנען צו צוטרעטען אויך צו די קבלה־ספרים, גענומען לערנען דעם ספר רזיאל און זהר, דאָ האָט זי דער קאָצקער זכרונו־לברכה פערשאָלטען. אַזוי איז די דאָזיגע פרוי אַראָב פון גלײַכען יודישען וועג, געגאַנגען אין שלעכטע דרכים, אַראָב פריהער פון וועג און דערנאָך פון זינען, און אַזוי איז זי געבליבען אַ משוגענע ביז אויפ'ן הײַנטיגען טאָג...

איך האָב מיך נישט געקענט בערוהיגען מיט דעם רבי'ם ווערטער, און קומענדיג אַהײם האָב איך זיך בעקלאָגט פאַר דער מאַמען, אַז די משוגענע האָט מיך געשלאָגען.

— רעכט אויף דיר! האָט דער טאַטע מיך אָנגעשריגען אַנ־שטאָט מיך צו בעדויערען — וואָס טשעפּעסט דו זיך מיט אײַן אומגליקליכער קראַנקער פרוי, מיט אַ געשלאָגענע פון גאָט?

— און ווער איז זי, טאַטע? — איז זי נישט אַ שלעכטע זינדיגע נשמה, וועלכע דער קאָצקער רבי האָט פערשאָלטען פאַר איהרע שווערע עבירות? האָט זי זיך נישט אַרײַנגעלאָזט אין גע־פעהרליכע חקירות און האָט געוואָלט געגען גאָט צו קלוג זײַן?...

— ווער האָט דיר דאָס אַלץ דערצעהלט, נאַריש יונגעל?

— דער רבי! — האָב איך אויסגערופען, ווי מען רופט אוים אַ מאַטהעמאַטישען בעווײַז, און האָב געציטערט אינ'ם גאַנצען קערפער.

— קײַן וואונדער נישט, אַז אַזאַ מענש רעדט אַזוינע רעד! — האָט דער טאַטע שטיל ווי צו זיך אַלײן רעדענדיג גע־ענטפערט. און דאַן האָט ער מוסיף געווען: איבערהויפּט ווען נישט פיעלע ווײסען דאָס דאָזיגע, וואָס מיט איהר האָט פאַסירט...

און אַז איך האָב זיך געבעטען בײַם טאַטען, מיר צו דער־צעהלען אַלעס וואָס ער ווײסט וועגען איהר, איז ער מיר אוים־

געוויכען און האט מיר גערעדט ווערטער, וועלכע איך האב צו יענער צייט נישט געקאנט פערשטעהן: — ביזט נאך צו יונג, מיין קינד, און ווערסט עס נאך נישט פערשטעהן! דו קענסט נאך נישט דאס לעבען און זיין פינסטערע מאכט, ווען עס קומט מיט שטורם און געוואלט און ריהרט־אן ביז צום נפש. דאן פרעגט מען און מען בעקומט נישט קיין ענטפער, מען זוכט ערקלערונגען און מען געפינט זיי נישט, און אז דער מענש ווערט פערביטערט און פערצאגט, דא פלוכט ער זיין גאט און אלע הייליגע; דו ווייסט נאך גאר נישט די גרויסע שרעקליכע ליידען, וואס דאס דאזיגע לעבען קען מיט זיך מיט ברייננגען...

יעצט בין איך אויסגעוואקסען און איך קען עס שוין; איך קען דאס לעבען מיט זיין פינסטערע מאכט, מיט זיינע שטורמען און געוואלטען, איך ווייס, אז מען פרעגט און מען בעקומט נישט קיין ענטפער, מען זוכט ערקלערונגען און מען געפינט זיי נישט, און אויך אלע יענע שווערע ליידען, וואס דאס דאזיגע לעבען קען מיט זיך ברייננגען, זענען מיר נישט מעהר פרעמד... און אויך אלעס וואס האט איבערגעלעבט יענע אומגליקליכע פרוי, איז מיר יעצט גענוי בעקאנט מיט אלע איינצעלהייטען — און דאס וויל איך היינט ערצעהלען.

דען שלעכט איז עס, ווען די פינסטערע מאכט ריהרט־אן ביז צום נפש, דאן ווען דאס יונגע בלוט אין די יוגענד־יאהרען שטורמט און רוישט, דאן צופאלען די שטריק, וואס דער מענש האט זיך אלס מענש אויף די הענד געלעגט, און דאס געוועב וואס די געוואנהייט האט איהם אין זיך איינגעוועבט, קריעכט פונאנדער און עס רייסט ווי א פלאקסענער פאדים ביים דערשמעקען פייער...

* *

*

אויך דיעזע פרוי האט א מאל געלעבט גליקליך. אמת

דענסטמאָל אַז איהר גליק איז אויך דאַן נישט בעשטאַנען אין גאָלד און זילבער און רייכטימער, דען שטענדיג איז זי געווען איין אָרעם מענש, אַ ווייסטע אַלמנה, וואָס האָט געלעבט מיט איהר איינציג טעכטער׳ל אין דחקות און נויט; אָבער דאָס דאָזיגע טעכטער׳ל, די קליינע אֶסתר, איז געווען דאָס גליק. ווינטער פלעגט די אַלמנה פאַר די רייכע הייזער פליקען פעדערן, איינ־קויפען פאַר זיי געניז, היהנער און אַנדערע עופות, און זומער פלעגט זי פערקויפען אין גאַס פרוכטען, און פלעגט דערמיט זיך און איהר אֶסתר׳לען דערנעהרען.

גרייזדאָוו איז קליין, און די עשירים און די קויפער קען מען ביי די פינגער צעהלען. אָבער אויך איהרע בעדערפעניסען זענען געוועזען קליין און קנאַפּ. געוואוינט האָט זי אין אַ דאַך־שטיבעל אויסער׳ן שטאָדט, געגעסען האָט זי אַ שטיקעל גריעס־ברויט, און פאַר׳ן קינד האָט זי געברויכט עטוואָס מילך מיט אַ סוחאַרקע; חוץ שבת האָבען זיי קיין פליישׁ נישט געגעסען. און אויך אויף מלבושים האָט מען נישט צופיעל בעדאַרפט.

איהר אֶסתר׳ל איז גאָט זיי דאַנק אַ מלכות אויך אין די אָבּ־גערישענע שמאַטקעס! און זי, די אַלמנה אַליין, דאַרף דאָך אַודאי און אודאי נישט זיך צו פוצען; חתונה האָבען אַ צווייטען מאָל וועט זי דאָך אַזוי ווי אַזוי נישט מעהר.

און האָט זיך אַ מאָל געמאַכט, אַז עס האָט אַ טאָג אין גאַנצען פערפעהלט אויף עסען, האָט זי זיך אויך דאָס נישט שטאַרק גענומען צום האַרצען; דען וואָס זי זאָל נישט טהון, וועט זי עס דאָך טהון נור צוליעב אֶסתר׳לען — און אַזוי פלעגט זי נעהמען די ביידע קישענס פון בעט אַראָב, פלעגט געהן דער־מיט אין שטאָדט אַריין צום דאָזאַר און פלעגט עס פער־זעצען ביי איהם פאַר אַ פּאָר גילדען און קויפען מילך מיט סו־חאַרקעס. אָפט פלעגט זי זאָגען: „יאָ, ווען מיין יוסף דאָט גע־לעבט, איז אַ זעלבעס נישט פאָרגעקומען״... אָבער אויך דאַן, ווען איהר מאַן יוסף האָט געלעבט, זענען נישט די געבראָטענע

טויבען איהר געפלויגען אין מויל אַריין, דען דער דאָזיגער מאַן האָט זעהר שווער געאַרבייט אויפ'ן שטיקעל ברויט; אָבער דער עול איז דענסמאָל נישט געלעגען אויף איהר קאָפּ. יעדען זונטאָג פריה פלעגט יוסף אַרויסגעהן אין די דערפער, צו די פריצים אין די הויפען, פון וועלכע ער האָט זיין חיונה געצויגען, דען ער האָט אַ מאָדנע פרנסה געהאַט: ער איז געווען אַ וואַנדער־כליזמר. — די פרנסה פונ'ם יודישען כליזמר איז געווען אָ מאָדנע: פאַרצייטען האָט דער יודישער כליזמר אין פוילין פערנומען איין אָרט ביי די פריצים אין די הויפען; קיין יום־טוב און קיין באַל האָט זיך נישט אָנגעהויבען, אָהן דעם יודישען כליזמר. דער יוד פלעגט שפיעלען אַ „לכה דודי”, אַ „מה יפית” און אַ „כל נדרי”, וואַלצערס און פאָלקעס, אויך עטליכע אַריעס פון בעקאַנטע אָפּערעס, און דערפאַר פלעגט מען דעם יודישען מוזיקאַנט מכבד זיין מיט אַ גלעזעל משקה, צוואַרפען איהם עטליכע גילדען, מען פלעגט אויך אַריינפיהרען מאַרישע, די דינסט, און דער כליזמר האָט מיט איהר געמוזט טאַנצען אַ קאָזאַק. אָפט פלעגען צונויף טרעפען זיך אין הויף אַ דריי, פיער אַזעלכע מוזיקאַנטען, און אַזוי פלעגען זיי אַרומוואַנדערן פון דאָרף צו דאָרף פון זונטאָג פריה ביז פרייטאָג, אַזוי אַז דער „יודען־טערצעט” און „יודען קוואַרטעט” איז געוואָרען שפריכווערטליך.

אַזאַ סאָרט כליזמר איז געווען אויך יוסף. יעדען זונטאָג אין דער פריה פלעגט ער זיך מאַכען אין וועג אַריין און יעדען דאָנערשטאָג אָדער שפעטסטענס פרייטאָג פריה פלעגט ער צוריק אַהיים קומען. ווער האָט איהם אויסגעלערנט די דאָזיגע מלאָכה? — אויף די פראַגע האָט יוסף קיינמאָל נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן. ער האָט צופעליג אַמאָל אַ פידעל אין די האַנד געקריגען, די פינגער זיינע האָבען זיך אין איהרע סטרונעס פערטשעפעט און פערשידענע טענער האָבען זיך פון דער פידעל אַרויסגעגאָסען; עפּעס האָט זיך ביי איהם אין האַרצען אָבגערופען, און וואָס עס איז געווען, האָט ער נישט געוואוסט: עפּעס ווייבעס,

עפּעס מילדעס, ווי נאָך קיינמאָל נישט אין זיין גאַנצען לעבען.

פון דענסטמאָל אָן האָט ער אָנגעהויבען עפּטער שפּילען אויפ'ן פּידעל, און אַ צווייטער כּליזמר האָט איהם צוגעלערענט. טיילמאָל פּלעגט ער זיך אויפכאַפּען אין מיט'ן נאַכט, אַראָבשפּרינגען פון בעט, אַראָבכאַפּען די פּידעל פון דער וואַנד און אָנהויבען שפּיעלען. אין אַזוינע מינוטען פּלעגט ער פּיהלען ווי עפּיס אינעווענינג אין הארץ זינגט זיך, און ער פּלעגט זיך צעוויינען. עס איז אָבער געקומען דערנאָך אַ צייט, ווען ער האָט שוין נישט מעהר געוויינט, און אויך יענע ווייכקייט און מילדקייט האָבען זיך נישט מעהר אָבגערופען — דאַן האָט ער שוין רוהיג געשפּיעלט זיינע „מה־יפית'ען, געטאַנצט מיט מארישען דעם קאָזאַק, געטרונקען זיין גלעזעל און געחאַפּט זיינע עטליכע גילדען. אָפט פּלעגט ער אהיים קומען אין גאַנצען בשלום, מיט אַ גאַנצען גוף און מיט די עטליכע גילדען אין דער קעשענע, נור דאַן פּלעגט איהם אָפט פעהלען אַ פּאָלע פון זיין קאַפּאָטע, און ער פּלעגט זיך פאַר דעם ווייב פערענטפערן: „שרה! מיר האָבען זיך בלויז אַ שפּאַס געמאַכט, איך און דער העדר גראַף. און דער העדר גראַף, שוין אַ ביסעל אויפגערוימט, האָט אויף מיר אָנגערייצט זיין קאַסטאַר'ן, דעם גרויסען הונד"...

און שרה הערט דאָס אויס און איז זיך גאַנץ גלייכגילטיג; עס האָבען דאָך דאָס געטהון די גרויסע שׂררות, וואָס דער מאַן האָט די גאַנצע חיונה פון זיי, און זי מ'שטיינס געזאָגט, וואָס איז זי גאָר? אַ יודיש ווייבעל! און וואָס איז איהר מאַן? אויך נישט מעהר ווי איין אָרעמער יוד — און וואָס פאַר אַ רעכט קען זי גאָר האָבען, זיך צו בעקלאָגען? און איבערהויפּט איז דאָס ווייבעל נישט געווען געוואָהנט פּיעל צו גריבלען זיך און צו קלערען; זי האָט נאָר געוואוסט, אַז דריי מאָל אין טאָג דאַרף מען דאַווענען, און דאָס האָט זי געטהון מיט גרויס כּונה, אין דער וואָכען ביי זיך אין שטיבעל און שבת אין דער ווייבערשער שוהל.

יעדעס מאָל, ווען דער מאַן פלעגט פון דאָרף צוריקקומען, האָבען איהר ווערטער געפעהלט, צו רעדען מיט איהם. ער פלעגט איהר פרעגען: „נישטאָ עפעס צו עסען, שׂרה"? און זי פלעגט אַלעמאָל ענטפערן: „ס'איז דאָ", און פלעגט איהם דערלאַנגען דאָס עסען, אַ מאָל אַ ביסעל וואַרמע זופ, אַ מאָל פיש־יויך מיט אַ קיכעל — מעהר האָט זי נישט געוואוסט...

אָבער דאָס דאָזיגע רוהיגע, אײנפאַכע לעבען איז מיט אַ מאָל אַנדערש געוואָרען; שׂרה האָט אַ טאָכטער געבאָרען, די קלײנע אסתּר.

דענסטמאָל האָט זיך בײ שׂרה צום ערשטען מאָל דאָס ווייבליך=מיטעהליכע אָבגערופען. זי האָט טיעף אויפגעאָטהעמט, ווי נאָך קײנמאָל נישט אין לעבען, זי האָט אַלײן נישט געוואוסט, וואָס מיט איהר איז און פאַרוואָס טהוט זי דאָס. נאָר געפיהלט האָט זי בײ זיך דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען, אַז זי איז עפּעס, וואָס זי איז פאָרדעם נישט געוועזען, און אַז זי האָט יעצט קײטען אויף די הענד, וועלכע זי טראָגט זעהר גערן; ערשט יעצט האָט זי אָנגעהויבען פיהלען דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען, גלײך מיט אַלע איהרע אומגליקליכע טויזענדער שוועסטער, אַז אַ חוץ דעם סדור מיט'ן טײטש=חומש און די ווײבערשע שוהל האָט זי נאָך אַ חלק עפּעס אין לעבען, וועלכער קײן מענש טהאָר עס נישט בעריהרען, און ווער עס ריהרט עס אָן, בעריהרט איהר נשמה. — דענסטמאָל האָט זי זיך געפיהלט די גליקליכסטע אין דער וועלט, און שטענדיג האָט זי יענע גליקליכע צײט דערמאָנט, און אַלעמאָל ווידער דערמאָנט.

וואונדערבאַר האָט דאָס קינד אין איהרע אויגען אויסגעזעהען, און זי איז ווירקליך אַ וואונדערבאַרעס קינד געוועזען!

דער טאַטע איז געוועזען אַ כּליזמר, אַ מענש מיט אַ מוזיקאַלישער בעגאַבונג — קײן וואונדער נישט, אַז נאָך אין די פריהסטע יוגענד האָט אויך דאָס קינד געוויזען, אַז עס וואַקסט אַ מוזיקאַלישע קינסטלערין. און דאָס מעדעל איז אַלץ עלטער און שענער גע=

וואָרען און איז ווי אַ בליהענדיגע בלום געווען, און דאָס הארץ בײַ דער מאַמען איז געוואַקסען פאַר נחת.

ווען עס איז געווען ענג, אַזוי ווי שפעטער ווען עס איז ארט עס אז אסתר האָט נישט אַזאַ שעהן קלײדעל, ווי עס טראָגען די גבירישע קינדער? זענען די אַנדערע אפשר אויך אַזוי קלוג ווי איהר אסתר, אויך אַזוי שעהן ווי זי און האָבען זײ אפשר אויך אַזאַ זיס קול ווי איהר קלײנע אסתר? און אויך די קלײנע אסתר האָט זיך נישט געקימערט וועגען די אַנדערע און האָט זיך נישט צוגעקוקט צו זײ און האָט מיט זײ קײנמאָל נישט געשטיפט און זיך געשפילט. שטיל פלעגט זי זיצען פאַר זיך, און פלעגט זײן פערקלעהרט. זי איז געווען עפּעס גאָר אַ בעזונדער קינד. אלעמאָל, ווען יוסף פלעגט אַהײם קומען פריה פון זײן וועג, שוין דאָנערשטאָג בײַ נאַכט, פלעגט ער נעהמען צו זיך דאָס קינד אויפ׳ן שויס און פלעגט איהר אויפ׳ן פידעל פאָרשפּיעלען און פאָרזינגען, און דאָס קינד פלעגט זיך טיעף איינ־הערען און פלעגט פּרובען מיט דעם צאַרטען דינטשעקען שטי־מעלע אַלעס פונקט ווי דער פאָטער נאָכצומאַכען! און דער פאָטער פלעגט אַלעמאָל פערזיכערן שרה׳ן, אַז אסתר איז צו עפּעס גרויסעס געבוירען און וואָלט זי זײן אַ יונגעל, וואָלט זי גאַנץ זיכער אויס־געוואַקסען אַ וועלט־בערימטער חזן, עפּעס אַ מין קאַשטאַן, אַ ישראל׳קע שקודער אָדער נאָך אַזעלכע גרויסע.

דאַן איז פּלוצלינג דאָס גרויסע אומגליק געקומען: דער כליזמר איז אײן אומנאַטירליכען טויט געשטאָרבען — דורך אַ גנעדיגליכען שפּאַס פון אַ הערר גראַף. בײַ שרה׳ן אין הארץ אָבער האָט זיך אַ געדאַנקען ענטוויקעלט — אַזוי מאָדנע און פאָרט אמת — אַז עס איז גאָר רעכט און גוט, וואָס דער מאַן איהרער איז גע־שטאָרבען, דען יעצט וועט אסתר נאָר איהר אַלײן געהערען, איהר אַלײן און מעהר קײנעם נישט. פון יעצט אָן ווערט איהר לעבען פעסטער זײן צוגעקניפּט און אײנגעפלאָכטען אין אסתר׳ס לעבען.

די ערשטע צײַט האָט זי געקלאָגט און געוויינט, אַז עביג

וועט זי נאָך איהר מאַן טרויערן און אַז קיינעם האָט נאָך נישט פּאַסירט אַזאַ'ן אויסגעפּאַלענע שטראָף ווי איהר; אָבער אויך די דאָזיגע ביטערע צייט איז פאָריבער. „גאָט האָט דאָך מיר מיין טאָכטער געשאָנקען — פלעגט זי אין ביטערע מינוטען צו זיך אַליין צו רעדען — און מיין טאָכטער איז איין אוצר, און גליקליך איז די מאַמע וואָס פערמאָגט אַזאַ'ן אוצר, און איך, איך בין דאָס די גליקליכע מאַמע". און טויזענדער מאָל האָט זי די דאָזיגע ווערטער איבערגעחזרט, ביז טיילמאָל האָט זי שוין אַליין נישט געוואוסט וואָס זי רעדט; טיילמאָל האָט זיך איהר געדאַכט, אַז ערשט יעצט האָט זי אָנגעהויבען וויסען, ווי טהייער איהר טאָכטער איז איהר, אַז איהר האַרץ איז צו ענג, אום צו קענען פערטראָגען די דאָזיגע גרויסע ליעבע צו איהר טאָכטער און אַז דער מאַן איהרער איז נאָר אַ שטערעניש געוועזען אין איהר ליעבע צו איהר טאָכטער — אָבער די קינדער פון דעם דאָזיגען אומגליקליכען פאָלק זענען נישט שולדיג, ווען זיי זינדיגען אַזוי שווער, דען זיי ווייסען נישט וואָס זיי טהוען. טיילמאָל פלעגט זיך דאָס קינד אויפכאַפּען ביינאַכט פון שלאָף, און פלעגט זיך שטאַרק דערשרעקען, זעהענדיג ווי די מאַמע זיצט נאַקעט ביי איהר בעטעל און קוקט איהר גלייך אין געזיכט און די ליפּען איהרע שעפּצען: „יאָ, טאָכטערשי, יאָ, מיין גאָלד־טאָכטער'ל, מיין לעבען! פינף און דרייסיג יאָהר בין איך יעצט אַלט, און ביז דו וועסט אויסוואַקסען, ביז דו וועסט חתונה האָבען, וועל איך שוין זיין אַ יאָהר פופציג — אוי גאָט, אוי גאָט! וויא איז דאָס נאָך לאַנג, און ווער ווייס וואָס מיר איז נאָך בעשערט צו ליידען ביז יענער צייט!"

און דאָס מעדעל ווערט וואָס אַ טאָג שענער, וואָס אַ טאָג קליגער און געראָטענער! קומט איהר צו די אויערען עפּעס אַ טאָן פון אַ שפּיעלען אָדער אַ זינגען, דאַן שטרעקט זי זיך אויס אויף דער ערד ליגענדיג אויפ'ן בויך, שפּרייט אויס די הענדליך מיט די פיסלעך, ווי איינער וואָס שווימט, די אויגען קוקען

שטיינ, די אויערען זענען אויסגעשטעלט, און אַזוי ליגט זי, ווי זי וואָלט אָן אַלץ אין דער וועלט האָבען פערגעסען. אָבער ווער וועט זיך אין דער יודישער גאַס אויף איהר אומקוקען, און זי פערשטעהען? און וואָס ווייסט די מאַמע פון איהר און וואָס זי האָט צו דערצעהלען?

עס קומט קיינעם נישט אויפ׳ן זינן אַרויף, אַז אַ מאָל וועט זיין אַ צייט, וואָס טויזענדע וועלען זיך אויף איהר אומקוקען און וועלען זי פערשטעהען. אויך אסתר אַליין ווייסט נישט, וואָס אין איהר געהט פאָר.

ווי אַ רויז איז זי אויפגעגאַנגען און האָט געבליהט פון טאָג צו טאָג מעהר און פון חודש צו חודש, און ווער עס האָט זי אין דער יודישער גאַס געזעהען, האָט זיך אומגעקוקט און איז שטעהן געבליעבען. יעדען טאָג געהט זי יעצט דורך די יודישע גאַס ביז צום עק בריק מיט אַ קוישעל אויפ׳ן האַנד און שרייט: „עפּעל, עפּעל! קאַרשען! בערנעס! קויפט, קויפט״! — און די מאַמע, די אַלמנה, זיצט יעצט אין שטוב און קאָכט אַ זופּ פאַר איהר טאָכטער און גרייט איהר צו אַ ריין קליידעל, און אַז די טאָכטער קומט צוריק פון גאַס אין אָוועגד, זינגט זי דיא מאַמען ליעדלעך פאָר, און די מאַמע הערט זיך איין און איהרע אויגען ווערען גרויס. טייל מאָל מאַכט זיך, אַז די טאָכטער צווינגט זיך און די מאַמע הויבט אָן צו וויינען — דען זי פיהלט זיך אַזוי גליקליך, אַזוי איבערגליקליך. און איהר ווילט זיך פלוצים, אַז די צייט זאָל שוין זיין וואָס גיכער אוועקגעפלויגען און איהרע אויגען זאָלען שוין דערלעבען צו זעהען איהר אסתר׳ל נעבען איהר בעשערטען: „נאָך זיבען יאָהר, נאָך זעקס, נאָך פינף! אָה גאָט אין הימעל, טאַטע פאָטער! — קרעכצט די אַלמנה, — ווי לאַנג איז נאָך די צייט און שווער איז דאָס וואַרטען״!

נאָך פינף און פיער יאָהר, נאָך דריי און צוויי — און אויך די דאָזיגע לאַנגע צייט איז ענדליך אַריבער. אָבער וואָס אַלעס אין דער וועלט וואָלט די אַלמנה נישט יעצט געגעבען, אַז יענע

צייט זאָל נישט זיין אַריבער, אָדער עס זאָלען זיין עביגע יאָהרען, וועלכע קענען זיך קיינמאָל נישט ענדיגען! אונטערדעסען אָבער איז די קליינע אסתר אַ גרויס מעדעל געוואָרען, אַ שענעס רייצענדעס מעדעל, און קאָן טהון אַלעס וואָס איהר האַרץ גלוסט. ווי אָבער יענע צייט איז אַריבער, דאָ זענען אַריבער אויך אַלע יענע זיסע חלומות, וואָס עס האָבען זיך געחלומט דער אַלמנה וואַכענדיג און שלאָפענדיג, און דענסטמאָל איז אַלעס אַזוי אַנדערש געוואָרען, אַזוי אין גאַנצען אַנדערש פון אָנהויב ביז'ן סוף. דענסטמאָל איז אַ שטורמווינד אויף דאָס שטיל הייזעל געקומען און האָט עס אומגעדרעהט, אַזוי אַז קיין מענשליכע האַנד איז נישט אים שטאַנד געוועןן דעם שטורם אָבצוהאַלטען און אויך די אַלמנה און אויך די טאָכטער האָבען נישט די קראַפט געהאַט איהם אָבצוהאַלטען. וואָס ווייס די אָרימע אַלמנה און וואָס פערשטעהט זי וואָס עס טהוט זיך? ווער ווערט פאַר איהר עפענען דאָס בוך פון לעבען און ווער וועט איהר אויסטייטשען וואָס אין איהם שטעהט געשריבען? — אסתר אָבער האָט יאָ געלייענט אין דעם דאָזיגען וואונדערליכען בוך, וועלכער האָט זיך איהר אויפגעעפענט און עס האָט זיך פון זיך אַליין געלייענט, און אַז דאָס לעבען האָט זיין שטימע צו איהר ערהויבען, האָט איהר שטורמישער גייסט קיין שום גרעניץ נישט מעהר געקאָנט, דען עס האָט אין איהר ווי אַ פלאַמפייער זיך אָנגעצונדען, און די שטריק אויף איהרע העגד זענען צעפאַלען ווי אַ פלאַקסענער פאָדים ביים דערשמעקען פייער, און דאָס געוועב, וואָס די געוואויהנהייט האָט פערטיג געמאַכט, איז צעקראָכען ווי אַ קלייד וואָס איז פון מאָטען צוגעסען...

און מערקווירדיג! — נישט די ליעבע האָט דאָס מאָל איהרע וואונדער געוויזען, נור אַנדערע פערבאָרגענע רעדלעך האָט די איבער אונז געהוועלטיגענדע האַנד אין בעוועגונג געזעצט און אַ ניי לעבען איז געשאַפען געוואָרען. —

דאָס בעוועגענדע רעדעל איז דאָס מאָל געוועןן אַ קליין

ליעדעל פון וואָלפגאַנג פון געטהע, און מוזיק געזעצט פון לודוויג וואַן בעטהאָווען . . .

* *

*

גרײַדאָוו פון יענער זײַט בריק .

ריין און נײַ און פריש ליעגט עס אויסגעגאָסען, און די וואַסער פון דער וואַרטאָ רינגלען עס אַרום פון אַלע זײַטען, און דער „קוריער וואַרשאַווסקי" רופט עס : „דאָס קליינע ווענעדיג". אויך די נאַטור אַליין שיינט איין אונטערשיעד צו מאַכען ; ליכטיג און גאָלד־שטראַהלענד העבט זיך די זון אויף איבער דעם דאָזיגען טהייל שטאָדט, וועהרענד זי קוקט פינסטער און פערחמורעט איבער די אַלט־שטאָדט, ווי זי וואָלט חוזק מאַכען פון דעם ביסעל יודען מיט זייער פינסטערען דלות. אָבער די יודען פונ'ם געסעל וויסען דאָס נישט און פערשטעהען דאָס נישט ; דען די טויטע וויסען נישט און פערשטעהען נישט ! דערצו נאָך האָט דער פּאָליאַק פון תמיד אָן זיי צוגעוואָהנט, גרייט צו זיין שטענדיג, צו שפּאָט און לאַכען, און אויך די גוים פון דער נײַ־שטאָדט פיהלען נישט וואָס זיי טהוען שלעכטס און ווי זיי פּײַניגען. דער איינציגער יוד, וואָס וואָהנט דאָ צווישען זיי, איז ר' משה חסיד ; ער האַלט דאָ דעם ווײַנשענק . וואויהנען וואויהנט ער אין דעם שענסטען הויז פון דער גאַנצער שטאָדט, פּונקט אַנקעגען דער קירכע „די הייליגע אַננאַ". אין דעם זעלביגען הויז אינ'ם אונ־טערשטען שטאָק געפינט זיך דער איינציגער אַפּטײַק, וואָס די שטאָדט פערמאָגט . אין דער צווייטע זײַט איז די „נאַראָדאָוואַ שקאָלאַ", און אינ'ם אויבערשטען שטאָק איז דער רעדוטען־זאַל, וואו עס ווערט אים פריהלינג און אים זומער טהעאַטער גע־שפּיעלט .

גרײַדאָוו איז גאָר אַ קליין שטעדטעל, און דער שטראָם פון דער נײַער צײַט איז ביז אַהין נאָך נישט געקומען ; אָבער פּאָרט

זוערט דא אים פריהלינג און אים זומער טהעאטער געשפיעלט און עס קומען ארטיסטען און מוזיקער אויף גאסטראלען, דען בעמיהט וועגען דעם האט זיך דער „פאן ראדצא״; אזוי וועניג־סטענס זאגט ער אליין, און מיר מוזען עס איהם גלויבען. ווער איז דער פאן ראדצא און פאר וואס רופען איהם יודען און קריסטען דער פאן ראדצא? דאס לאזען מיר איבער פאר די געשיכטס־פארשער, און פאר אונז איז גענוג, ווען מיר ווייסען, אז דער הערר ראדצא האט שטארק א הנאה דערפון, ווען מען רופט איהם פאן ראדצא, און דעם הערר ראדצא׳ס הויפט־בעשעפטיגונג איז, צו זיצען גאנצע טעג ביי רבי משה שענקער אין ווײנשענק אדער פאר׳ן מאגיסטראט, וואו עס איז אויך „דער סאנד״; דארט זיצט ער זיך אויפ׳ן בענקעל, און דארף עמיצער איין עדות, וואס זאל האבען געזעהען אדער געהערט עפעס, איז דער הערר ראדצא שטענדיג גרייט, צו זיין דער געווינשטער עדות. אמת דער פאן ראדצא האט קיין פרייז־קוראנטען פאר עדות־זאגען קיינמאל נישט פער־עפענטליכט, און דאך האט יעדער גענוי געוואוסט די טאקסע: עדות זאגען אהנע שבועה האט געקאסט צוויי גילדען פויליש, מיט א שבועה — דריי גילדען, פלעגט ער דארפען ביי די איינענע ספראווע צוויי אדער דריי מאל זיין, פלעגט ער געבען איין הנחה אויף א דריטעל. נאר ווידער זאגען, אז די פרייזען ביי איהם זענען געווען „פרי־פיקס״ קען מען אויך נישט. דער פאן ראדצא איז בטבע געווען זעהר א גוטער מענש, א מענש וואס לאזט זיך האנדלען, און האט א מאל פאסירט, אז מען האט נישט בעצאהלט די פולע טאקסע, פלעגט ער אויך שווייגען. א חוץ די אלע מעלות טובות, וואס גאט האט איהם געשענקט, האט דער הערר פאלעסקי געהאט אויך עפעס א היטעל מיט א גרינעם לאמפאס און א קאקארדע; דערצו האט ער זיך נאך געלאזט וואקסען א פאר לאנגע געדיכטע וואנסעס, און זיך פערשאפט א נאז פון א רויט־בלאען קאליר; אזוי אויך האט דער הערר ראדצא פערשטאנען גאנץ געלויפיג פראנצויזיש —

און אויך דאָס מוזען מיר איהם גלויבען. ער דערצעהלט אונז, אַז צוריקקומענדיג פון פּאַריז, האָט ער דאָס גאַנצע שטעדטעל געמאַכט פאַר געבילדעטע לײַט, ער האָט פאַר זײַ אויפגעעפענט אַ נײַע וועלט, האָט זײַ געגעבען דעם געשמאַק פון מוזיק און קונסט, האָט זײַ געלערענט טאַנץ און שפּיעל, האָט זײַ אויס־געפּײַנערט און אויסגעאײַדעלט דעם עסטהעטישען זין און האָט זײַ געמאַכט ביסלעכווײַז פאַר אמת'ע אײראָפּעער. אַזוי קומט, אַ דאַנק איהם, יעדעס יאָהר קײַן גרײַדאָוו אַ טרופּע אויף אַ גאַסט־שפּיעל, אַזוי שפּיעלט זי עטליכע וואָכען און אַזוי געהט זי ווידער איהר וועג.

און נאָך דעם אַלעם האַלט זיך דער העֶרר ראַדצאַ בײַ זיך נישט גרויס און שטאָלצירט נישט מיט זײַנע וואָהלטהאַטען וואָס ער טהוט מיט דעם שטעדטעל; ער איז אַזוי ווײַט בעשײַדען, אַז ער שעמט זיך אַפּילו נישט צו זײַן אין אַ יודישער ווײַנשענק. אַלע ווײַסען שוין: טרעפט מען נישט דעם העֶרר ראַדצאַ זיצענדיג אויפ'ן בענקעל פאַר'ן מאַגיסטראַט, זיצט ער אין דער ווײַנשענק בײַ ר' מאָשקע'ן.

יודען — פלעגט פאַלעסקי שטענדיג זאָגען — זענען אָרענט־ליכע מענשען, זײַ געבען רײַנעם שפּירט און גיסען קײַן קאַפּ וואַסער נישט צו, און דעריבער פּאַסירט אויך אָפט, אַז ער ווערט נישט ווילענדיג שכּור; אַחוץ דעם — פלעגט ער מוסיף זײַן שטילער־הײט — האָבען די יודען נאָך אַ מעלה: בײַ זײַ קאָן מען קריגען אַ מאָל אַ גלעזעל משקה אויף קרײַד, ווען עס מאַכט זיך אַ מאָל, אַז עס פערפעהלט גראָד דער גראָשען...

און נאָר איהם האָט דער יוד מאָשקאָ צו פערדאַנקען — אַזוי זאָגט פאַלעסקי — וואָס ער האָט בעקומען די ערלויבעניש, צו וואָהנען אין דער נײַ־שטאָדט און זיך דאָרט צו עפענען דעם ווײַנשענק. אויב דער העֶרר ראַדצאַ האַלט זיך דאָס מאָל זעהר געניי אין דעם אמת, איז שווער צו זאָגען; אמת יעדענפאַלס איז, אַז ער האָט פונ'ם יודען שענע עטליכע הונדערט גולדען גענומען

אויף אוועקגעבען וויטעה צו די פערשידענסטע כשינאווניקעם אין דער גובערניע; אויב, און וויפיעל עס האט זיך אויך ביי איהם אבגעשטעלט, איז שווער פעסט צו שטעלען. ווי די מעשה אבער איז: רבי מאשקע האט די ערלויבניש בעקומען, און האט פון דא אן אנגעהויבען וואוינען אין דער ניי־שטאדט. איבערהויפט איז די גאנצע מעשה מיט ר׳ מאשקעס וואוינען אין דער גויעשער גאס געווען א רעכט ביסעל מערקווירדיג. דען ר׳ משה איז געווען איין אומגליקליכער מענש: עס האבען זיך ביי איהם קיין קינדער נישט געהאלטען; ווי באלד עס איז ביי איהם איינס געבוירען געווארען, איז עס באלד געשטארבען. דא האט איהם „דער קאצקער" א קופערנע קמיע געגעבען, וועלכע ער זאל שטענדיג אויפ׳ן האלז טראגען; און אויך האט ער איהם פארזאגט, ער זאל באלד ארויס פון דער אלט־שטאדט און זיך אריבערציהען אין די ניי־שטאדט אויף דער אנדערער זייט בריק, צווישען די גוים. דערהערענדיג דעם רבי׳ס רייד, איז ר׳ משה שטארק דערשראקען געווארען: פארוואס הייסט איהם דאס דער צדיק, ער זאל זיך אריינציהען צווישען גוים? וואס זאל ער דערמיט מיינען? — עפעס א מערקווירדיגע „סגולה"! — עס פערשטעהט זיך, אז באלד האט ר׳ משה געפאלגט, וואס דער צדיק האט איהם געהייסען, און האט זיך געלאזט קאסטען אוצרות געלד ביז ער האט בעקומען די ערלויבניש צו וואוינען אין דער ניי־שטאדט. ער האט זיך בעזעצט אין דער גויעשער גאס פון יענער זייט בריק. ר׳ משה האט זיך געעפענט דארט א ווײנשענק, און אלע איינוואהנער פון דער ניי־שטאדט האבען זיין שענק בעזוכט; דארט פלעגען זיי זיך צוזאמענקומען און אבהאלטען זייערע אסיפות ביי טאג און דארט פלעגען זיי שפיעלען זייערע קארטען ביי נאכט און זייער ביליארד און שאך.

ר׳ משה איז געוואקסען און איז ביסלעכווייז רייך געווארען. און איבערהויפט זומער־צייט, ווען די אקטיארען פלעגען קומען, פלעגען חברה גאר נישט מעהר אבטרעטען

פון ר׳ מאשקעס שענק; גאנצע טעג און גאנצע נעכט פלעגען זיי דארט פערברענגען. דען די ארטיסטען פלעגען אין איינעם פון די שענק־צימערן מאכען יעדען טאג די רעפעטיציעס פון די שטיקער, וועלכע האבען געזאלט ביי נאכט אויפגעפיהרט ווערען פאר׳ן פובליקום, און דעריבער פלעגט דארט א גרויסער עולם געוועהנליך זיך צוזאמענקומען, און א לעב צו געבען מיט די ארטיסטען. עס פערשטעהט זיך, אז דער ראדצא פאן פאלעסקי איז אלע מאל געוועזען אין דער שפיץ, און ווער רעדט נאך, אז ער האט גנעדיגליך געמאכט א ליעבעס־ערקלערונג דער קליינער בלאנדער קרולאקאווסקא, א סוברעטע מיט א רויט פנימ׳ל, דענסמאל איז ער שוין אויף א רגע נישט אבגעטרעטען פון ר׳ מאשקע׳ס ווייגשענק, און אויף איהם קוקענדיג האבען אויך די אנדערע אזוי געטהון; יעדער האט זיך אויסגעקליבען זיין מעדעל, דער א כאריסטין, דער עפעס גרע־מערס, יעדער לויט זיין פערמעגען, און ר׳ מאשקעס הויז האט געהילעכט פון פרייד און לוסט און שטורמישעס לעבען.

און דארט, אויף יענער זייט בריק, ליעגט די יודישע גאס, פערחמארעט און פערנעבעלט און שווער עטהעמדיג — קיינער אבער האט ר׳ מאשקען נישט איבעל גענומען, דען אלע האבען געוואוסט, אז וואס ער טהוט, טהוט ער לויט דעם אויסדריק־ליכען בעפעהל פונ׳ם צדיק.

עס פלעגט זיך מאכען א מאל, אז א יוד פון דער יודענ־גאס איז אריבער אויף יענע זייט בריק צוליעב א געשעפט, דאן פלעגט ער זיך גיך אבפטר׳ן און פלעגט גיך צוריק אהיים, און דאס האט מען פאר קיין עולה נישט געהאלטען; א מאל פלעגט זיך אויך מאכען, אז א יוד איז אהין געגאנגען מיט עפעס א וועקסעלע אויף א פריץ אדער פלעגט געהען מיט א „סומע" צום פריץ, אדער עפעס א טרעגער אדער א קרעמער, וועלכער טראגט ארום זיין סחורה אין די הייזער, פלעגט קומען מיט זיין סחורה, דא פלעגט א זעלכער זיין געשעפט אזוי גיך ווי מעגליך

פטר'ן און פלעגט גיך צוריק — אָבער נאָך האָט די בריק געטיילט גאס פון גאס, לעבען פון לעבען און מענש פון מענש און איינעם איז מיט דעם אנדערען כמעט נישט געקומען אין בערירונג; נאָך איז נישט געקומען דאס ריינע לופטעל, וואס זאָל מיט זיך מיטטראָגען איבער'ן וואסער יענעם קערענדעל וועלכעם עס זאָל פערזענקען אין דעם שוים פון דער פרעמדער ערד, אום עס זאָל וואקסען און זאָל פרוכטען טראָגען...

אָבער אין איינעם פון די שבת־טעג, אין א פערחמארעט־טרויריגען טאָג, ווערענד א נאסער פוילער שנעע איז געגאנגען — דאָ איז אסתר'ל, די אלמנה'ס טאָכטער אריבער איבער'ן בריק, צום ערשטען מאָל אין לעבען איז זי אריבער, און מיט'ן קויש אויף דער האנד איז זי אריין צו ר' מאָשקען אין שטוב.

און א פרייטאָג איז דאס געוועזען. די אלמנה איז עפעס קראנק געוועזען און אסתר'ל האָט איהר ארבייט איבערנומען, ארויסצוגעהן מיט'ן ביסעל סחורה אין שטאָדט און צו פערדינען די עטליכע גראָשען אויף שבת־הוצאות. דער האלבער טאָג איז אָבער שוין געוועזען א וועק, און די עטליכע געלייזטע גראָשענס זענען נאָך געוועזען אזוי קנאפ און די חלות און ציבעלעס און אייער זענען נאָך געוועזען אזוי פיעל, דאָ איז אסתר'לען געקומען עפעס א געדאנקען אין זין אריין, און זי האָט א מינוט לאנג געקעמפפט קעגען איהם — אָבער אין דעם היים ליעגט די מאמע קראנק און דאָ איז שוין אזוי שפעט און באלד וועט אָנרוקען די נאכט. זי איז צוגעגאנגען ביז'ן בריק, און האָט זיך אָבער אָבגעשטעלט. א פוילער רעגען איז געגאנגען. עס קומט אָנצוגעהען ראובן דער מעקלער, און זי זעהט, ווי נישט קלערענדיג, געהט ער גיך אריבער. פון דער קירכע שלאָגט די גלאָק, טיעף און פייערליך. זי קלערט נישט מעהר לאנג, און חאפט זיך אויף און געהט, אין א מינוט שפעטער איז זי ביי ר' מאָשקען אין שטוב. קוים אָבער איז זי די שוועל אריבערגעטרעטען, איז זי

שטעהן געבליבען פערוואונדערט; דען צום ערשטען מאָל אויף איהר לעבען האָט זי אַלע יענע נײַע מענשען געזעהען מיט זײַער פּראַכט און זײַערע מאַניערען, און אַ געדאַנקען איז איהר געקומען אין זינען אַרײַן, אַז עס איז פֿאַרהאַן עפּעס אַ נײַ לעבען, וואָס מוז זײַן אַנגענעהמער און וועלכעס איז אַזוי גאַנץ אַנדערש ווי דאָס לעבען אין דער יודען-גאַס, און דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען. אויף גיך האָט זי פֿערקויפט אַלעס, וואָס בײַ איהר אין קויש איז געוועזען, און איז גיך אַרויס פֿון שטוב און אַרויס פֿון דער נײַ-שטאָדט, דען זי האָט דאָ לענגערעס נישט געקאָנט אויסהאַלטען.

דער מוטער אָבער האָט זי פֿון קײַן זאַך נישט דערצעהלט, און האָט אַלײַן נישט געוואוסט, פֿאַר וואָס נישט. עפּעס האָט זי דעם דאָזיגען טאָג גערעדט און גערעדט, און עס האָט זיך נישט געקלעבט אַ וואָרט צו אַ וואָרט; עפּעס האָט זי זיך שטאַרק פֿונאַנדער געלאַכט, גאָר נישט ווי איהר געוואוינהײַט. נאָר מינוטענווײַז האָט זי זיך שטאַרק פֿערטראַכט און איז געוועזען ווי פֿערחלום׳ט...

אָבער שוין דעם קומענדיגען זונטאָג, און דאַן מיטוואָך און דאַן פֿרײַטאָג איז אסתר׳ל ווידער אַהין צו ר׳ מאָשקען אין הויז, און דאַן האָט זי אָנגעהויבען קומען טאָג טעגליך, און האָט אַלײַן נישט געוואוסט וואָס די געהײַמע קראַפט איז, וואָס ציהט זי אַהין.

נײַע בעטראַכטונגען האָבען איהר האַרץ אויסגעפֿולט, זי האָט מיט די אויגען געשלונגען דאָס נײַע לעבען, און אַלעס איז איהר עפּעס אַזוי פֿרעמד געוועזען, און זי האָט עס נישט פֿערשטאַנען; טײל מאָל האָט זיך איהר געדאַכט, אַז דאָס נײַע לעבען איז זעהר ווײַט פֿון איהר, און טײל מאָל ווידער, אַז עס איז גאָר נאָהענט, אַז זי דאַרף נאָר אויסשטרעקען די האַנד, אום עס צו נעהמען. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם איז דער ווינטער אַוועק. רבקה, ר׳ מאָשקעס ווײַב, פֿלעגט מיט איהר רעדען יעדען

טָאג, זי פלעגט איהר דערצעהלען פון אַלעם וואָס עס קומט פֿאָר ביי זיי אין הויז אין פריהלינג און זומער, און פֿונ'ם גרויסען פּאַראַד וואָס דאָרט טהוט זיך און פון די אַקטיאָרען און די יינגערם און פון דער קליינער קרולאָקאָווסקאַ און דער גרויסער קאָוואַלסקאַ און פון די פּריצים און שׂרות און ווי זיי שפּיעלען ביליאַרד און ביינדלעך . . .

שפּיעלען ? און אין ביינדלעך ? — האָט דאָס מעדעל געפרעגט נישט וויסענדיג וואָס מיט איהר טהוט זיך, און איז געווען ווי אין אַ חלום — איהר לאַכט פון מיר, רבקה'שו! איז מעגליך, אַז ס'איז פֿאַרהאַן דערוואַקסענע מענשען, מענשען וואָס זענען שוין מעהר נישט קיין קינדער און זייערע יונגלישע יאָהרען זענען שוין אַריבער, און די דאָזיגע מענשען שפּיעלען זיך ווי די קליינע קינדער ?

— נאַטירליך! — האָט רבקה געענטפערט. מיינע לייט שפּיעלען נישט צום צייט־פערטרייב, נאָר צו פערדינען אַ רעכטען גראָשען. עס טרעפט אָפט, אַז מען געהט אין אַ געוועט.

איך געדענק פאַר יאָהרען האָט זיך גראַף קראַשנעצקי געוועט מיט זיינם אַ בעקאַנטען וועגען אַ שפּאַס, וואָס ער האָט געוואָלט מאַכען מיט דעם פרייליןן ווישניעווסקאַ; איינגעשטעלט האָט מען דעם גראַפ'ס אַ גוט, און דער גראַף האָט דאָס גוט פערשפּיעלט, ווייל דאָס פריילין האָט נישט ערלויבט, מיט זיך צו שפּאַסען . . . דו וואונדערסט זיך, אֶסתר'ל? — נור יאָ! וואָס האָב איך דיר דאָ געוואָלט זאָגען? — אַהאַ! געבען וועסטו מיר נאָך פאַר אַ פערציג גראָשען אייערביינגעלעך. אויך ציבעלעס וועסטו מיר געבען אַ פונט, און דאַן צוויי מאַנדעל אייער! אייער זענען טייער אין הייריגען יאָהר, נישט אמת? . . .

ווי אַחלום האָט זיך דאָס נייע לעבען אויפגעראָלט פאַר אֶסתר'לם אויגען — זי האָט נישט געוואוסט און האָט נישט פערשטאַנען, וואָס זענען דאָס פאַר מענשען, וועלכע קענען אַנגע־

נעהמעם געפינען אין לעבען, און אַז לעבען איז שען און אַנגענעהם, און אַז לעבען איז אַזוי בעוועגליך און ריהרעווידיג; דען ביי דער מוטער אין שטוב האָט זי געלעבט און דאָרט איז זי אויסגעוואַקסען, און האָט מעהר נישט געוואוסט ווי דעם קויש וואָס זי פלעגט אַרומטראָגען און די תּפלות וואָס די מוטער פלעגט איהר פון סידור אַרויס פאָרלייענען; און די קראַפט, וועלכע ציהעט זי אַזוי שטאַרק און מעכטיג צו יענעם אָרט, האָט זי ערשט רעכט נישט פערשטאַנען — נאָר וואָס מעהר רבקה האָט איהר דערצעהלט פון יענעם לעבען האָט אַלץ די תּאוה אין איהר מעהר און מעהר געברענט, ביז זי האָט זיך אין איהר צעפלאַקערט ווי אַ פלאַם־פייער, און זי האָט געגליהט מיט אַלע איהרע געדאַנקען, צו זעהען דאָס אַלעס מיט די אייגענע אויגען און צו הערען דאָס אַלעס מיט די אייגענע אויהרען. און די טעג האָבען זיך געשלעפט, און דער זומער איז געקומען. און דאַן האָט דאָס מעדעל אַלע יענע וואונדער מיט די אייגענע אויגען געזעהען, און וויר־קליך, דאָס אַלעס טויזענד מאָל שענער און וואונדערליכער ווי זי האָט עס זיך פאָרגעשטעלט...

און דאָך האָבען נאָך די נייע פלאַנצען נישט צו טיעפע וואָרצלען אין איהר האַרץ געשלאָגען, און וואָלט זי יעצט אַ מינוט לאַנג זיך צוריק ציהען פון דעם דאָזיגען וועג, ווער ווייסט, אויב זי וואָלט נישט אַלעס ווידער פערגעסען און וואָלט ווערען די אייגענע וואָס פאָרדעם; דאָ אָבער האָט זיך געמאַכט עפּעס אַ זאַך, וואָס האָט אָנגעריהרט גראָד איהר נשמה, און ווי אין איהר האַרץ האָט זיך דאָס ערשטע טהירעל אויפגעמאַכט, דאָ איז דאָס נייע לעבען איינגעדרונגען טיעפער און טיעפער...

און עפּעס נייעס איז געשאַפען געוואָרען.

דער טאָג איז געוועזען גליהעדיג הייס און די זון האָט געהאַקט אין דעם קאָפּ פון׳ם מעדעל, וועלכעס איז געשטאַנען מיט איהרע קוישען פערמאַטערט און פערטראָגען און פערחלש׳ט. שווערפעליג האָט זי זיך צוזאַמענגענומען און האָט זיך צוגעשלעפּט

ביז צו ר' מאשקעס ווײנשענק. ווי אלעמאל, אזוי אויך הײנט איז דער הערר פאלעסקי באלד צו איהר צוגעקומען, און האט זיך מיט איהר אין א שמועס אריינגעלאזען און האט איהר צום טויזענדסטען מאל געזאגט, אז ער איז פערליעבט אין איהר און האט געהאלטען אין אײן רופען זי „זשידאוועטשקא קאכאנעטשקא". דאס מעדעל אבער האט שוין דאס אלעס אזוי גוט געקענט אויף אויסעווייניג, אז זי האט זיך שוין גאר נישט מעהר אײנגעהערט, וואס רעדט ער דארט, און נור ווי ער האט געפרובט מיט זײנע בעוואקסענע פינגער איהר אויך אין די באקען צו קנײפען, האט זי זיך אויפגעכאפט, אום צו ענטלויפען.

פלוצלינג אבער איז זי שטעהן געבליבען ווי צוגעשמידט — עפעס א געזאנג־שטימע האט זיך געלאזט הערען פון צווייטען צימער.

עס איז געווען די שטימע פון א יונגע זינגערין, וויך, שמעלציג, עפעס ווי זיך בעטענדיג — און זי שטעהט ווי צוגעשמידט און הארכט. פלוצלינג האט זיך די שטימע ווי אומגעביטען, שטורעמדיג איז זי געקומען, און געוואלדיג און מעכטיג; עס האט זיך אויסגעדאכט, אז דאס איז דער געוואלט שרײ פון א געפאנגענעם, וועלכער האט צום ערשטען מאל דערפיהלט א לופטעל, און ער בעט זיך, מען זאל איהם שענקען לעבען און פרײהײט און לופט, און דאן פלוצלינג וויל ער דאס אלעס נעמען מיט געוואלט, און שטרעקט אויס זײן מעכטיגע האנד, און נעמען וועט ער דאס אלעס, ער וועט עס נעמען, און קײנער וועט זיך איהם נישט קענען ענטקעגען שטעלען...

דאס ליעד איז געווען פון וואלפגאנג פון געטהע און די מוזיק פון לודוויג וואן בעטהאווען, און דאס האט יעצט א קאנצערט־זענגערין געמאכט רעפעטיציע, זיך פארברײטענדיג צו דעם הײנטיגען ליעדער־אבענד.

אסתר'ל האט נישט געוואוסט, וואס אין איהר איז געשעהען; אסתר'ל האט פון דעם אינהאלט פונ'ם ליעד כמעט גאר נישט פערשטאנען און אויך נישט פון דער שענקײט פון דער מוזיק, און דאך האט יעדער טאן בעזונדער א גאנצע רעוואלוציע אין

אִיהר אויפגערודערט, און הערענדיג יענעם טהייל פון די סטראָ-
פען, יענעם רוישענדען, שטורמיש און געוואַלטיג רייסענדען
טהייל, האָט איהר בלוט אָנגעהויבען קאָכען, און פלוצלינג האָט
זיך דאָס האַרץ ביי איהר פערקלעמט, און זי איז געשטאַנען מיט
איין אויפגעריסען מויל און אין די אויגען ביי איהר האָט עס
געפלאַקערט און געפלאַמט משונה ווילד און עס האָט געשפריצט
מיט פונקען. —

דאָס ליעד איז שוין לענגסט געווען געענדיגט, די לעצטע
טענער האָבען אָבגעקלונגען פון אַלע זייטען, און דאַן איז גע-
בליעבען נור נאָך איין איינציגער פיינער קלאַנג; באַלד איז
אויך דער דאָזיגער לעצטער קלאַנג געשטאָרבען. דאָס מעדעל
אָבער ווייסט נאָך אַלץ נישט, וואו זי איז און שטעהט נאָך אַלץ
ווי צוגענאָגעלט. פון אַ צווייטען צימער אַרויס הערען זיך די אויס-
רופונגען פון די ביליאַרד-שפּיעלער: „די מוטער אין ווינקעל!“
„אין דער מיטען“! „פינף און פערציג“! „אַכט און פערציג“!
און פון איין אַנדערען צימער הערט מען די „שאַך-שפּיעלער:
„קעניג“! „היט די קעניגין“! „קעניג מאַט“! — אָבער צו אָסתּר'ס
אויערין קומט דאָס אַלץ נישט, און זי שווימט נאָך אַלץ אין אַ
מין אויפגערעגטען ים פון געדאַנקען אָהן אַ גרונד און אָהן אַ
ברעג . . .

דאָ איז הערר פאַלעסקי ווידער צו איהר צוגעגאַנגען: —
חאַ, חאַ, חאַ! לאַכט ער מיט אַ פערשכורטען קול —, ס'איז דאָך
ריין צום לאַכען! און דאָס רופסט דו זינגען? קלאָה, אַז דו
האָסט נאָך מיין שטימע נישט געהערט; יאָ, יאָ, קלאָר אַז
איך האָב דיר נאָך קיינמאָל נישט עפּעס פאָרגעזונגען!
זאָל איך? אָט נעם איך: דאָ, רע, מי, פאַ, סאָל — יאָ יאָ, און
אויך דאָס הויכע „צע“ קען איך נעמען, און אויך דאָס העכסטע —
איך קאָן, אַזוי ווי דו זעהסט מיך לעבען, איך קאָן! אָבער שען
ביסט דו, יאַנקלאָוואַ, ווי דו זעהסט מיך לעבען, דו ביסט שען,
און אין מיין בילדער-גאַלעריע געפינט זיך אַ בילד — איין עַטער

רובענס — אזוי ווי דו זעהסט מיך לעבען, א פארטרעט פון דער קעניגען אסתר'קא, דעם קעניג זיגמונט'ס א ווייב... ניין, ניין, קאזשמיערז דעם גרויסענס א ווייב, און זי איז עהנליך צו דיר, ווי איין איי דעם צווייטען. נור זעהסט נור, זעהט נור! אט שטעהט זי דא, די בהמה און ווייסט נישט, וואס עס טהוט זיך מיט איהר; יאק באבציע קאחאם, עס איז קלאר, אז דו האסט נאך מיך נישט זינגען געהערט, יאק באבציע קאחאם! אבער שען איז זי, פסיא־קרעוו — ווילסט דו מיר א קוש געבען?

אבער איידער דער הערר ראדצא האט בעוויזען, זיך נעהנטער צו איהר צוצורוקען, איז דאס מעדעל געווען פערשוואונדען. זי האט קיין איינציגווארט זיינעם נישט געהערט, זי האט נישט געוואוסט וואס מיט איהר איז, און אין קאפ האט עס געקלאפט ווי מיט האמערס.

די אלמנה האט גאר נישט פערשטאנען, וואס איז איהר אסתר'לען היינט געשעהען; איהר אסתר'ל האט היינט נישט געגעסען, האט היינט נישט גערעדט און האט היינט נישט געזונגען; די ליפען איהרע זענען געבליבען געשלאסען דעם גאנצען אבענד, מיט דעם שטורם אין הארצען, און אזוי האט זי זיך אוועקגעלעגט שלאפען. אבער געשלאפען האט זי די גאנצע נאכט נישט. אהן איין אויפהער האבען אלץ די טענער פון יענעם ליעד אין איהר געארבייט. פלוצלינג זענען איהר אויף די ליפען ארויף אויך צוויי דריי ווערטער פונ'ם ליעד אליין, און שטיל האבען איהרע ליפען נאכגעשעפטשעט: „וואס האט מאן דיר, א ארמעם קינד געטהאן?"

וואס מען האט מיר געטהון?! דאס לעבען האט מען מיר גערויבט, דאס הארץ פון ווארצעל האט מען מיר ארויסגעריסען, מיינע געפיהלען און געדאנקען האט מען מיט גוואלד פערשטיקט! און איך האב ביז יעצט נישט געלעבט און נישט געפיהלט און נישט געדאכט און גאר נישט האב איך געוואוסט!...

און פלוצלינג קומט איהר אויפ'ן געדאנקען ארויף, אז יעצט

זענען פאַר איהר אַלע סודות ענטדעקט, קיין זאַך איז נישט מעהר פערבאָרגען פאַר איהר, דער שלייער פאַר איהרע אויגען איז געפאַלען און זי פערשטעהט יעצט דאָס וואָרט „לעבען" ביז צום גרונד. „אויך איך לעב — האָט זי אַ מינוט געקלעהרט — אָבער האָב איך אויך געוואוסט אַז איך לעב? האָב איך עס דען געפיהלט און געשפּיערט?..." און אַ שוידער צוקט איהר דורך אַלע גליעדער אַדורך, דען דאָס ערשטע מאָל אין לעבען גיט זי זיך רעכנונג אָב פון'ם לעבען, און אַז דער מענש דאַרף וויסען, אַז ער לעבט. אַך, גרויס און וואונדערבאַר איז דאָס לעבען, — דאָס האָט דאָך דאָס ליעד אַזוי קלאָר געזאָגט — אָה וואָלט איך עס נור קענען — האָט עס און איהר געשריגען — וואָלט איך נור אויך לעבען און וויסען, אַז איך לעב"...

ווען זי וואָלט זיך יעצט געוואָלט אומקעהרען פון'ם וועג, אויף וועלכען זי האָט זיך געשטעלט, ווער ווייסט, צו עס וואָלט איהר שוין געראָטען, דען צו טיעף שוין האָט דאָס נייע לעבען זיינע וואָרצלען אין איהר יונג הארץ אריינגעגראָבען...

און אין דער פריה האָט זי די מוטער געפרעגט, צו האָט זי שוין געזאָגט „שמע ישראל", און אסתר האָט געענטפערט: ניין! און האָט גענומען דעם סידור אין האַנד אַריין, און איהרע אויגען האָבען אין איהם אַריין געגלאָצט...

אויך דער סידור איז עפּעס היינט גאָר אַנדערש ווי אַלע מאָל; דער ריינער געדאַנקען, וואָס האָט אַלע מאָל געפלעגט קומען מיט'ן סידור צוזאַמען, איז היינט אויסען געבליבען.

„וואָס ביזט דו היינט אַזוי צוטראָגען?" האָט די מוטער זי געפרעגט, דערזעהענדיג, אַז אסתר איז אַזוי פערקלערט, און אסתר האָט געענטפערט: „דער קאָפּ טהוט מיר וועה, אוי דער קאָפּ, דער קאָפּ, דער קאָפּ!"

און אין די אויגען איהרע האָבען זיך טרעהרען בעוויזען. — קעגען אָבענד אָבער איז אסתר ווידער אַוועק איבער'ן בריק צו ר' מאָשקען אַהין. נישט ווילענדיג האָט זי די אויגען אויפגעהויבען

צו דער קירכע, און אויך צו דעם צלם, וואס הענגט אין דער הויך, און האט נישט געוואוסט צו וואס אייגענטליך טהוט זי דאס. אין דער אייגענער מינוט האט זי דערהערט ווי מען זינגט אין דעם הויז ענטקעגען, און איהרע ליפען האבען שטיל ארויס־געראדט: „אט איז דאס הויז אדער די „ביהנע”, ווי רבקה ר' מאשקעס רופט דאס אן, און דארטען זינגען די זינגער און די זינגערינס יעדען אבענד. אה, ווען איך וואלט דארטען קענען אריינקומען און אלעס הערען און אלעס זעהען”...

אריינקומענדיג צו ר' מאשקען, האט איהר רבקה באלד דערצעהלט וועגען די זינגער און זינגערענס און אז מארגען אבענד וועט מען זינגען ביי איהר.— און מארגען און איבערמארגען און יעדען ווייטערען טאג איז אסתר געקומען מיט דעם קויש צו ר' מאשקען, און האט געהערט ליעדער זינגען, און איהר הארץ האט זיך צו־געביינט צו זיי אלץ מעהר און מעהר...

און אין דער היים זיצט די אלמנה אליין אין איהר שטיבעל, אוןווארט טאג טעגליך אויף איהר איינציגע טאכטער ביז זי קומט אן.—וואס איז מיט איהר טאכטער די לעצטע צייט פארגעגאנגען? וואס קומט זי יעצט עפעס אזוי שפעט!—דו גרויסער גאט! וואס פאר איין איבערקעהרעניש איז דא ביי איהר טאכטער צו זעהען! איז דאס די זעלביגע אסתר'ל? איז דאס דאס פשוט'ע פרומע קינד פון פאר חדשים און וואכען און טעג?...

א שרעקליכער געדאנקען בליצט פלוצלינג דורכ'ן מוח פון דער ארעמער:— „ניין ניין, נור דאס נישט, נור דאס נישט! זאל אפשר אסתר'ל זיין אראב פון גלייכען וועג און איז זי אפשר נישט מעהר קיין עהרליך יודיש קינד”?...

דער זאק צוזאמען מיט די שטריקנאדלען פאלען איהר ארויס פון די ציטערדיגע פינגער:—„אה גאט פון אברהם און יצחק און יעקב! זאל דאך א שלעכטע מחשבה אין דעם הערץ פון מיין איינציגער טאכטער קיין מאל נישט אריינקומען, זאל איהר ריינע נשמה קיין מאל נישט בעפלעקט ווערען, זאל זי נור אויף קיין

קרומען וועג נישט אַראָבקומען! אוי גאָט פֿון מיינע פֿעטער, גרויסער הייליגער גאָט! און האָט דאָס קינד שוין געזינדיגט, איז איהר נשמה שוין פֿערפֿלעקט געוואָרען, דאַן הייל זי, גאָט, הייל זי בעניי אין איהר דעם גייסט, און ברענג זי מיר ריין און גוט צוריק! ...״

און טעג געהען אַוועק און טעג קומען אָן, און אסתר'ס זינד האָט זיך אַלץ גרעבער און גרעבער געפֿלאָכטען, און נישט ווי־סענדיג און נישט פֿיהלענדיג איז איהר האַרץ געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר ווידערשפּענסטיגער, אַזוי אַז זי האָט אָהנע צו וויסען וואָס זי וויל, אָנגעהויבען דער מאַמען מאַכען פֿאָרווירפֿע, וואָס זי האַט זי אָבגעהאַלטען פֿונ'ם וועג פֿון לעבען. און וואָס מעהר זי האָט זיך געשטאַרקט, צו דערהאַלטען דאָס אַלטע געבייַדע ווי עס איז, האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר זיין פֿונדאַמענט געבויגען ביז צום פֿאַלען. עס האָט נור געפֿעהלט, עס זאָל קומען דער ווינד און זאָל דערלאַנגען דעם שאָקעל, אַזוי אַז דאָס געבייַדע זאָל אויף שטיקלעך צעפֿאַלען און זיינע שטיקלעך זאָלען צעטראָגען ווערען אין אַלע עקען פֿון דער וועלט...

און יענער טאָג איז אויך געקומען. דאָ איז אין דער יודענגאַס עפּעס פֿאָרגעקומען, וואָס די האָר האָבען זיך יעדעם געשטעלט קאַפּויר, עס הערענדיג.

דען אין איין שענעם פֿריה מאָרגען איז פֿערשוואונדען געוואָרען שרה די אַלמנה'ס טאָכטער, און קיינער האָט נישט געוואוסט, וואו און ווי אַזוי — אין דעם אייגענעם טאָג אָבער איז אויך אַוועק פֿון שטאָדט די טרופּע שוישפּיעלער, וועלכע האָבען געגעבען פֿאָרשטעלונגען, אויף דער ביהנע...

דאָ האָט זיך די אַלמנה אויפֿגעהאַפּט, איז אַריבער איבער'ן בריק און האָט דאָס מעדעל געזוכט אין דער גוישער גאַס, דאַן איז זי אַוועק אויך פֿון שטאָדט און איז געגאַנגען זוכען די פֿערשוואונדענע, און האָט זי געזוכט חדשים און יאָהרען לאַנג,

און איז חדשים און יאָהרען נישט צוריק געקומען, און קיינער האָט נישט געוואוסט, וואס מיט איהר איז געשעהען...

און ערשט נאך פיעלע, פיעלע יאָהרען איז זי ענדליך צו-ריקגעקומען... זי האָט אויסגעזעהן אלט, אויבוואוהל זי איז קוים געווען פונפציג יאָהר, און גרין דאָס פנים, און שטאַרר און אומבעוועגליך, און האלב-אָפען זענען אלעמאָל געווען איהרע ליפען און אויף זיי האָט ארומגעבלאָנדזשעט א שטענדיגער שמייכעל; דאָס בלוט האָט איינעם געקענט געגליווערט ווערען אין די אָדערן, זעהענדיג דעם דאָזיגען שמייכעל. אָבער דער טאָכטערס נאָמען האָט זי קיינמאָל נישט דערמאָנט, אזוי ווי זי וואָלט האָבען זי אין גאנצען פערגעסען. א גאנצען טאָג האָט זי פלייסיג געאַרבייט, נישט וועלענדיג אָברוהען זיך אפילו אויף א רגע; ס'איז איהר קיין שום אַרבייט נישט צו שווער געווען, און כמעט גאַנצע נעכט האָט זי תהלים געזאָגט. אוז מערקווירדיג: יעדען טאָג פלעגט זי קומען מיט'ן קויש'ל צו ר' מאָשקען אין שענק, פונקט אזוי ווי די טאָכטער פלעגט טהון, און יעדען טאָג, קומענדיג אויף די גויעשע גאס, פלעגט זי זיך אוועקשטעלען ענטקעגען דער קירכע און פלעגט אופהעבען די אויגען און קוקען אויף דעם צלם וואס הענגט אין דער הויך, און אמאָל פלעגט זיך אויך אַטרעהר אין איהרע אויגען בעווייזען. נאר יעדעם יאָהר, אין דעם טאָג ווען אסתר איז פערשוואונדען געוואָרען, פלעגט די אלמנה א וואקסענע ליכט אנצינדען, ווי נאך א געשטאָרבענעם, און פלעגט א גאנצען טאָג תהלים זאָגען און דאן א גאנצע נאכט..

אזוי זענען פיעל, פיעל יאָהרען אריבער...

* *

*

איין איינפאכע מעשה איז דאָ צו דערצעהלען: דער אייג פאכער לעבענסלויף פון א קינסטלערין...

ווי א בלום אין פעלד איז זי אין דער יודענגאס אופגעוואקסען.

קיינער האָט פון איהר נישט געוואוסט, קיינער האָט זי נישט בעמערקט, און פון הימעל איז אַ פייער געפאַלען, און אַ פונק איז אויך בײַ איהר אין האַרצען פערבליבען, און דער פונק איז אויפגעפלאַקערט און איז צו אַ פלאַם פייער געוואָרען — און אַזוי איז דאָס מעדעל אין פערלויף פון עטליכע יאָהר אַ בעריהמטע זענגערין געוואָרען. אויף די ערשטע ביהנען אים לאַנד און אים אויסלאַנד איז זי איפגעטרעטען, און האָט הערצער ענטציקט און עראויבערט.— אָבער גליקליך און צופריעדען איז דאָס מעדעל נישט געוואָרען, און דאָס פיעלע לויב האָט איהר אומרוהיג האַרץ נישט געזעטיגט, און דאָס האַרץ איז איהר געבליעבען שווער, אַזוי שווער... און ווען זי פלעגט אַ מינוט לאַנג צו זײַן אַליין פאַר זיך, דאָ איז דאָס האַרץ איהר שווער געוואָרען צום פלאַצען, דען די איינפאַכע געשיכטע פון איהר לעבען איז איהר פאָרגעקומען אַזוי וואונדערליך און אויסגעוואָרפען — אין אַ זעלכע מינוטען פלעגט זי חלומ'ן מיט אָפענע אויגען און פלעגט איבערקוקען איהר לעבען פונ'ם ערשטען טאָג ביז אויפ'ן לעצטען, און דאָ האָט דאָס האַרץ אַזוי וועה געטהון...

צו ערשט די קינדער־יאָהרען: — זי איז נאָך גאָר אַ קליין מעדעל בײַם טאַטען אין קליינעם שטיבעל אויפ'ן פעלד; דער טאַטע איהרער איז געשטאָרבען אַ דאַנק דעם חסד פון עפּים אַ פריץ, איינעם פון זײַנע ברויטגעבער, וואָס האָט זיך מיט איהם אַ „שפּאַס" ערלויבט. און די מאַמע האָט זי ליעב געהאַט, אַזוי הייליש און אונהיימליך ליעב, מעהר ווי דאָס לעבען און שטאַרקער ווי דער טויט, אַז דאָס האַרץ בלייבט אַזש נאָך יעצט פערציטערט, ווען זי דערמאָנט זיך אין יענער ליעבע. די מאַמע ערצעהלט איהר יעדען טאָג איהרע מעשׂות און קלאָגט זיך אויף יענע לײַט, וועלכע הייסען קאַטאָליקען, דען אַ קאַטאָליק איז געוועזען אויך דער מערדער פון איהר טאַטען, און יענער זאָמען, וועלכען די מאַמע האָט פערזייט, האָט פרוכטען געטראָגען, דען דאָס מעדעל האָט אָנגעזאַפּט זיך מיט איין אונענדליכער פעראַכטונג צו אַלע יענע מענשען, און

די שׂנאָה איז גרעסער געוואָרען מיט יעדען טאָג.

איהר הארץ אָבער האָט זי געצווינגען אַלעמאָל צו יעדעם געבן, און אַפייער האָט זיך צעפלאַקערט אין איהר נשמה און אַלעס נייע און פרעמדע האָט זי געצווינגען. אַזוי זענען אַוועק איהרע קינדער־יאָהרען, די בעסטע און שענסטע יאָהרען פון׳ם מענשענס לעבען און די גאָטער האָבען איהר געגעבען אַמתנה, אַמערקווירדיג מוזיקאַלישען געהער און אַשטימע הערצער צו בעצווינגען. פלעגט איהר שווער ווערען אויפ׳ן הארץ, פלעגט זי זיך פונאַנדערזינגען, און אַלעס איז אַזוי גוט און גרינג געוואָרען. און דאָ האָט איהר אַגאָטס־פינגער אָנגעוויזען דעם וועג, אויף וועלכען זי זאָל געהען. און מערקווירדיג! די געהיימע קראַפט, וואָס הערשט איבער אונז בעדינגט זיך אַמאָל מיט וואונדערבאַרע מיטלען. דוקא יענער עקעל און יענע שׂנאָה צו די פרעמדע האָבען די אומגעקעהרטע ווירקונג געהאַט: זיי האָבען זיי נעהנטער געבראַכט צו יענעם לעבען. עפּעס אַדירעקטאָר פון אַוואַנדער־טרופּע האָט זי דענסמאָל געזעהען און איהר שטימע געהערט און האָט זי מיט־זיך מיטגענומען...

אַשרעקליכע איז איהר יענע צייט דענסמאָל געווען — אַקאַמפּף אין דרינען און אַקאַמפּף אין דרויסען! די מוטער האָט זי באַגעיאָגט פון שטאָדט צו שטאָדט און פון אָרט צו אָרט, און דאָס מעדעל האָט זיך יעדעס מאָל פאַר איהר בעהאַלטען און האָט זי נישט זעהען געוואָלט, און ווען עס זאָל איהר דאָס לעבען קאָסטען. אום יענע צייט איז זי קיין קאַליש געקומען, און דאָרט האָט זי איהר ערשטע בילדונג בעקומען, אום וועניגסטענס רע־דען און ענטפערן צו קענען — אָבער שוין דענסמאָל זענען איהר פילע גע׳עגען צו איהרע פיס. וואָס אָבער האָט דאָס מעדעל דענסמאָל פערשטאַנען פונ׳ם גאַנצען כבוד, וואָס מען האָט איהר אָבגעגעבען? אויך רוה און צופרידענהייט האָט זי אין יענע טעג נישט געשפירט, דען שוין ווידער האָט זי געהערט די טריט פון דער מוטער, וועלכע איז איהר נאָכגעלאָפען. זי איז אַוועק

פון דאָרט און איז געקומען קיין וואַרשאַ ; דאָרט האָט זי פיעל געלערנט , די פערשידענסטע פעכער , דאָרט האָט זי אויך די מוזיק=שולע בעזוכט , דאָרט האָט זי אויך די פערשידענסטע לעהרער ביי זיך אין דער היים געהאַט , דען פיעל פראָטעקטאָרען האָט זי דאָרט געהאַט , וועלכע האָבען זיך אינטערעסירט זעהר מיט איהר ; אָבער דאָס פיעלע לערנען האָט גאָר נישט געוואָלט קיין ענדע נעהמען , עס האָט ערשט אייגענטליך געהאַט אָנגעהויבען ! דאַן האָט מען זי אין די קלויסטער=שולע קיין פּולאַווא געשיקט , און דאָרט איז זי געוועזען דאָס איינציגע יודישע קינד אין דעם דאָזיגען קאַטוילישען אינסטיטוט . . .

קלויסטער=שולע ! ווי לייכט רעדט זיך איהר היינט דאָס דאָזיגע וואָרט אַרויס , אָבער ווי שווער האָט זי דעמאָלט געקעמפּט מיט זיך ! ווי זי האָט דאָס ערשטע מאָל דאָס וואָרט דערהערט , האָט זי אַ ציטער געגעבען , עפּעס איז דאָס דאָזיגע אינסטיטוט געוועזען גאָר נישט ווי פון דער וועלט , און ווען זי איז צום ערשטען מאָל אַריבערגעטרעטען יענע שוועל , האָט זי זיך צעוויינט . זי האָט זיך געצוואונגען , מיט אַ פעסטער האַנד אויסצורייסען פון איהר האַרץ אַלע איהרע קינדער=ערינערונגען , וועלכע זענען איהר אַזוי ליעב געוועזען , אויבוואויהל זיי זענען אַזוי זאָנדערבאַר און ווילד געוועזען . וואָס געהט זי יעצט נאָך אָן דער מאַמעס היים ? וואָס בינדט זי יעצט נאָך צו איהר פאָלק און איהר געבורט ? — זי האָט פון טאָג צו טאָג מעהר געלערנט דאָס נייע לעבען און פון טאָג צו טאָג איז זי מעהר פערבונדען געוואָרען מיט דעם נייער געזעלשאַפט . דאָס נייע לעבען האָט יעצט איהר גאַנץ טראַכטען אויסגעפילט — און איהר פאָלק און געבורט און גלויבען האָט זי פערגעסען און זיי זענען איהר נישט מעהר געקומען אויפ'ן זין .

דאַן האָט זי איהר לאַנד פערלאָזען און איז געקומען קיין קראַקוי און דאַן קיין לעמבערג ; דאַן האָט זי אויך די דאָזיגע ערטער פערלאָזען און איז אין יענעם לאַנד געפאָהרען , וואו דער

הימעל איז שטענדיג בלוי און וואו די ציטראָנען הערען קיינ־
מאל נישט אויף צו בליהען, דאס לאנד, וואס גוטע מלאכים
האבען איהם א נאמען געגעבען איטאליען...

ווען זי איז פון איהר רייזע צוריק געקומען, איז זי
ווידער אין לעמבערג געבליבען, און דארט איז זי דאס
ערשטע מאל אויפגעטרעטען. זי געדענקט עס נאך, ווי
עס וואלט ערשט נעכטען געווען, און אלעס, וואס איז איהר דענס־
מאל דורך די געדאנקען געגאנגען און אלעס, וואס זי האט
דורכגעפיהלט: זי האט די ביהנע בעטרעטען און האט נישט
געוואוסט, וואס עס טהוט זיך מיט איהר, און דאס הארץ
האט נישט אויפגעהערט צו זעצען — און א פריימאג צו־נאכטס איז
עס געווען. דער פארהאנג האט זיך אויפגעהויבען, און זי
שטעהט פאר'ן פובליקום — און מערקווירדיג: דער ערשטער
געדאנקען איז געווען די מאמע! גאר פלוצלינג איז עס איהר
געקומען; זי האט זיך דערמאנט אן דער מאמען, וועלכע זי
האט אזוי מוטוויליג אוועקגעווארפען און פערגעסען אן די גע־
שטאלט פין דער קליינער פרוי מיט דעם עהרליכען געזיכט איז
ווי לעבעדיג געשטאנען פאר איהרע אויגען; יעצט אין דער
זעלביגער שעה שטעהט זי דארט א ודאי אין גריידאָוו איבער די
שבת־ליכט און מאכט די ברכה... די פיס האבען איהר אנגע־
הויבען וואקלען און עס איז איהר פינסטער געווארען אין
די אויגען: א מינוט האט זיך איהר געדאכט, אז דאס טעאטער
איז לעדיג, און א מינוט, אז עס איז פאק און פול; פלוצלינג
האט מען אנגעהויבען, און זי איז צו זיך געקומען; דאס האט
איהר דאס פובליקום אפלאדירט ביים ערשטען ארויסטרעטען.
זי האט זיך זאגאר נישט פערנייגט און האט איהר ערשטע אריע
געזונגען; דעם גרעסערן פובליקום האט איהר געזאנג נישט
איבעריגס געפאלען. אזעלכע אבענדען זענען אבער נישט צום
צווייטען מאל געקומען, און אויך אזעלכע ערינערונגען האבען זי
נישט מעהר געקוועהלט; די קומענדיגע טעג האבען מיטגעבראכט

מיט זיך פיעל לעבען און בעוועגונג און בערוישונג...

דאַן איז עס געוועזען אין קראַקוי – דאָרט האָט זי דאָס ערשטע בלומענבוקעט בעקומען; דאָרט האָט איהר אויהר די ערשטע ליעבעס־שבועה געהערט; דאָרט איז איהר דאָס ערשטע סאָנאַט געווידמעט געוועזען און דאָרט האט זיך צוליעב איהר אַ גימנאַזיסט, אַ קינד פון אַכטצעהן יאָהר, דאָס לעבען גענומען, וועגען גרויסע אומגליקליכע ליעבע...

דאַן האָבען זיך אָנגעהויבען די צייטען פון רויש און טרוימערייען און פאַנטאַזיעס, די בעסטע צייטען פון איהר לעבען – דען זי האָט דענסמאָל נישט פיעל געטראַכט און געדאַכט. אויף די הענד האָט מען זי געטראָגען, יעדעס מויל איז פול געוועזען מיט איהר לויב, יעדע קניע האָט זיך פאַר איהר געבויגט, גראַפען האָבען זיך וועגען איהר ליעבע בעמיהט, עדעללייט האָבען זיך וועגען איהר געוועט און האָבען האָב און גוט פערלוירען, און זי איז ווי אַ קעניגין שטאָלץ און מיט אַ הויך געבויגענעם קאָפּ גע־געגאַנגען און האָט זיי אַלעמען אָבגעוויזען. אויך וולאַדיסלאוו גראַף זאַוואָנסקי איז געקומען און האָט ביי איהר די ערלויבניש געבעטען, ער זאָל מעגען פון איהר שוך שאַמפּאַניער טרינקען, און זי איז אַזוי גנעדיג געוועזען און האָט איהם געלאָזען טרינקען, און האָט געקוקט און האָט געשמייכעלט. דאַן האָט זי די גאָלדענע יוגענד געמאַכט זיך פאַר שקלאַפען, זי האָט זייערע קראַפט אויסגענאָגט און האָט זייער בלוט געטרונקען, און ווייטער און ווייטער האָט זי אַלץ איהרע פייַלען אָבגעשאָסען אָהן מיטלייד און אָהן רחמנות. צו יענער צייט איז איהר אַ מענשענהאַרץ אַזוי פיעל געוועזען ווי אַ שפּיעלעכעל צום צייטפערטרייב – און פון די מוטער האָט זי וועהרענד דער גאַנצער צייט נישט געטראַכט.

אָבער אויך איהר טאָג איז געקומען – אויך איהר האַרץ איז געפאַנגען געגאַנגען, און זי איז אַרויס פונ׳ם קאַמפּף מיט אָפענע וואונדען...

דער יונגער מאַן איז געווען איין שפּראָם פון איין אַלטאַדליגער פאַמיליע, דער יונגער גראַף וואַצלאַוו פון שימאַנאָווסקי, אַ שענער יונגער מענש פון הויכען וואוקס מיט בלויע אויגען און בלאָנדע האָר, און אָט צו דעם דאָזיגען האָט דאָס מעדעל מיט די שוואַרצע אויגען און שוואַרצע האָר זיך געפיהלט אַהין געצויגען; ער אָבער האָט זיך צו איהר נור לאַנגזאַם און צוריקהאַלטענדיג געגענטערט, ווי עס וואָלט זיין קעגען זיין עהרע. — דאָס גראָד איז איהר געפעלען געוואָרען; עס איז געווען פאַר איהר עפּעס נייעס, און זי האָט איהם ליעב געהאַט. — וואָס געהען זי אָן צערעמאָניעס? וואָס פאַר אַווערדע האָבען ביי איהר רעליגיעזע מנהגים?... אַ קורצע צייט איז זי געווען גליקליך און צופריעדען, אַ קורצע צייט האָט עס אויפגעהערט אין איהר האַרץ צו גריבלען און צו גראָבלען, און זי האָט געמיינט, אַז אָט וועט די דאָזיגע רוה שוין בלייבען אויף אייביג. זי האָט דעם דאָזיגען מאַן אַ קינד געבוירען — און דער גראַף וואַצלאַוו פון שימאַנאָווסקי האָט זיך געפיהרט ווי עס פיהרען זיך כמעט אַלע פון זיין שטאַנד אין אַ זעלכע פעלען: ער האָט זי געלאָזט זיצען און האָט פון זיין ווייב נישט געוואָלט וויסען און זיין זוהן האָט ער נישט געקענט... דאָס האָט אַ טיפען ריס אין איהר האַרץ געריסען, און זי איז פערשוואונדען געוואָרען פון דער געזעלשאַפט און האָט זיך לאַנג נישט געוויזען מעהר אויף דער סצענע. דענסמאָל איז אויך דאָס איינציגע קינד ביי איהר געשטאָרבען. ביסלעכווייז האָט זי ווידער איהרע קרעפטען געזאַמעלט און האָט ווידער אָנגעהויבען זיך ווייזען אויף דער בינהנע; זי איז צו אַ נייעם לעבען דערוואַכט און זי האָט זיך בערוישט און האָט ווילד געלעבט, און נור איהר געזיכט איז געבליבען מאָדנע בלייך און אין די אויגען האָט אַלע מאָל געבליצט אַ מאָדנע פייער...

און איהר רוה איז געווען אויף אייביג אַוועק. — צו יענער צייט איז די ערשינערונג אָן די מוטער אין איהר פלוצלינג דערוואַכט; און זי האָט זיך קיין מנוחה נישט געקענט מעהר גע=

פֿינגען . מערקווירדיג! יאָהרען לאַנג האָט זי די מוטער נישט גע־
דענקט און האָט נישט געטראַכט וועגען איהר און זי איז איהר פֿרעמד
געווען , און פּלוצלינג האָט זי די ערינערונג אָן איהר מיט איהר
גאַנצער קראַפֿט און מאַכט געפּאַקט און האָט זי נישט מעהר אָבגע־
לאָזען . אָהנע רוה האָט עס זי געיאָגט פֿון אָרט צו אָרט , און באַלד
האָט זי געמוזט אַוועק פֿון דער טרופּע צו וועלכער זי האָט געהערט ,
און זי איז געוואַנדערט פֿון שטאָדט צו שטאָדט און פֿון טרופּע
צו טרופּע , און קיין רוה האָט זי אַלץ נישט געקענט געפינען .
זי איז געוואָרען אַ וואַנדער־זענגערין , און זי איז אויפֿגעטרעטען
יעדען אָבענד און זי האָט געזונגען און האָט זיך געוואָלט בע־
רוישען מיט איהר זינגען — .

זאָל זי יעצט געהן זוכען איהר מוטער ? ווּעט זי נאָך גע־
פֿינען זי אין גרייִדאָוו ? לעבט זי נאָך ? און וואָס וועט זי איהר
זאָגען , אַז זי וועט זי דאָס ערשטע מאָל ווידער זעהען ?

אַ זאָנדערבאַרער געדאַנקען !

זי די שוישפּילערין , וועלכע רעדט צו אַ פּובליקום פֿון
טויזענדער מענשען און וועלכע ווייסט טויזענדער אַרטען פֿון
שפּראַכען און געפֿיהלען נאָכצומאַכען , זי ווייסט יעצט נישט און
געפֿינט נישט די ערשטע ווערטער , וועלכע זי האָט צו זאָגען
איין אַלטער אָרימער יודישער פֿרוי ! וועט די מוטער קענען נאָך
פֿריינדליך צו איהר רעדען ? וועט זי קענען קומען דער מוטער
אונטער די אויגען ? און זי איז דאָך יעצט שוין אַזוי ווייט פֿון
איהר און פֿון איהרע ברידער און שוועסטער ! וועט זי איהר נישט
דעם רעשט ביסעל יאָהרען פֿערביטערן , ווען זי וועט זיך יעצט
פֿאַר איהר ווייזען ? . . .

אָבער אויך אין אַזעלכע מינוטען האָט קיינער פֿון דרויסען
נישט געקענט בעמערקען דאָס גרויסע פֿירכטערליכע איבער־
קעהרעניש אין איהר האַרץ , און זעהענדיג זי אַזוי אין גאַס ,
שטאָלץ און מיט אַ פֿעריסענעם קאָפּ און מיט פֿעסטע זיכערע

טריט געהענדיג , איז קיינעם נישט געקומען אין זין אריין , אז איהר איז אזוי ביטער . . .

טייל מאל אבער איז איהר ביטער געווארען שוין גאר צו זעהר , צו זעהר ! . . .

און אהן איין אויפהער און אהן א רוה איז זי געוואנדערט פון שטאדט צו שטאדט , און האט ענטציקט הערצער און האט בערוישט צוהערער , און אהן איין אויפהער און אהן א רוה איז זי אלץ ווייטער געוואנדערט און געוואנדערט , ווי ווען בייזע רוחות וואלטען זי יאגען — און יאהרען , פיעל יאהרען זענען פאראיבער און ענדליך איז זי אויך אנגעקומען אין גריידאוו . . .

* *

*

דער פאן ראדצא פאלעסקי , אמת , איז נישט קיין געוועהנ־ליכער מענש — אבער , זעהט איהר , די עלטער האט אויך איהם נישט פערשוינט , און ווי זי איז אנגעקומען האט זי איהם גע־צוואונגען אביסעל אנדערש ווי פריהער צו לעבען . אנשטאט בראנפען טרינקט ער יעצט ריינעם שפירטוס , און אנשטאט וויין א גלעזעל ווארמען גראג ; און פאר דעם מאגיסטראט זיצט ער שוין אויך נישט מעהר , און דארף איהם עמיצער האבען פאר איין עדות , זוכט מען איהם אויף ביי רבקה רבי מאשקעס אלמנה , אין ווײַנשענק , דען דארטען האט ער זיך יעצט בעזעצט אין גאנצען ; ער קומט שוין נישט מעהר ווי אמאל צו די דינסטען און קעבינס , וועלכע ער פלעגט מאכען זיינע פייערדיגע ליעבע־ערק׳ ערונגען , אום דאן צו קענען דערצעהלען פאר אלעמען , אז ער האט געהאט א ליעבעס־אבענטייער מיט עפעס א חראבינע אדער א גרויסע פריציטע—היינט זיצט ער נאר נאך אין שענק־הויז ביים גלעזעל שפירטוס אדער גראג מיט א רויט־בלויער נאז און איז אלעמאל שטארק פערקלערט .

דער הערר ראדצא איז איין אלטער מאן געווארען .

דער הערר ראַדצאַ איז היינט ביים בעסטען הומאָר, און דאָס גלעזעל שטעהט פאַר איהם פול ביז צום ראַנד, און אויך די יודען האָבען איהם נישט געקענט היינט אין כּעס אריינברינגען, דערורך וואָס זיי האָבען איהם דאָס ביסעל געלד, וואָס ער האָט פון זיי גנעדיגליך פערלאַנגט, נישט געוואָלט באָרגען; ער האָט זאָגאַר נישט אָבגעענטפערט גראָב דער אלמנה רבקה, ר' מאָשקעס ווייב, וועלכע האָט איהם איינענטליך אַביסעל בעליידיגט דערמיט, וואָס זי האָט געפאָדערט ביי איהם, ער זאָל בעצאָהלען וואָס עס קומט — דען דער פאַן ראַדצאַ איז בּטבע אַ גוטהערציגער און טראָגט קיינעם נישט נאָך קיין שנאָה; און דאָך זעהט איהר איז דער פאַן ראַדצאַ געווען נאָך אין דעם אָבענד פון דעמזעלביגען טאָג שטאַרק דערצערנט און זעהר פערדרוסליך — און קיינער האָט נישט געוואוסט, וועגען וואָס.

וועגען איין עהרענבעליידיגונג איז עס געווען. מען האָט היינט דעם גנעדיגליכען הערר דעם דאָגאָר געריהרט.

אויך היינט איז שרה די אַלמנה געקומען, אַזוי ווי אַלע טאָג, צו רבקה'ן אין די ויינשענק מיט דעם קויש אין האַנד. נישט איינמאל שוין האָט שרה דאָ געטראָפען דעם פאַן ראַדצאַ פאַלעסקי און נישט איינמאָל שוין האָט ער דאָ מיט איהר גנעדיגליך געפּלוידערט; היינט אָבער איז ער געווען גאָר בעזונדערס פריינדליך צו איהר, און האָט זי זאָגאַר אָנגערופען ביים נאָמען:

יאַנקלאָוואַ! (אַזוי בעליעבט זיין גנאָדען צו טיטולירען אַלע יודישע פרויען אָהן איין אויסנאַהמע, ווען ער איז ביי גוטען הומאָר.) ווי געהט עס יעצט, יאַנקלאָוואַ? און מיט וואָס האַנדעלט איהר יעצט? איהר זענט אַ גוטע יודינע, דעריבער פרעג איך — און וואָס בערך פערדינט איהר יעצט?

— איך דאַנק זעהר דעם גנעדיגליכען העררן פאַר'ן נאָכפרעגען זיך — האָט שרה טרוקען געענטפערט, אַ דאַנק גאָט פאַר'ן שטיקעל ברויט... אַ מאָל נאַטירליך, האָט זיך בעסער געלעבט,

אָבער דער הערר ווייסט דאָך : עס געהט פערשיעדען אין לעבען . . .

— אויב איך ווייס ! אַז מענשען זאָגען : פּאַלעסקי ווייסט , ווייסט ער . — יאַנקלאָוואַ , איהר מיינט געוויס יענע צייטען , ווען די קליינע יאַנקלאָוואַ איז נאָך אין דער היים געוועזן . . . האַ , האַ האַ ! פּאַלעסקי פערשטעהט . . .

די אלמנה האָט נישט געענטפערט , און אויך איהר געזיכט האָט זיך נישט געביטען אין'ם אויסדרוק .

— אָה , אַ שען מעדעל געוועזן , די קליינע ! — האָט פּאַלעסקי ווייטער גערעדט . — האַ , האַ , האַ ! איך גלויב אייך אויפ'ן וואָרט , אַז דענסמאָל זענען געוועזן בעסערע צייטען . וואָס זאָל מען זיך דאָ וואונדערן ! אַ שען מעדעל . . . חראַביעס און שלאַכטעס קענען זי און ווייסען פון איהר . . . דאָס מעדעל איז קלוג און פעריאָגט נישט קיין מענשען . . . און פאַר וואָס זאָל איך דאָ ניט גלויבען , אַז עס זענען דענסמאָל געוועזן בעסערע צייטען ? פאַר וואָס זאָל איך נישט פערשטעהן , אַז אויך דער מאַמען איז אַ גוטער גראָשען אָבגעפאַלען און זי האָט איהר געבראַכט יעדען טאָג עטליכע גילדען און יעדע נאַכט אַ פיינעם גאַסט ? . . .

אֶמת , דער הערר ראַדצאַ איז נישט אַבי ווער , ער איז איין אַריסטאָקראַט און אַ מענש מיט אַ פיינעם געשמאַק און אַ מאָל האָט ער פערשטאַנען זאָגאַר פראַנצעזיש , און האָט שוין עפּעס געהאַט צו טהון מיט פרויען פון דעם גרויסען אַדעל , און אויך דיענסטען און קעכינס האָט ער נישט אַוועק געמאַכט מיט דער האַנד — אָבער קלוג ווי שלמה המלך איז ער פאָרט נישט געוועזן ! איבריגענס , ווער קען זאָגען פון זיך , אַז ער מאַכט קיינמאָל נישט עפּעס אַ נאַרישקייט ? מען קען דעריבער דעם הערר פּאַלעסקי נישט בעשולדיגען , אַז ער האָט היינטיגעס מאָל נישט געקענט פאָראויסזעהן , וואָס פאַר אַ ווירקונג זיינע עטליכע ווערטער וועלען האָבען אויף די אַלטע יודישע פרוי ; ווי אָבער ער האָט אַ קוק בעגעבען צום אָרט , וואו די פרוי איז געשטאַנען , איז ער גע-

וואָרען שטאַרר פאַר שטוינעֶן: דער אָרט איז געווען לעדיג און די אַלמנה איז שוין אין שטוב נישט מעהר געווען . זי איז געלאָפען אַוועק , אַוועק , ווי מען לויפט פאַר אַ פייער . . .

פאַי עסקי האָט געקאָכט און גערעש׳ט און עס האָט איהם געצונדען און ער האָט פאַר גרויס גרימצאָרן אַ גרויסען זופ געטהון פונ׳ם גלעזעל , און דעם גאַנצען טאָג און נאָך ביי נאַכט האָט ער זיך נישט געקענקט בערוהיגען — . אַ יודשע פרוי האָט זיך אונטער־שטאַנען , איהם צום נאַרען צו מאַכען ! איהם , דעם פוילישען עדעלמאַן , וואָס האָט גנעדיגליך מיט איהר אַביסעל געפלוידערט , און זי האָט איהם איבערגעלאָזען אַליין אין מיטען רעדען , ווי ער וואָלט זיין עפּעס אַנאַריש יונגעל פון גאַס אַראָב און נישט אַ שלאַכטשיץ פון דער שלאַכטאָ . האַ , האַ , האַ ! ווער דאָס אַ מענש וועלען גלויבען , אַז איין אַלטע יודינע קען אויך נאָך אַ מאָל ברוגז ווערען דערפאַר , וואָס זי הערט , אַז עס געפעלט איינעם אַ יונגערע און שענערע ? זאָגאַר די פרוי , וואָס שטעהט שוין מיט איין פוס אין גרוב , ווערט נאָך איפערזיכטיג אויף אַ יונג שען מעדעל , און מעג דאָס מעדעל זיין אַפילו איהר אייגינע טאָכטער ! האָט איהר געזעהן אַביסעל ? די אַלטע איז אויף מיר בעז געוואָרען דערפאַר , וואָס איך האָב געזאָגט , אַז אַמאָל אין די יונגע יאָהרען איז מיר די קליינע געפעלען געווען . . . ווייזט אויס , אַז די אַלטע האָט אויך יעצט נאָך חשק , אַז עמיצער זאָל זיך אין איהר פערליעבען . זי מוז זיין יעצט געגאַנגען , אום נאָך ביי טאָג צו מאַכען זיך עפּעס אַ בעשטעלונג אויף ביי נאַכט . . .

דער הערר ראַדצאַ האָט אויך דאָס מאָל אַ טעות — די אַלמנה איז נישט געגאַנגען מאַכען בעשטעלונגען ביי טאָג אויף ביי נאַכט ; זי איז ווי איין אונטערגעשאָסענער הירש געלאָפען , וואו די אויגען האָבען זי געטראָגען , זי איז אין איין אָטהעם די בריק אַריבער־געלאָפען און האָט עס נישט געמערקט , זי איז די שוהל־גאַס פאַר־ביי געשטורמט און האָט עס נישט געוואוסט , זי האָט זיך אין איהר שטיבעל אַריינגעריסען און האָט עס נישט דערקענט , און שטונ־

דענלאַנג איז זי אָבגעזעסען שטום און שרעקליך און די אויגען האָבען שטאַר געקוקט פאַר זיך ; נור מינוטענווייז האָבען זיך ווערטער פון מויל אַרויסגעריסען , פירכטערליך און שרעקליך , און זי האָט נישט געוואוסט , אַז זי רעדט זיי : „אָה , רבונו של עולם ! וואָלט ליעבערסט אַ דונער פון הימעל אין איהר איינגע־שלאָגען . . . וואָלט איך זי פאַר מיינע אויגען געזעהן אַ טויטע . . . איך זאָל נור נישט דאַרפען אַליין זי דערהרג'ענען . . . איך זאָל נור נישט דאַרפען יעצט שווערען , אַז איך , איך אַליין , וועל איהר דעם קאָפּ צו שפּאַלטען און וועל זי מיט די אייגענע הענד דערהרג'ענען !" . . . און זי איז נאָך אַלץ געזעסען אויף דעם אייגענעם אָרט , דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף די הענד , און זי האָט נישט בעמערקט , ווי דער טאָג איז אַוועק און ווי די נאַכט איז געקומען , און זי האָט נישט פערשטאַנען די שפּראַכע פון די לוסטיגע לבנה־שטראַהלען , וועלכע זענען אויף איהר געזיכט געפאַלען און האָבען איבער איהר אומגליק געלאַכט . . .

די פרוי האָט דאָס אַלעס נישט פערשטאַנען – דען ווער איז זי אַז זי זאָל פערשטעהען . . . ווי אַ שאָטען שוועבט פאַר איהר פאַרביי די ערינערונג פון אַלעס וואָס איז געשעהען און זי געדענקט פלוצלינג די ווערטער , וועלכע אסתר פלעגט אַזוי אָפט רעדען , איידער זי איז אַוועק , און גערעדט האָט זי אַלץ וועגען לעבען , וועגען בעוועגונג , וועגען פיהלען , און אַז אַ מענש דאַרף וויסען און פיהלען אַז ער לעבט – ביי איהר זענען אָבער יענע קלאָרע און דייטליכע ווערטער אויסגעקומען אַזוי נאַריש , ווי עפּעס פון אַ„בבא מעשה" אַרויס . און זי געדענקט נאָך ווי היינט , ווי דאָס מעדעל איז געשטאַנען מיט אַ צעהיצט פנים און אין די אויגען האָט געברענט אַ ווילד פייערל און אַלע אברים האָבען מיט גערעדט און דאָס גאַנצע שטיבעל איז ווי מיט אַ העלע ליכט בעגאָסען געוואָרען . וואָס האָט אייגענטליך די טאָכטער פון איהר פערלאַנגט , וואָס האָט זי געוואָלט ? . . . שטענדיג אַלץ דאָס אייגענע וואָרט : זי וויל ל ע ב ע ן – אָבער וואָס איז טייטש

לעֶבּעֶן און וואָס איז דאָס אַזוינס?! – ווי אַ בּליץ פליהט איהר דורכ'ן מוח איהר אײגען בּיסעל לעבּען אין גאַנצען: אויך אין איהר פענסטער האָט אַמאָל געשײנט די זון, זי איז נאָך געווען גאָר אַיונג מעדעל בּײַ דעם טאַטען דעם „מלמד” אין שטוב; דער פאָטער האָט זי זעהר ליעב געהאַט, ער פלעגט איהר אָפּט מאַכען נײַע קלײדלעך, און שבּת פלעגט זי זײַן אויסגעפוצט ווי אַ כּלה; זי איז דענסמאָל אַ שען מעדעל געווען בּיז דער טאַטע איז אַמאָל צו איהר צו געקומען און האָט איהר געזאָגט: מזל טוב דיר, דו בּיזט אַ כּלה! ווער דער חתן איהרער איז געווען האָט זי נישט געוואוסט, און איהר איז אויך אויפ'ן זין גאָר נישט אַרויפגעקומען, צו פרעגען, ווער ער איז, דען וואָס געהט זי דאָס אין גאַנצען אָן? זי ווײסט נאָר, אַז דער טאַטע האָט עטליכע מאָל געזאָגט, אַז דער חתן האָט נישט די אײגענע פּרנסה וואָס ער, ער איז נישט קײן בּאַנק-קוועטשער, ער איז אַ וועלטליכער מענש – נאָר וואָס וואָלט עס איהר אויסמאַכען, ווען ער זאָל אַפילו יאָ זײַן אַ „מלמד” און נישט אַ „וועלטליכער מענש”? וואָס האָט שׂרה דענסמאָל געוואוסט פון וועלט און פון די דאָזיגע וועלכע הײסען מענשען?... דער ווינטער איז אַוועק, און ל”ג-בּעומר איז געווען די התונה. דעם מאַן קוקען גלײַך און די אויגען האָט זי זיך געשעמט, און אויך האָט זי גאָר נישט געהאַט די לוסט איהם אַרײַנצוקוקען אין פּנים... דענסמאָל פלעגט נאָך איהר יוסף נישט אַרויסגעהן יעדען זונטאָג אין דאָרף, ווי ער האָט עס שפּעטער געטהון, דען ער האָט געהאַט זײַן בּעשעפטיגונג אין דער שטאָדט; יעדען אָבּענד ווען ער פלעגט קומען פון גאַס זענען זײ בּײדע געזעסען ווי צווײ שטומע, זײ האָבּען נישט געהאַט קײן ווערטער צו רעדען אײנס מיט'ן אַנדער'ן; פלעגט איהם אָנהויבּען הונגערן, פלעגט ער אַרויסרעדען די פּאָר ווערטער: „שׂרה, גיבּ עפּעס עסען”, און זי פלעגט איהם דערויף ענטפערן: „געה וואַש זיך” –

וואָס קען זי האָבען נאָך צו איהם צו רעדען? אַזוי זענען אַוועק עטליכע יאָהר, און זיי האָבען נישט געוואוסט, אַז דאָס לעבען איז אויך נאָך אַנדערש... און אויף אַזאַ לעבען האָט אסתר געזאָגט: דאָס הייסט נישט לעבען! „גאָט וויל נישט, פֿלעגט זי שטענדיג זאָגען, אַז מיר זאָלען זיין ווי די געשטאָרבענע, וועלכע ווייסען פֿון גאָרנישט, און אַז עלטערן זאָלען ערציהען קינדער צו שקלאַפֿען; גאָט וויל נישט, אַז דער מענש זאָל לעבען און זאָל נישט וויסען אַז ער לעבט און נישט פֿיהלען אַז ער האָט אַ נשמה אין לייב און אַ געפֿיהל אין האַרץ"...

— און די אַנדערע פֿעלקער? — שרייט עס יעצט ביי דער אַלמנה אין האַרץ — ווייסען זיי אפשר, אַז ביים מענשען איז דאָ אַ געפֿיהל אין האַרץ? איז דער גראַף רופֿין גאָשטשינסקי, דער מערדער פֿון איהר מאַן, איז דער אפשר געווען אַ מענש מיט אַ האַרץ און מיט אַ געפֿיהל?...

און ווי שטורמישע חוואַליעס שיטען זיך אויס איבער איהר די ביטערע ערינערונגען מיט אַלע זייערע אײַנצעלדײַטען, אַלעס ווי זי האָט עס געהערט פֿון איהר מאַן פֿאַר'ן טויט. — יוסף איז דעמאָלט, ווי געוועהנליך, זונטאָג פֿריה אַרויס אין וועג, און איז די גאַנצע וואָך געבליבען אונטערוועגס. דער דאָנערשטאָג איז געקומען, און דער מאַן איז נישט דאָ; ס'איז אַוועק די נאַכט, און דער מאַן איז נישט געווען, און אויך דער פֿרייטאָג איז שוין אַוועק אַ האַלבער, עס איז שוין פֿרייטאָג נאָכמיטאָג, און נישט צו הערען און נישט צו זעהען. „ווייסט גאָט, וואָס איהם איז דאָרט צוגעקומען?" — טראַכט די פֿרוי טרויריג און גלאָצט אין פֿייער אַריין, און די קליינע אסתר פֿרעגט: „וועט דער טאַטעשי שוין קיינמאָל נישט קומען?..." און דערווייל געהט אַוועק אַ שעה נאָך אַ שעה, אין דער יודישער גאַס צינדט מען שוין ליכט, און ער איז אַלץ נאָך נישט צו זעהען. שרה'ן איז אַרויפֿגעקומען אויפֿ'ן געדאַנקען: „דאָס האָט אַוודאי יוסף און עפּעס אַ גראַף

זיך ווידער מסתמא אַ שפּאַס געמאַכט, ווי זייער שטייגער איז, און אַ גראַף, זייענדיג אָפּשר אַ ביסעל שיכּור, האָט מסתמא ווידער אָנגערייצט אויף מיין מאַן עפּעס אַ קאַסטאַר, אַ הונד..." — שׂרה איז נישט ווייט געווען פון'ם אמת. דען ווי יוסף איז געקומען קיין גאָשטשינאָוו, אין דאָס שלאָס פון'ם גראַף רופין גאָשטשינ־סקי, האָט איהם דער גראַף בעשטעלט אויף דאָנערשטאָג אָבענד צו עפּעס אַ באַל, און יוסף איז געקומען און האָט אַ גאַנצע נאַכט געשפּילט און האָט משׂמח געווען די געסט און האָט געחאַפּט אויך אַ טענצעל מיט דער גראַבער קאַשקאַ. קעגען מאָרגען איז ער אַ מינוט איינגעשלאָפען מידערהייט. פלוצלינג דערפיהלט ער ווי מען נעמט איהם אָן פאַר די פּלייצע און מען טרייסעלט איהם.

— וואָס שלאָפסט דו דאָ ווידער, דו פּוילער יודישער הונד? שפּיעל אונז עפּיס אַ שטיקעל פון מאָניושקאָ אָדער עפּעס פון דיינע שטיקלעך. דו הערסט, יוד, צו נישט? שטעה אויף און שפּיעל, די געסט וואַרטען. און מאָרגען איז ביי אונז דער גאַנצער טאָג אַ פאָרטזעצונג פון דער היינטיגער נאַכט.

— אָבער יאַסני ווועלמאָזשני פּאַניע! ווי זאָל איך דאָס, און מאָרגען מוז איך דאָך אַהיים... מאָרגען ביי נאַכט איז שבת... האָט יוסף געפּרובט ענטפערן.

— וואָס? דו יודישע הונטישע מאָרדע! דו וואַגסט, מיר אָבצוזאָגען? דו?! — און פּלוצלינג האָט ער אויפגעהערט רעדען און האָט אַראָבגעוואָרפען דעם פּענסנע פון נאָז: — ווייסטו וואָס נאָר? מיר איז איינגעפאַלען איין אויסגעצייכענטער געדאַנקען. מאָשקע, איצקע, יאַנקלאָ אָדער ווי דו הייסט דיר דאָרט! איך ערלויב דיר, מיין שׂמחה צו פערשטערען, און דו מעגסט דיר אַהיים געהען צו דיין זשידאָווקאַ, וואָס דו האָסט דיך פּלוצלינג אַזוי פערבענגט נאָך איהר; אָבער איין תּנאַי נעהם איך אויס מיט דיר: דו טהאָרסט נישט געהען אַהיים צו פוס און אויך נישט

מיט א וואגען; נור דא פאר מיינע אויגען און פאר די אויגען פון מיינע געסט וועט מען דיך ארויסלאזען אין וואסער אריין, און דו וועסט דיר א דורכשווימען דעם טייך די אנדערטהאלבען ווייארסט. נאטירליך קענסטו אלעמאל צושווימען צום ברעג און אויסרוהען א ביסעל. יא, ריכטיג: אויך דיין קאפאטע טהארסט דו נישט אויסטהון — האסט דו געהערט?

דער יוד איז געשטאנען, ווי דער שלאג וואלט איהם האבען געטראפען, און דער גראף האט דערווייל גאנץ פריינדליך גערעדט: „און זעהסט דו: פאר דיין כבוד'ס וועגען האב איך היינט געלאזט מאכען א גוטע וועטשערע; נור אזוי ווי דו ביזט דאך זעהר אבגעהיט אין עסען, וועל איך דיר געבען נור צו טרינקען, אזוי אז דו מעגסט טרינקען וויפיעל עס קען אריין אין דיר... אבער דו הערסט, יוד? זאל דיר נור נישט איינפאלען מיך צו וועלען נארען; נישט דו און נישט קיינער פון דיין יודישער שווינדלער־באנדע וועט מיך נארען. איבריגענס וועל איך אויך מיטשיקען מיט דיר איינעם פון מיינע מענשען, וועלכער וועט דיך בעלייטען אויפ'ן פערד דעם גאנצען ברעג...

און אין געגענווארט פון גראף רופין גאשטשינסקי מיט זיינע געסט האט מען דעם יוד אריינגעלאזען אין וואסער אנגעטהאנערהייד; דער אומגליקליכער האט זיך נישט מעהר געפרובט בעטען און איז געשוואומען. אט דאס איז עס געוועזען, וואס שרה האט דענסמאל געמוזט אזוי לאנג ווארטען אויף איהר מאן און דעריבער דאס איז יוסף דענסמאל אזוי שפעט אהיימגעקומען.

דאך איז יוסף אויך נאך יענעם שבת געגאנגען ווידער אין וועג אריין ווי אלע מאל; אבער שוין דינסטאג איז ער געוועזען צוריקגעקומען, נישט ווי געוועהנליך. שרה האט זיך דערשראקען. „האסט אפשר איין אוצר געפונען, יוסף?" האט זי איהם אויף א געלעכטער געפרעגט. ער האט דערויף נישט געענטפערט און האט נאר געזאגט, אז ס'איז איהם קאלט און עס שטעכט איהם אין דעם הארצען און עס ברעכען איהם די

גליעדער . שרה איז באַלד געלאָפען נאָך שמואל דעם „רופא" און דאַן האָט מען אויך דעם דאָקטאָר גאָלדענטהאַל געבראַכט , און דאַן האָט מען אַ לונגענענטצינדונג געפונען און דאַן האָט מען געוואַרט אויף גאָטס הילף . גאָט איז אָבער נישט געוועזען דאָס מאָל גנעדיג — אויפ'ן דריטען טאָג איז דער אומגליקליכער געשטאָרבען .

דער גראַף גאָשטשינסקי אָבער איז יאָ געוועזען , ווי אַלע מאָל , זעהר גנעדיגליך : ער האָט דורך אַ דיענער צוגעשיקט צו דער יונגער אַלמנה אַ מתנה פון פופציג פוילישע גולדען , „דערפאַר וואָס דער יוד האָט נישט איינמאָל און נישט צווייטמאָל איהם און זיינע געסט אויסגעצייכענט אונטערהאַלטען" .

— איז אַזאַ מענש אָפשר גערעכט ? — האָט עס אין איהר יעצט ווילד געשריגען — רופט מען דאָס אָפשר האַרץ און געפיהל ? איז אפשר מיין טאָכטער גאָר גערעכט , אַז זי געהט אין די וועגען פון די דאָזיגע מענשען און זיי געפעלען איהר ? . . .

ווי שרעקליך און פירכטערליך איז געוועזען די שנאה , וועלכע זי האָט צו יענער צייט אין איהר האַרץ געפיהלט צו אַלע די דאָזיגע מענשען ! און אויך אין איהר טאָכטערס האַרץ האָט זי געפרובט די דאָזיגע שנאה צו פערפלאַנצען — און דאָ איז עפעס מיט אַמאָל אַ ווינד געקומען און דעם מעדעל'ס האַרץ איז פלוצלינג פערוואַנדעלט געוואָרען . פערשאָלטען אויף אייביג זאָלען זיין די מענשען , וועלכע האָבען איהר גן־עדן פערוויסט ! פערשאָלטען אויף אייביג די מענשען , וועלכע האָבען פעראום־רייניגט דאָס האַרץ פון איהר איינציג קינד , די , וועלכע האָבען מיט אַ גיפטיגער צונג איהרע אויערען בעלעקט און האָבען אין זיי גיפט און טויט געטריפט און האָבען גערעדט צו איהר פאַלש און אומעהרליך , די , וועלכע האָבען זי אָבשפענסטיג געמאַכט פון איהר מוטער און האָבען איהר איין אַנדערען וועג געוויזען , פול מיט זינד געגען גאָט און געגען לייטען , פערשאָלטען זאָלען די מענשען זיין , וועלכע האָבען

זי געמאַכט פאַר אוים טאָכטער, פערשאָלטען, פערשאָלטען זאָלען די דאָזיגע מענשען זיין אויף אייביג!...

די ערשטע טעג איז זי געווען ווי אַ משוגענע און האָט נישט געוואוסט, וואָס אייגענטליך טהוט זיך דאָ. הערענדיג, אַז די טאָכטער איז אַוועק פון גריידאָוו, איז זי אויך אַוועק פון דער שטאָדט, און הערענדיג, אַז זי געפינט זיך אין קאָליש, איז זי אויך געפאָהרען אַהין; דאָרט האָט זי זיך דערוואוסט, אַז איהר אסתר האָט מען אַוועק געפיהרט קיין וואַרשאָ, וואו זי וועט אָנקומען אין זינגהויז; די אַלמנה האָט נישט רעכט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז אַזעלכעס, און האָט געמיינט אַז די טאָכטער איהרע איז שוין אַ „גויה" געוואָרען און זי זינגט עפּענטליך ווי די גוי'עשע מעדלעך אין גריידאָוו — און זי איז געלאָפען קיין וואַרשאָ.

וואו אַהין זיך צו ווענדען, האָט זי נישט געוואוסט — אָבער דערפון האָט זי זיך גאָר נישט געמאַכט; זי ווייסט נור איינם, אַז איהר טאָכטער געפינט זיך דאָרט, דעריבער מוז זי אויך דאָרט זיין; זי מוז זי זעהען און מוז מיט איהר רעדען, און זאָל זי אַפילו וויסען, אַז זי וועט מוזען די גאַנצע שטאָדט מיט אַ זיפּ דורך זיפּען. וואו איז דאָס הויז וואָס מען זינגט? —

און גוטע מענשען האָבען איהר געוויזען, און זי איז אַוועק ביז צום גרויסען טעאַטער.

יענער טאָג איז געווען שרעקליך, אָבער נאָך שרעקליכער איז געווען דער אָבענד. אים קאָרידאָר פון'ם גרויסען הויז איז זי געשטאַנען און געוואַרט; זי איז צום שווייצאַר צוגעגאַנגען: „בעסטער הערר! איהר האָט דאָך אויך אַמאָל געהאַט אַ מאַמע און אויך אייערע קינדער האָבען אַ מאַמע — קענט איהר מיר נישט זאָגען דורך וואַנען קומען דאָ אַריין די זינגערענס? — דער שווייצאַר האָט זי אָנגעקוקט פערוואונדערט, דאַן האָט ער איהר עפּעס געענטפערט, און זי איז געשטאַנען און געשטאַנען און האָט אַלץ געהאָרכט, און יעדע מינוט האָט זיך איהר גע־

דאַכט אַז אָט הערט זי אֶסתּר'ס שטימע. — „דו גאָט איבער דער וועלט, גאָט פון רחמים און פערגעבונג, דו גרויסער גאָט — האָט זי שטיל אין הארצען געבעטען — קום נישט מיט איהר אין מִשְׁפָּט, לאָז נישט דאָס קינד אומקומען פאַר איהרע גרויסע זינד, דען איך מיט מיין לעבען בין עָרֵב פאַר איהר, און זי אָבער איז ריין״!... און אַזוי איז זי געשטאַנען פערטיפט אין געדאַנקען און האָט זיך נישט גערירט פונ'ם אָרט. ווידער אַמאָל דערמאָנט זי זיך די קלאָרע און דייטליכע ווערטער, וואָס אֶסתּר האָט איהר אין די לעצטע טעג געזאָגט: „גאָט וויל נישט אַז דער מענש זאָל ניט פיהלען און וויסען און זאָל נישט קענען זיין אייגען איך״ — איז די טאָכטער אויך יעצט נאָך גערעכט? איז עס ווירקליך גאָר קיין זינד נישט, אַזוי צו זינגען אין קאָהר צוזאַמען מיט גוי'עשע בחורים? איז דען דאָס נישט באֶמת אַ גרויסע „עֲבֵירָה״?

ווי שרעקליך האָט די אומגליקליכע אין יענע מינוטען גע־ליטען! זי האָט זיך פלוצלינג דערמאָנט, אַז אויך ביי איהר אין הארץ האָט זיך אַריינגעגנב'עט עפּעס אַ שטיקעל צווייפעל, הערענדיג אֶסתּר'ס ווערטער, וועלכע זי האָט אַזוי קלאָר און אַזוי זיכער גערעדט, און דענסמאָל האָט זי זיך אַליין גע־פרעגט: צו האָבען טאַקי איהרע עלטערן און אורעלטערן רעכט געהאַט, אַז אַזוי האָבען זיי געלעבט און אַזוי האָבען זיי זייערע קינדער ערצויגען? האָבען זיי ווירקליך ריכטיג געטהון, אַז זיי האָבען זיי נישט געלאָזט צוזאַמען לעבען מיט די לעבעדיגע און דאָס לעבען געניעסען? — אוי גאָט, אוי גאָט! דאָס קען דאָך נישט זיין, און אֶסתּר זינדיגט דאָך באֶמת קעגען גאָט און קעגען איהר מאַמע! — אַ גרויסער טומעל האָט איהרע געדאַנקען פלוצלינג איבערגעריסען; אַ רוישענדע בראַוואָ־פּאַטשערייַ האָט פערהילכט דאָס טעאַטער און האָט זיך געהערט ביז אין קאָרידאָר, און אַז זי האָט דעם שווייצאַר געפרעגט, אויב ער ווייסט נישט וועגען איהר טאָכטער אֶסתּר, וואָס לערנט זיך דאָ

אין דעם דאָזיגען הויז דאָס זינגען, האָט ער איהר געענטפערט, אז נישט דאָ אין דעם דאָזיגען הויז לערנט מען זיך זינגען.

ווי אַ פייל איז זי אַרויס אויף דער גאַס און האָט שוין מעהר קיין וואָרט נישט געהערט. — אומזיסט אלזוי בין איך דאָ אזוי לאַנג אָבגעשטאַנען — האָט איהר האַרץ אין איהר געוויינט — אומזיסט דעם אָבענד פערבראַכט, און אֶפּשר איז גאַר נישט דאָ. ווער ווייסט? אֶפּשר איז זי שוין ערגיץ ביי אַ פּריץ אין הויף, אֶפּשר עסט זי שוין גאַר צוזאַמען מיט זיי. — און אויך דער שרעקליכסטער געדאַנקען האָט זי נישט פערשוינט: אֶפּשר האָט זי גאַר שוין אויפגעהערט אַ יודיש קינד צו זיין...

אָבער אַזעלכע קוועהלענדע נעכט זענען נישט זעלטענע געוועזען און נישט אזוי געשווינד האָבען זיי אויפגעהערט. זי האָט זיך דערוואוסט, אז די טאָכטער איז קיין לובלין געפאָהרען; אין זי אויך קיין לובלין געפאָהרען; דאָרטען ווידער האָט מען איהר געזאָגט, אז דאָס מעדעל איז שוין אַוועק און זי געפינט זיך אין פולאַווא אין דער קלויסטער־שולע. — די אַלמנה האָט נישט רעכט פערשטאַנען דאָס נייע גרויסע אומגליק, וואָס איז איהר דאָ געשעהען, און זי האָט געוואָלט די טאָכטער נור זעהען און הערען פון איהר איגענעם מויל, אויב זי וויל, אז די מוטער זאָל שטאַרבען. זי איז אָנגעקומען ביז צו דער קלויסטער־שולע — און יענע עטליכע מינוטען וועט זי אויף איהר לעבען לאַנג נישט מעהר פערגעסען, און ווען זי וועט אַפילו טויזענד יאָהר אַלט ווערען. ביז צו דער שוועל פון יענער שולע פאַר אַדליגע טעכטער איז זי געקומען, אָבער אינעווייניג אַריין האָט מען זי נישט געלאָזט.

— פאַר וואָס?

— ווייל איהר זענט אַ יודישע פרוי! — ווי אַ פייל פלוצלינג אין האַרץ איז איהר דאָס דאָזיגע וואָרט געוועזען. און די טאָכטער איהרע? איז זי נישט מעהר קיין יודיש קינד? האָט זי שוין אויפגעהערט זיין אַ יודיש קינד? און אויך

פון דעם דאָזיגען וואָרט איז זי נישט אין חלשות גע-פאַלען, און נור עפּעס אַ שרעקליכע רוהיגקייט איז איבער איהר געקומען, און רוהיג שטיל איז זי צוריק קיין גרייִדאָוו.

אָבער פון יענעם טאָג אָן האָט זי דער טאָכטערס נאָמען נישט מעהר פאַר'ן מויל געבראַכט; פון יענעם טאָג אָן האָט זי אויפגעהערט זיין אַ מוטער פון אַ טאָכטער...

דאַן זענען געקומען יענע טעג, וואָס איהר גאַנץ לעבען איז געווען תחנות און תהלים — אָבער אויך דענסמאָל האָט זיך אין איהרע אויגען קיין טרעהר נישט בעוויזען.

און אַ לאַנגע, זעהר לאַנגע צייט איז זי נישט געווען קיין מאַמע פון אַ טאָכטער — דען איהר האַרץ איז געווען פערשלאָסען, און די בעוואוינער פון דער יודישער גאַס האָבען געקאָנט עדות זאָגען, אַז איהר טאָכטער האָט זי שוין אין גאַנצען פערגעסען און אויך איהרע וואונדען זענען אודאי שוין פערהיילט. אָבער וואונדערליך איז דער צופאַל: גראָד היינט האָט זי געגען איהר ווילען געדענקט אָן איהר און אָן אַלעם וואָס זי האָט געטהון; גראָד היינט האָט זי פאַלעסקי אַזוי שאַרף דערמאָנט, גראָד היינט — ווערהענד די טאָכטער איז שוין געשטאַנען הינטער איהר רוקען, און זי האָט נישט געוואוסט, אַז אסתר איז קיין גרייִדאָוו געקומען...

— — — — — — — — — — — — —

די פירטעלליך לאַנגע נאַכט, וואָס האָט זיך גאָר נישט געוואָלט ענדיגען, איז צום סוף דאָך אַריבער. אָבער פיעל נייעס האָט זי מיטגעבראַכט מיט זיך.

און דעם טאָג דערויף האָט מען זיך אין דער יודישער גאַס מערקווירדיגע מעשׂות דערצעהלט: אסתר די אַלמנה'ס איז ווידער צוריק אין דער שטאָדט, זי מיט אַ באַנדע שוישפּיעלער, און זי איז נישט מעהר קיין יודיש קינד. ז'אַן האָט מען דערצעהלט, אַז זי האָט זיך איינגעשטעלט און איז געקומען צו דער מוטער, אום זי צו בעטען, זי זאָל

איִהר מוחל זייַן, אָבּער די אַלמנה איז מיִט אַ גרויס געוואַלט אַרויס קעגען איִהר און האָט איִהר בעפֿאָהלען, אַזוי פֿאָרט פֿון איִהר שטוב אַרויסצוגעהען. און אַז דאָס מעדעל האָט נאָך אַביסעל געוואַרט, איז די אַלטע אַרויסגעלאָפֿען ווילד אין די גאַס אַרייַן, און איז געלאָפֿען ווי מען לויפֿט פֿון אַ ווילד טהיער...

אָבּער די קינסטלערין האָט די שטאָדט אויך דאַן נישט פֿערלאָזט, דען זי האָט זיך געזאָגט: איך וועל דאָ עטליכע טעג בלייַבען און וועל איִהר האַרץ מיִט געוואַלט מיר ערואויבערן.

און איִהר רעכנונג איז נישט גאַנץ פֿאַלש געווען: דען יעדען טאָג, ווען אֶסתּר פֿלעגט אויפֿטרעטען אויף דער בּיהנע, איז די אַלמנה אַלעמאָל געווען נישט ווייַט פֿון איִהר און איִהר בּעהאַלטענערהייט ווי אַ שאָטען נאָכגעגאַנגען. נאַטירליך איִנעווייניג אינ'ם שפּיעלהויז איז זי נישט אַרייַנגע־גאַנגען און האָט איִהר טאָכטער נישט געהערט פֿון דער בּיהנע אַראָב, נור יעדעס מאָל איז זי געזעסען ענטקעגען דעם הויז, אויף דעם טרעפּעל פֿון דער קירכע „שוויענטאַ אַננאַ”, און די אויגען האָבּען זיך אַרייַן געעגבּערט אין די פֿענסטער פֿונ'ם הויז ענטקעגען. וואָס געהט עס זי אָן, וואָס זי זיצט דאָ אויף דער טרעפּ פֿון דעם דאָזיגען הויז דאָ? וואָס פֿאַר איין עבירה טהוט זי דאָ, ווען זי ווייסט גאָר נישט אַליין, וואָס זי טהוט?... זי זיצט אַזוי יעדעס מאָל דעם גאַנצען אָבענד, די הענד צונויפֿגעלעגט איינע אין די אַנדערע און די אויגען אויסגעגלאָצט אויף איין אָרט און די ליפּען מורמלען עפּעס; טהילמאָלם חאַפּט זי זיך פּלוצלינג אויף, שטעלט זיך אַהין, אַהעליש פֿייַער צינדט זיך איִהר אָן אין די אויגען, איִהרע בּיידע פֿויסטען פּרעסען זיך ווילד צונויף און ווילדע ווערטער רייַסען זיך איִהר אַרויס פֿון מויל — דערנאָך פֿאַלט איִהר ווידער אָן אַ שטיינערנע רוה, און זי זעצט זיך צוריק אויף די שוועל פֿון דער קירכע

און קוקט שטאַר שטונדען לאַנג אויף אײן אָרט.

און טעג געהען און טעג קומען; אויך די זומער־מאָנאַטען זענען אװעק און די „יָמִים־נוֹרָאִים“ זענען געקומען.

און אסתר איז אויך אין די ימים־נוראים יעדען אָבענד אויפגעטרעטען, און אויך אין די ראש־השנה־אָבענדען, און אויך אין די עשרת־ימי־תשובה־אָבענדען איז זי אויפגעטרעטען און האָט געזונגען. — געטראַכט האָט זי זיך: װעט זיך מיר נישט אײַנגעבען זי צו בעצװינגען דורך ליעבע און רחמנות, װעל איך זי צוציהען צו זיך מיט געװאַלט, דען רײַצען װעל איך זי אַזױ לאַנג, ביז עס װעט מיר געלינגען, צו קענען זיך אויף די קניען פאַר איהר װאַרפען און װערען איהר צוריק אַ טאָכטער...

דאָ אָבער איז געשעהען עפּעס, אַזױ אונגלויבליך און זאָנדערבאַר, אַז מען װעט עס קוים גלויבען — און דאָך איז עס אמת, אַזױ שרעקליך אמת.

די נויטװענדיגקײַט האָט רעגיערט און געאַרבײַט...

* *

*

... װי סטאָלבעס װאָלקענס און נעבעל שטײַגט עס אויף פאַר מיר, און די װאָלקענס און דער נעבעל ציהען אין מײַן האַרץ אַרײַן און לעגען זיך אַזױ שװער אויף מײַן גאַנץ פיהלען און דריקען אַזױ שװער אויף מײַן גאַנץ טראַכטען. זאָנדערבאַר און פרעמד װעט קלינגען דאָס, װאָס איך װעל דערצעהלען, און פילע װעלען עס נישט גלויבען, דען זײ װעלען נישט גלויבען קענען — אָבער מיט מײַן מאַרך שרײַב איך די דאָזיגע בעגעבענהײַטען, און אמת זענען זײ און שרעקליך זענען זײ. אָבער אויך יענע קינדער פון׳ם אומגליקליכען פאָלק האָבען קײַן שולד נישט, דען זײ זינדיגען און װײסען נישט; אין זײערע הענד קלעבט דאָס בלוט, און זײ װײסען עס נישט, און זײ װײסען

און שפיערען עס אויך דאן נישט, ווען מען ווייזט עס זיי; א לאנגע נאכט, א פינסטערע באנגע נאכט האט זייער הארץ שטומפ געמאכט, און דערווייל האט די נויטווענדיגקייט רע־גיערט און געארבייט...

איך וויל דערצעהלען.

די נאכט פון „כל נדרי" איז געקומען. נאך ערב־יום־כפור האבען די טעאטער־מענשען אויסגעקלעבט זייערע אפישען אין אלע ווינקעל גאסען, אין וועלכע זיי האבען דעם פובליקום אנגעצייגט, אז היינט ביי נאכט וועט דאס פריילייך ערנעסטא די רודיני (אסתר גאלדשטיין) אויפטרעטען אלס פיאלעטא אין „לא טראוויאטא" — און הער פאלעסקי און קאלעגען האבען זיך זעהר געפרעהט.

אסתר האט נישט געקענט פאראויסזעהען די פאלגען פון דעם דאזיגען אבענד. איהר געזיכט איז געוועזען א ביסעל בלייך, אבער איהר גאנג איז געוועזען פעסט און זיכער; זי האט א מינוט געצעגערט, און באלד אבער האט זי אנגעהויבען זינגען. א דונער פון אפלאדיסמענטען האט זיך געלאזט הערען, דען די זענגערין האט היינט בערוישענד שען געזונגען, און די קינסטלערין האט דאס פובליקום אין זיין רויש געזעהען און האט זיך זעלבער בערוישט...

און פאר דער טהיר פונ'ם טעאטער איז געשטאנען א יודישע פרוי, געבוקט און פערהילט, און שטום ווי א שטיין. וואס געהט זי אן דער היינטיגער יום־הקדוש, דער הייליגער יום־כפור? וואס געהט עס זי אן, אז זי איז היינט צו „כל־נדרי" נישט אין שוהל געוועזען? נאטירליך איז עס דאס ערשטע מאל אין איהר לעבען, אז זי איז נישט אין שוהל געוועזען — אבער זי ווייסט עס גאר נישט. ווי א ווייסטען חלום געדענקט זי עפעס, אז יודענעס האבען גרויסע ליכט אין שוהל געטראגען און זי האט אין היימיגען יאהר קיין ליכט נישט געמאכט, אבער באלד דערויף איז אויך דער דאזיגער

חלום פערשוואונדען, און זי ווייסט מעהר גאר נישט וועגען וואס זי האט נור וואס געטראכט. פון מינוט צו מינוט געהט א ציטער איבער איהר פנים, ווי די צייט וואלט איהר זיין צו לאנג און זי האט נאך א גרויסע ארבייט היינט פאר זיך —

און אים טעאטער האט דאס אפלאדירען נאך אלץ נישט אויפגעהערט. די זענגערין ווערט עטליכע מאל ארויסגערופען נאכדעם ווי דער פארהאנג איז שוין געפאלען און דאס פובליקום רופט: „בראווא רודיני! בראוויסימא!" — דאס שטיק איז אויס. דאס פובליקום צעגעהט זיך אייניציגווייז. ווער קימערט זיך וועגען איין אלטער יודישער פרוי, וועלכע שטעהט ביי דער טהיר? — אויך די טעאטער־לייט זענען זיך אייניציגווייז צעגאנגען.

און אויך די זענגערין איז ארויסגעקומען.

און דאס אונגלויבליכע איז געשעהען: די אלמנה האט זיך מיט אימפעט אויף איהר ארויפגעווארפען, האט ארומגעקלאמערט ארום דעם האלז איהרע הענד און האט זי אנגעהויבען שטיקען. פלוצלינג האט דאס מעדעל געשפירט, ווי עפעס שפיצינגעס און שארפעס האט איהר האלז בעריהרט, און נאך אמאל און נאך אמאל, און דאס בלוט האט אנגעהויבען גיסען זיך. א שרעקליכער געשריי האט זיך געלאזט הערען. און ווען מענשען זענען זיך צונויפגעלאפען נאך עטליכע מינוטען, האבען זיי געפונען, ווי א מעדעל וואלגערט זיך אין א טייך בלוט, קוים וואס זי לעבט נאך, און נעבען איהר קניעט איין אלטע יודישע פרוי, וועלכע קושט זי און קושט אהן אויפהער און לאכט מיט א ווילד שרעקליך הויך געלעכטער...

איך האב נור ווייניג נאך צו דערצעהלען:

אסתר׳ס וואונדען זענען געווען לעבענסגעפעהרליכע און זי איז מיט עטליכע טעג שפעטער געשטארבען, און די אלמנה האט מען אבגעפיהרט אין דעם געפענגעניס אין דער גובערניע; דער רעגירונגס־דאקטאר אבער און דער געפענגניס־דאקטאר

האָבען באַלד ערקלערט, אַז די פרוי איז משוגע, און אַזוי האָט מען זי פון דאָרט אָבגעשיקט אין אַ דולהויז. באַלד אָבער האָבען די דאָקטורים איינגעזעהען, אַז זי איז אונהיילבאַר, און אַזוי ווי זי געהערט צו די משוגענע, וועלכע זענען פאַר'ן פובליקום נישט געפעהרליך, האָט מען זי אין גאַנצען פריי געלאָזט. און די משוגענע איז אַוועק צו פוס און איז אָנגעקומען ביז גריידאָוו און ביז צום עק בריק און האָט זיך דאָרט פעסט געזעצט, און אַזוי איז זי געזעסען און האָט געזונגען ליעדער און געזאָגט אויסעווייניג תהלים גאַנצע טעג נאָכאַנאַנד...

און נאָך עפעס מוז איך צוגעבען: דער „קוריער ווארשאַווסקי" האָט געשריעבען צו יענער צייט פאָלגענדעס: „פון גריידאָוו שרייבט מען אונז, אַז אַ יודישע פרוי האָט דאָרט דער'הרג'עט איהר איינציגע טאָכטער — און ווייסט איהר, וואָס די אורזאַכע דערפון איז געוועזען? גאַנץ איינפאַך: די פרוי איז געוועזען פון דער סעקטע „חסידים" און די טאָכטער איין „אויפגעקלערטע" — אָט אַזוי איז דאָס דאָזיגע פאָלק...

„מַטוֹת” און „מַסְעֵי”.

אַ בילד.

... דאָס טהויער פֿון אויבערען געריכטס־הויז (סורעבנאַיאַ פּאַלאַטאַ).

איבער דעם טהויער אויבען הענגט דער האָלצערנער אָדלער מיט די צוויי קעפּ. און לינקס דורך דעם זאַל געהט דער וועג צו דער גרויסער געריכטס־פּאַלאַטאַ.

אין דעם זאַל אינוועניג הערט זיך יעצט דער קלונג פֿון אַ גלאָק. אַ גרויס פּובליקום האָט זיך היינט דאָ פֿערזאַמעלט, כדי צו הערען דעם „זעהר אינטערעסאַנטען פּאַל”, און ווי זיי דערהערען דעם קלונג פֿון דער גלאָק, חאַפּען זיך אַלע אויף. דער אָנגעקלאָגטער, וועלכער זיצט אויף דער באַנק הינטער דעם אָבגעצוימטען אָרט, שטעהט גאַנץ פּאַמעליך אויף. ער זעהט אויס מיעד און אָבגעלעבט, און האָט אַ פּנים ווי אַיינער, וואָס דאָס אַלעס וועלכעס טהוט זיך דאָ אָב אַרום איהם, געהערט זיך גאָר נישט אָן מיט איהם און עס שטערט איהם אַפילו נישט אין זיינע געדאַנקען. אַ מין אייזערנע רוה איז אויסגעגאָסען אויף זיין געזיכט און זיינע מוסקעלן ריהרען זיך נישט; זיינע האָר זענען ווילד צושויבערט, און זיינע אויגען בליקען אָהן אויפהער אַהין צו דעם געריכטס־פּרעזידענט און צו זיין גאָלדענער קייט, וועלכע הענגט אויף זיין האַלז, און עס שוועבט אַ אייביגער, נאַרישער שמייכעל איבער זיינע ליפּען. — געפעלט איהם אַזוי שטאַרק דער געריכטס־פּרעזידענט? געפעלט איהם די קייט אַזוי זעהר? — עס איז טיעף שטיל אַרום, עס הערט זיך נישט קיין שאָרך. נור פֿון מינוט צו מינוט, ווען דער פּרעזידענט בעוועגט

צופעליג דעם קאפ, הערט זיך דאס גערויש פון דער קייט .

סערגיי סטעפאנאוויטש קירקושקין, דער אויבערסטער געריכטס־פרעזידענט, הייבט אויף פלוצלינג דעם קאפ און פון א פאפיער, וועלכעס ער האלט אין האנד, לייענט ער מיט א הויכע שטימע, און דאס פובליקום הערט אבגעריסענע ווערטער:

„לויט געזעטץ פון זיין קייזערליכער מאיעסטעט... משה שמולאוויטש לפידות, פון יודישען גלויבען... זיבען און דרייסיג יאהר אלט... געמאכט א מאשינקע אויף נאכצומאכען צעהן־רובעלדיגע פאפירליך... זעקס יאהר שווערע ארבייט אין סיביר... אלע רעכטע אנגעוואהרען...

סערגיי קירקושקין הייבט צופעליג אויף זיינע אויגען, און בשעת לייענען פון די לעצטע ווערטער פאלען זיי צופעליג אויף דעם גע׳משפט׳ען — זיין פנים ווערט פלוצלינג וויים ווי קאלעך און די ווערטער בלייבען איהם שטעקען אין האלז. — האט ער אפשר איצט דעם יוד, דעם גע׳משפט׳ען דערקענט? זענען איהם פלוצלינג אלטע זכרונות פון דער יוגענד געקומען אין זין ארייַן?...

דער פרעזידענט ענדיגט חאפעדיג דאס פאפיר לייענען, און זיין שטימע הערט זיך קוים; דאן חאפט ער זיך גיך אויף און פערלאזט אין איין אימפעט דעם זאל. — ווער יאגט איהם, דאס ער אײלט זיך אזוי זעהר? — אויך משה לפידות האבען צוויי זשאנדארמען ארויסגעפיהרט. צוויי, דריי אדוואקאטען האבען זיך אבגעשטעלט, איינמאל אין איין ווינקעלע, איינמאל אין צווייטען, און האבען גערעדט צווישען זיך איבער דעם „אינטערעסאנטען פאל”, און דאן האבען אויך זיי פערלאזען דעם זאל, איינער פון די יודען, וועלכע זענען געווען אין זאל, האט זיך אנגערופען: „געמיינט האב איך פארט, אז זיי וועלען איהם נישט אזוי שטרענג בעשטראפען” — און איינער פון די גוים אבער זאגט זיך: „אט האסט דו א געריכט! געמיינט האב איך, אז אויפהענגען וועלען זיי איהם און נישט איהם פטר׳ען מיט אזא קלייניגקייט” — און דאס פובליקום צוגעהט זיך...

* *

*

האָט איינער דעם צווייטען געקענט? —

— — — עס איז זומער פאַר פיער און דרייסיג יאָהר. די זון גיסט אויס איהר וואַרעמקייט און איהרע זיסע ליכט — וועלען איבער דעם געלען זאַמד, וועלכעס ליגט אויפ'ן הויף, און צוויי קינדערלעך שפּיעלען זיך צוזאַמען און שרייען און רעש'ען און שפּרינגען און זינגען און קייקלען זיך אין געלען זאַמד. ווי גוט און אַנגענעהם זענען די ליכט שטראַהלען און ווי זיס פאַר קינדערס אויגען! דאָס איינע קינד געהט אין אָבגעריסענע, אָבגעשליסענע שמאַטעס און האָט שוואַרצע האָר ווי פּעך און האָט אַ קרומליכע נאָז, און דאָס צווייטע קינד געהט אין אַ רויט זיידען העמדיל און האָט בּלאָנדע האָר ווי פלאַקס און האָט אַ גלייכע נאָז פון אונטען ביז אַרויף. אָבער די קינדער האָבען דענצמאָל נאָך נישט געוואוסט דעם אונטערשיעד צווישען אַ קרומער און אַ גלייכער נאָז, צווישען שוואַרצע און בּלאָנדע האָר און צווישען שמאַטעס און אַ זיידען העמדיל. זיי האָבען נור געוואוסט, אַז זיי אונטערשיידען זיך איינער פון צווייטען דורך די נעמען: דער איינער, דער בּלאָנדער, הייסט סערגיי, און דער צווייטער, דער שוואַרצער, הייסט משה. — אָבער איז דען אַ י׳ן נאָמען מעהר יחסן פון דעם צווייטען? די זון שיינט דאָך אויף אַ י׳ן קינד ווי אויף דאָס צווייטע און מאַכט גאָר קיין אונטערשיעד נישט צווישען זיי, און אויך דער געלער בּרענעדיגער זאַמד ליגט אויסגעגאָסען פאַר איינעם גלייך ווי פאַר דעם צווייטען גאַנץ אָהן איין אונטערשיעד, און אויך שפּיעלען און רעשען און קייקלען זיך האָבען בּיידע גלייך געקענט — און דאַריבער טאַקי זענען זיי געבליבען אַלע מאָל פון דער פריה ביז צום מיטאָג צוזאַמען. טיילמאָלס האָט זיך געמאַכט, בשעת זיי האָבען זיך אַרומגעוואַלגערט אויף דעם זאַמד, און דאָס שוואַרצע יונגעל איז געווען אין איין אַרבע־כנפות און דער ווינד איז געקומען און האָט די ציצית אַ וואָרף געגעבען איבער דעם פּנים

פון דעם בלאנדען יונגעל, דא האט דאס בלאנדע יונגעל געקענט זיך א חאפ טהון און די האנד ארונטער שטעקען אונטער זיין רויט העמדיל און זוכען אויך ער א ציצה, כדי דעם שווארצען צו בעצאהלען מדה כנגד מדה, און האט קיין ציצה נישט געפונען — דא האט ער געקענט זיך אויף עטליכע מינוט פערטראכטען.

און יעדעם מאל מיטאג-צייט פלעגען זיך די קינדער, איינס פונ'ם אנדערן, צושיידען. יעדער פלעגט געהן אין זיין היים אריין.

דאס בלאנדע קינד פלעגט געהן מיט די טרעפ אין דעם ערשטען עטאזש פון גרויסען פראנט-הויז; דאס שווארצע פלעגט געהן אין די קעלער-שטוב אין הויף.

אין דעם ערשטען עטאזש פון גרויסען פראנט-הויז האט געוואויהנט סטעפאן פעטראוויטש קירקושקין, דער סליעדאוואטעל, און אין קעלער-שטוב האט געוואויהנט שמואל לפידות, א יוד א דארפגעהער.

פון פענסטער אין דעם ערשטען עטאזש הערען זיך איצט מוזיקאלישע טענער. דער קליינע סערגיי האט מיטטאג אבגעגעסען, און איצט זיצט ער נעבען זיין גובערנאנטקע פאר דעם קלאוויר און לערנט זיך נאמען שפיעלען. אין דערזעלבער צייט שטעהט א קליין יונגעל מיט שווארצע האר און א קרומער נאז אין הויף, נאכ-דעם ווי ער האט עטליכע קארטאפעל גיך אבגעגעסען, און קוקט ארויף צו די פענסטער פון דעם אויבערשטען עטאזש און הארכט און הארכט. די מוזיקאלישע טענער געהען אריין טיעף אין זיין הארץ. — פאר וואס האט גאט איין אונטערשיעד געמאכט צווישען איין יונגיל און דעם צווייטען און פאר וואס האט ער זיך איינעם אויסגעקליבען, כדי איהם אלעס גוטע אוועקצושענקען?

דאס יונגעל האט דענצמאל נאך נישט געוואוסט, אז אויך דער מענש האט איין אונטערשיעד געמאכט צווישען איינעם און דעם צווייטען...

אין דעם ערשטען עטאזש לערנט זיך דאס יונגעל נאמען

שפּיעלען – אָבער היינט איז זיין קאָפּ גאָר נישט ביי דעם לערנען .

– וואָס איז מיט דיר היינט , נְשָׁמָה מיינע ? – פרעגט די מוטער .

– מאַמאַ ! גיב אויך מיר אַ זאַלבעס , וואָס עס רופט זיך „כּנפער" מיט פיער „ציצי" אַזוי ווי דער משה האָט ...

מעלפּאָמענע גריגאָריעוונאַ , די מוטער , האָט ווי אַ שטאָך אין הארצען דערפיהלט .

– סערגיי ! סערגיי ! ווי אָפט האָב איך דיר שוין געזאָגט , ווי איך וויל בּפֵירוּשׁ נישט , אַז דו זאָלסט עֲסָקִים האָבען מיט דעם דאָזיגען שמוציגען יונג , מיט דעם זשידאָק ... עס קאָסט מיר מיין לעבען ! הערסט דו ? –

און אויך שׂרה , די יודישע מוטער , אַז זי האָט געזעהען איהר משה'ן צוזאַמען מיט דעם בּלאָנדען אין הויף , האָט זיך אין איהר דאָס הארץ געריסען .

– משה ! משה ! ווי אָפט שוין האָב איך דיך בּעשוואוירען אַז דו זאָלסט דיך נישט חַבֵר'ען מיט דעם „שייגעץ" . האָסטו גאָר נישט גאָט אין הארצען ? איז נישט דאָ קיין איינציגער פונקען יודישקייט אין דיר ? אוי קינד , קינד ! בּריינג מיך נישט פאַר דער צייט אונטער דער ערד !

... אָבער די שטראַהלען פון דער זון זענען זיס און די בּערגליך גליהענדיגען זאַמד זענען פול מיט אַ ליעבּליכען כּשוף , און משה און סערגיי האָבען בּיידע ליעב געהאַט די שטראַהלען פון דער זון און די בּערגליך זאַמד , און זיי האָבען זיך ארום געקייקעלט און ארום געוואַלגערט אויף דער ערד און זיך געשפּיעלט און ארום געשפּרונגען דעם גאַנצען טאָג .

מעלפּאָמענע גריגאָריעוונאַ האָט עס נישט געזעהען און נישט געוואוסט ווי די קינדער שפּיעלען זיך אין הויף . שׂרה אָבער האָט עס יאָ געוואוסט און זי האָט זיי יעדען טאָג געזעהען , און ווי זי האָט זיי געזעהען , האָט זי געפּלעגט אַ קרעכץ געבּען און זאָגען : אָט געהט „מַטּוֹת" און „מַסְעֵי" צוזאַמען ! ...

די יודישע פֿרוי האָט זיי גערופֿען „מטות און מסעי" לויט די צוויי סדרות, וועלכע געהען צוזאַמען...

* *

*

אָבער נישט אייביג זענען געגאַנגען „מטות און מסעי" צוזאַמען...

יעדער האָט אָנגעהויבען געהן זיין וועג בעזונדער.

— — — אַ שלאַקס רעגען גיסט זיך פֿון הימעל. צוויי צעהנ־יעהריגע יונגלעך בעגעגענען זיך ביים טהויער פֿון אַ גרויס הויז. איינער איז אַ יונגעל מיט איין אויסגעפֿילטען רויטען פּנים און מיט בלאָנדע האָר און בלויע אויגען; דער צווייטער האָט אַ וויים, בלייך פּנים און שוואַרצע האָר און שוואַרצע גלאַנצעדיגע אויגען. איינער געהט אָנגעטהון אין אַ בלויען רעקעל מיט ווייסע גלאַנצעדיגע קנעפּ און טראָגט אַ טעקע מיט ביכער אויף די פּלייצעס, דער צווייטער געהט אָנגעטהון... ניין, ער געהט אין גאָר נישט אָנגעטהון, נור איינגעוויקעלט איז ער אין מאָדנע צוריסענע, צושליסענע שמאַטעס. — סערגיי געהט אין די שטעטישע פֿאָרבערייטונגס־שולע, און משה געהט אין „חדר"...

די קינדער רעדען נישט איינער מיט דעם צווייטען. — זענען זיי ברוגז איינער מיט דעם צווייטען, וואָס זיי רעדען נישט?...

עס איז מיטאָג־צייט. ביידע יינגלעך בעגעגענען זיך צום צווייטען מאָל פֿאַר דעם טהויער פֿון גרויסען הויז; ביידע זענען גלייכצייטיג אַהיים געקומען, איינער פֿון דער שולע, דער צווייטער פֿון חדר.

— משה! איך האָב צו דיר אַ בקשה. מיין לעהרער האָט מיר היינט אַ רעכנונג אויפגעגעבען, איינע פֿון די פֿיער „שפּעציעס". דו ווייסט דאָך, עס זענען דאָ פֿיער? חבור, חסור... אַ יאָ, דו ווייסט! איך האָב היינט קיין צייט נישט... מיין קאָפּ איז מיר פֿערדרעהט און איך קען היינט די אַרבייט

נישט מאַכען... איך ווייס נישט, וואָס זאָל איך מאָרגען דעם לעהרער ענטפערן... משה! האָסט דו מיך ליעב?

— וואָס פערלאַנגסט דו, סערגיי, וועל איך עס דיר טהון.

משה! מיין טהייערער משה! גיב מיר דיין האַנד! ווילסט דו היינט עטליכע מינוט פאַר מיינעטוועגען אַרבייטען און דעם חשבון אויפשרייבען, איך זאָל איהם קענען מאָרגען דעם לעהרער געבען?

— איך לערן דאָך נור אין אַ חדר! — איך לערן דאָך די תורה דעם גאַנצען טאָג, און אַ מעשה מיט איין אָקס, וועלכער האָט געשטויסען אַ קוה און די קוה האָט זיך מיַשב געווען און האָט אַ קליין קעלבעלע געהאַט... און ווי אַזוי קען איך ווייסען דאָס, וועלכעס דו לערנסט? איך האָב קיינמאָל נישט געלערנט חשבון און איך ווייס נישט...

— פאַר וואָס זוכסט דו דיר איין אויסרייד? אין דער שולע זאָגען אַלע, אַז די יודען ווייסען אַלדינג און קענען אַלדינג!

... זענען די קינדער אַלזוי דאָס מאָל נ י ש ט ברוגז איינער מיט דעם צווייטען?

צום אָווענד האָט משה געבראַכט סערגיי'ען דאָס וואָס ער האָט פערלאַנגט. — פון וואַנען האָט משה דעם געגענשטאַנד געקענט, אַז געלערנט האָט ער איהם קיינמאָל נישט?

פטור! „די יודען ווייסען אַלדינג און קענען אַלדינג"...

*

נאָך איינמאָל האָבען זיך די ביידע בעגעגענט.

— — — איבער דעם שטאָדט־טייך ליגט ברייט און ווייט דאָס אייז אויסגעגאָסען. יינגליך אָהן אַ צאָהל קומען גליטשען זיך איבער דעם אייז, און יעדער האָט זיינע גליטשערס אויף די פיס. דער טאָג הייבט אָן וואָס אַמאָל מעהר צו פערשווינדען, און צווישען

די רויטע פאַסען אין הימעל אויף מעריב=זייט הענגט די זון און איז גרויס ווי אַ גרויסע גאָלדענע שיסעל. די יינגלעך זענען פרעהליך און לוסטיג, און רעש'ען און פילדערען אָהן אַ סוף און זענען גליקליך מיט דעם פראָסט; די פולע באַקען זענען רויט פאַר קעלט, די אויגען ווענדען זיך איינמאָל צו דער בלוטיג=רויטער זון, וועלכע פאַלט און פאַלט, און איינמאָל צום גרויען גלאַנצענדיגען אייז אונטער די פיס. הוראַ, דער פראָסט! הוראַ, דער ווינטער! רופען די קינדער לוסטיג — און סערגיי און משה זענען צווישען די קינדער.

סערגיי לויפט זיין וועג איבער דעם אייז גיך און שאַרף און אַהין און צוריק און רונדיג און אויף איין פוס! צום סוף אָבער גליטשט ער זיך אויס און פאַלט אַנידער. אַ רוישענדער געלעכטער פלאַצט אַרויס פון אַלעמענס מיילער: די קינדער לאַכען איבער זיין פאַלען...

אויך משה לויפט גיך און שאַרף, נאָר גליטשערס האָט ער נישט אויף די פיס. די הערליכע רויט-פאַרביגע פאַסען אין הימעל ציהען איהם ווי מיט אַ כשוף און זיינע אויגען זענען ווי צו געקניפט צו דער גרויסער שיפעל אים הימעל, וועלכע פאַלט און פאַלט און וועט באַלד ליגען אונטען פאַר זיינע פיס.

ווי הערליך און ווי שען איז דאָס אַלעם! נאָך ווי ער איז אַ גאַנץ קליין יונגעלע געוועזען, האָט ער ליעב געהאַט זיך צו פערקוקען אויף די גרויסע גאָלדענע שיסעל, וועלכע הענגט אויף גאָר נישט אין מיטען דער לופט, און פאַר איהר און הינטער איהר די רויטע ברייטע פאַסמעס, און צווישען זיי אויך בלויע, אויף וועלכע עס ליעגט דער פראָסט אויסגעגאָסען. און אונטען דאָס אייז ווייט און ברייט אויף דעם טייך, און דאָס אייז גלאַנצט און פינקעלט אַקעגען די גאָלדענע שיסעל...

ווי הערליך און ווי...

— „זשיד!"...

ווער רופט יענעם וואָרט אַזוי שרעקליך? וואָס איז דאָס פאַר

אַ שרעקליכע שנאה, וועלכע שטעקט אין יענעם וואָרט?

פטור, די יינגלעך פלאַצען אַרוים מיט אַ געלעכטער, ווי זיי האָבען איהם דערזעהען. זיי פלאָגען איהם און יאָגען איהם און ווייזען איהם „חזיר־אויערלעך". וואס האָט ער זיי אַזוי פיעל שלעכטס געטהון, וואס זיי ווילען איהם נישט דערלאָזען פערגניגען האָבען פון דעם, וואס געפעלט איהם? געהער צו זיי דען דער גרויסער גלאַנצעדיגער איי? האָבען זיי דען בעשאַפען די רויטע פאַסען אין הימעל מיט יענער גרויסער שיסעל?

פלוצלינג הערט ער אויף מיט דעם מוח צו קלערען. אַ שטיק איי, וועלכעס אַ יינגעל וואַרפט איהם, פליהט איהם אין שטערען אַריין.

אין דער דאָזיגער נאַכט האָט סערגיי נישט רוהיג געקענט שלאָפען. אין חלום האָט ער געזעהען טויזענד יינגלעך וועלכע גליטשען זיך אויף דעם איי, און ער גליטשט זיך מיט זיי, און אַלע פאַלען און ער לאַכט און שפעט פון זיי. — און אויך משה האָט אין דער דאָזיגער נאַכט נישט רוהיג געשלאָפען. אין חלום האָט ער טויזענד יינגעלעך געזעהען, וועלכע גליטשען זיך אויף דעם איי, און ער גליטשט זיך מיט זיי! צום סוף אָבער זענען זיי איהם אַלע בעפאַלען און האָבען פון איהם זיין לעצטע טרייסט צוגענגל'ט: די גרויסע גאָלדענע שיסעל, וועלכע הענגט צווישען די רויטע פאַסעס אין הימעל...

* *
*

און נאָך איינמאָל האָבען זיך ביידע בעגעגענט — אויף דער שוועל פון גימנאַזיום...

איינער איז געקומען פון דער פאָרבערייטונגס־שולע, און ווי ער איז אַריין אין גימנאַזיום, האָט עס געפונען אָפענע צוויי אָרעמס, וועלכע האָבען איהם צוגענומען! דער צווייטער איז געקומען פון חדר, און ווי ער איז אַריין אין דעם נייעם הויז און

אין די נייע וועלט, האט ער געפונען צוויי ארעמס, וועלכע האבען איהם מיט געוואלט אוועקגעשטויסען נאך אויף דער שוועל שטעהענדיג.

ווי איז עס געקומען, דאס א יודיש יינגעל איז ארויס פון זיין וועלט און האט געפרובט אריינגעהן אין די נייע וועלט?

„די יודען וויסען אלדינג און קענען אלדינג" — האט איהם זיין בלאנדער חבר געזאגט. אבער דער מלמד, ביי וועלכען משה האט געלערנט אין חדר, האט נישט אזוי געזאגט! ער האט נישט געזאגט אויף דיא קליינע יודעלעך וועלכע זיטצען אין זיין חדר, אז זיי וויסען און קענען אלדינג, און אויך אויף דעם קליינעם משה־לע האט ער נישט אזוי געזאגט. אדרבא, דען גאנצען טאג האט ער געפלעגט אויף די קינדער שרייען און זיי שעלטען מיט קללות, די ביטטערסטע. אויך משה'ס פאטער האט געפלעגט אויף זיין זוהן זאגען: אז ער וויס און קען גאר נישט...

דאס יינגעל אבער איז געוועזען געבענשט און בעגאבט פון גאט! זיין הארץ איז געוועזען פול מיט געפיהל, און אלעם שענע און אלעם איידעלע האט איהם געצויגען ווי מיט א כשוף — בעזונדער האט זיך געוויזען אין איהם א טאלאנט פון מאלען.

צוועלף יאהר איז ער אלט געוועזען, ווי ער האט געמאכט דעם „שויתי" פאר דעם עמוד אין גרויסען בית־מדרש. ווער עס האט דאס „שויתי" געזעהען, איז געבליבען פערוואונדערט שטעהן, דען קיינמאל נאך נישט איז אזא שענע זאך געמאכט געווארען פון אזא יונג קינד, וועלכעס עס האט די דאזיגע מלאכה קיינמאל נישט געלערנט, און אויך מיט זיין שענער האנדשריפט האט דאס יונגעל אויפזועהען געמאכט. די אותיות זענען געוועזען ווי פערעל! אזא שענע האנדשריפט, האבען אלע געזאגט, איז גאר נישט דא אויף דער גאנצער וועלט.

אבער וואס געהערען זיך די יודען אן מיט א זעלכע זאכען? — דער מלמד איז געבליבען ביי דאס זייניגע, אז דאס יינגעל טויג צו קיין זאך נישט; ער פערברענגט זיין צייט מיט

לויטער נאַרישקייטען, מיט בילדער־מאַכען און מיט צאַצקעס־מאָלען, און לערנט קיין שום זאַך נישט. אויך פון פאָטער פלעגט ער דאָס דאָזיגע הערען טאָג־טעגליך, און דאָס יינגעל האָט פעסט און זיכער אָנגעהויבען גלויבען און וויסען, אַז ער טויג צו גאָר נישט. וואָס נוצען איהם נאָך חדרים און מלמדים? וואָס זאָל ער נאָך לערנען זאַכען, וועלכע געהערען זיך מיט איהם גאָר נישט אָן?

און משה האָט זיך אַוועקגענאַרט פון חדר, און איז איין טאָג אַהין נישט געקומען.

אָבער „ווען דו וועסט זי איין טאָג פערלאָזען, וועט זי דיך פערלאָזען צוויי טעג". צום אָנפאַנג האָט משה געפלעגט זוכען איין אויסרייד, כדי נישט צו דאַרפען קומען אין חדר אַריין איין טאָג, און די תורה האָט איהם פערלאָזען צוויי טעג; דאַן איז ער נישט געקומען צוויי טעג, און די תורה האָט איהם פערלאָזען פיער טעג; דאַן איז געקומען אַ צייט, ווי ער איז נישט געקומען אַ גאַנצע וואָך, גאַנצע צוויי, און דאַן האָט ער אויפגעהערט אין גאַנצען און איז גאָר נישט מעהר געקומען.

און אין דער היים האָט מען איהם געראָדפּ'ט און פערביטערט איהם דאָס לעבען.

אַזוי איז משה געוואָרען אַ גאַסען־יונג און האָט זיך צוזאַמען געפּאָרט מיט דער ווייסער חֶבְרָה.

דאַן אָבער האָט ער מיט געוואָלט זיין גאַנצע קראַפט צוזאַמען גענומען; ער האָט בעהאַלטערנערהייט אַלעס נייטיגע געלערנט און איז אָנגעקומען ביז צום גימנאַזיום.

אין דערזעלביגער צייט איז אויך סערגיי דאָרט אָנגעקומען. — פון וואַנען? ווי אַזוי איז דער בלאָנדער יונגער מאַן אַזוי ווייט געגאַנגען? נעבעכען „האָט ער קיין צייט נישט געהאַט", היינט „איז איהם דער קאָפּ פערדרעהט", און מאָרגען „איז די אַרבייט צו שווער" — דער פאָטער אָבער האָט איין מאָל פאַר

אַלע מאָל געוואוּסט, און אויך דער לעהרער האָט עס איינגעזעהן, אַז דאָס יונגע קינד „לערנט זיך זעהר גוט".

און ביידע קינדער זענען געשטאַנען פאַר דעם לעהרער בּיים עקזאַמען.

דאַ האָבּען די לעהרער דעם איינעם, דעם בּלאָנדען, צוגענומען, „ווייל ער האָט זיך זעהר גוט געלערנט", און דעם צווייטען, דעם מיט דעם בּלייכען פּנים, האָבּען זיי אָבּגעזאָגט, „ווייל ער האָט נישט די נייטיגע קענטניסע".

וּבְכֵן ווייסען און קענען יודען נישט אַלדינג.

פאַר וואָס אָבּער זאָגט סערגיי משה'ן טאָג־טעגליך, אַז יודען ווייסען און קענען אַלדינג? פאַר וואָס קומט דער בּלאָנדער טאָג־טעגליך צו דעם מיט בּלייכען פּנים'ל, און בּעט איהם יעדעסמאָל, ער זאָל אַזוי גוט זיין און פאַר איהם די לעקציע מאַכען, און דאָס קינד מיט דעם בּלייכען פּנים'ל מאַכט די לעקציע טאָג־טעגליך פאַר דעם בּלאָנדען?

* *

*

און מטות און מסעי, וועלכע געהען צוזאַמען, זענען פון דענצמאָל געגאַנגען זעהר וויים איינער פונ'ם אַנדערן; איינער איז געגאַנגען העכער און העכער, און דער צווייטער איז געגאַנגען נידריגער און נידריגער; איינער – בּאַרג אַרויף, דער צווייטער – בּאַרג אַראָב...

איינער איז געגאַנגען אין גימנאַזיום פון קלאַס צו קלאַס, בּיז ער איז אָנגעקומען אין דעם דריטען קלאַס, דער צווייטער איז געגאַנגען אין דערזעלבּער צייט אויף שלעכטע וועגען, בּיז אַזש די פיס האָבּען איהם נישט געקענט מעהר דערשלעפּען.

פּלוצלינג אָבּער האָט זיך דער דאָזיגער צווייטער צוזאַמענגענומען מיט זיין גאַנצער קראַפט, און איז צום צווייטען מאָל געקומען צו די לעהרער, און האָט געוויינט פאַר זיי און האָט

געבעטען זיך, אַז זיי זאָלען איהם ערלויבען זיך צו שטעלען צום צווייטען מאָל צום עקזאַמען. „יודען זענען מאָדנע עקשנים!“ האָבען די לעהרער געענטפערט און האָבען איהם אַ חסד בעוויזען לפנים משורת הדין און האָבען איהם אַריינגענומען אין צווייטען קלאַס.

נאָר סערגיי „האָט פאָרטשריטע געמאַכט“ אין זיין לערנען, און משה „האָט נישט געמאַכט קיין פאָרטשריטע“—אַזוי שטעהט בפירוש געשריבען אין די פאַפּיערען, וועלכע די לעהרער האָבען אויסגעשריבען יעדעס מאָל פאַר ביידע שילער.

און נאָך דעם ערשטען יאָהר איז משה פערבליבען אין דעמזעלבען קלאַס, און אויך אין צווייטען יאָהר איז ער ווייטער געקומען — דאָ האָבען די לעהרער געפּסק׳ט, אַז דער דאָזיגער שילער איז נישט טויגליך צו קיין שום לערנען און ער וועט מוזען דאָס גימנאַזיום פערלאָזען.

און פאָרט פלעגט יעדען טאָג סערגיי און נאָך פיעל אַנדערע שילער צו איהם קומען, און משה פלעגט פאַר זיי זייערע לעקציעס מאַכען, און בפרט פלעגט ער פאַר זיי די ציינבענונגען מאַכען, וועלכע די לעהרער האָבען זיי אויפגעגעבען.

און איהם זאָגט מען, אַז ער איז נישט טויגליך צו קיין שום זאַך!

דאָ האָט עס אויפגעפלאַמט אין איהם ווי אַ ווילד פייער, און ער האָט מעהר נישט געקענט שווייגען. איינמאָל ווען ער איז געוועזען שטאַרק דערביטערט, האָט ער איינעם פון די לעהרער עפענטליך בעליידיגט.

וואָס טהוען די לעהרער מיט אַזאַ איין אויסגעלאַסענעם שילער? — רעכט האָבען זיי, און נישט טויגליך איז ער! דעריבער האָבען זיי איהם פון גימנאַזיום אַרויסגעטריבען, און אין זיינע ציינגניסע האָבען זיי איינגעשריבען, אַז ער טאָר נישט אָנגענומען ווערען פון קיין שום גימנאַזיום מעהר אין דעם גאַנצען לאַנד...

אונ דאָס יונגעל הערט טאָג־טעגליך זיין שאַנד און זיין שפּאָט ; אין דער היים רופט מען איהם „גוי" און אין גאַס זאָגט מען איהם, אַז ער איז איין אויסגעלאַסענער שילער.

אַזוי איז ער געגאַנגען באַרג אַראָב...

*   *

*

אַ שטילע, רוהיגע נאַכט. טויזענד שטערען גלענצען פון דעם ליכטיגען בלוי אין דער דעק פונ'ם הימעל, און זיי פלאַטערן ציטערדיג איינער אנטקעגען דעם אַנדערען.

אויף זיין געלעגער ביי נאַכט ליגט אַ יונגעל מיט אַ בלייך בלאַס פּנימ'ל, אַליין און פערלאָזען, און קען נישט ענטשלאָפען ווערען.—אין גאַס לאַכט יעדער פון איהם דעם גאַנצען טאָג, און איצט זענען געקומען אויך יענע גרויסע ליכטער אין הימעל, צו שפּעטען פון איהם... ווי אַהין זאָל ער איצט מיט זיין חרפּה ענטלויפען? אפשר ביז צו איין אָרט, פון וועלכעם ״ ווערט מעהר נישט קענען צוריק... און פאַר וואָס האָט דאָס גאָט ״ם אַזוי זעהר געשטראָפט? פאַר וואָס בעצאָהלט ער איהם לויטער שלעכטעס פאַר אַל דעם גוטען, וועלכעס ער האָט אַלע מאָל פון זיין קינדהייט אָן געוואָלט טהון? איז דען נישט רעכט, אַז דער מענש איז גוט און וויל גוט זיין און וויל גוט בלייבען?...

אָפשר! אָפשר איז נישט רעכט, אַז דער מענש שטרעבט גוט צו זיין!...

איצט איז ער איין אומגליקליכער מענש, דען מענשען זענען געקומען און האָבען איהם מיט געוואַלט אומגליקליך געמאַכט; מיט געוואַלט האָבען זיי איהם פון גוטען אַוועק געשלעפּט און צום שלעכטען אַהין געשטויסען. ווי ער איז נאָך אַ קינד געווען, האָבען איהם קינדער פון זיינם גלייכען פון איין אויפ'ן טייך פעריאָגט און האָבען איהם נאָכגערופען „זשיד!"; דאַן האָבען זיי איהם פון דער שולע אַרויסגעיאָגט און האָבען

איהם שוואַרץ אָנגעשריבען; דאָך האָבען איהם אַלע אויך אויף דער גאַס פערשטויסען און האָבען איהם אַ נאָמען געגעבען „אויסגעלאַסענער" — וועט ער דען שולדיג זיין, ווען ער וועט איצט באמת ווערען איין אויסגעלאַסענער? טהוט נישט אַ מענש, און האָט נישט אַ מענש רעכט אַלדינג צו טהון, כדי זיך צו ראַטעווען? איצט האָט ער מלחמה צו האַלטען פאַר זיך און זיין רעכט, מלחמה מיט אַלע מענשען, וועלכע עס שטעלען זיך איהם אין וועג אַריין, מלחמה מיט יעדעם, וועלכער עס וואַגט זיך אָנצוריהרען אין זיין טהייל-ירושה, וואָס די נאַטור האָט איהם געגעבען מיט דער מינוט ווי ער איז אַרויס פון זיין מוטערס לייב!

ער האָט נישט מעהר פון וואָס צו לעבען. — צו וועם וועט ער זיך ווענדען אויף הילף מאָרגען? און איבער מאָרגען צו וועם? און נאָך איבער מאָרגען און אַלע מאָל ביז אין טויט אַריין צו וועם האָט ער זיך צו ווענדען?

ער וועט געהען דאָרט אַהין, וואו מען קען איהם נישט...

און דאָרט וואָס וועט ער מאַכען? וואָס קען מאַכען אַ יינגעל וועלכען מען האָט אַרויסגעשטויסען פון צווישען מענשען?

דאָרט וואו מען קען איהם נישט וועט ער פרובען צום צווייטען מאָל אין אַ גימנאַזיום אַריינקומען, אפשר וועט ער אַריינגעלאָזען ווערען...

אָבער מיט דעם צייגניס וואָס וועט ער מאַכען, אין וועלכעם עס שטעהט בפירוש פערשריבען אַז ער האָט נישט מעהר דאָס רעכט אין קיין שום גימנאַזיום אין דעם גאַנצען לאַנד אָנגענומען צו ווערען? — זאָל ער איהם גאָר נישט ווייזען?

ער וועט איהם גאָר נישט ווייזען!...

מיט וואָס אָבער וועט ער אין אַ שולע אָנגענומען ווערען, אז ער ווירד קיין צייגניס נישט האָבען?

... זיין בלוט איז אין איהם געראָנען געוואָרען, ווען ער האָט זיך וועגען דעם דערמאָנט, און די גאַנצע נאַכט האָט ער נישט מעהר געקענט שלאָפען. ווען אָבער עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, איז ער רוהיגער געוואָרען. דען ער האָט די ריכטיגע עצה געפונען: אין איינעם פון די ערשטע צייגניסע, וועלכע ער האָט אין דעם ערשטען לערן־יאָהר בעקומען, וועט ער עטליכע אותיות און עטליכע ווערטער ענדערן, אויסמעקענדיג עטליכע אַלטע און צושרייבענדיג עטליכע נייע, דען ווער נאָך ווי ער איז אַ מייסטער אויף אויפשרייבען און אויף נאָכמאַכען יעדע האַנדשריפט? — ווען זיי האָבען דאָס גוטע פון איהם נישט געוואָלט צונעהמען, דאָ זאָלען זיי פון איהם דאָס שלעכטע נעהמען! ווען זיי האָבען איהם דאָס זייניגע, וועלכעס קומט איהם, נישט געוואָלט געבען בהיתר, דאָ זאָלען זיי עס איהם געבען באיסור!

און אַזוי איז ער אַנטשלאָפען געוואָרען...

אין דערזעלביגער נאַכט האָט אויך זיין צווייטער, גליקליכערער חבר ביז העלען טאָג אַריין נישט געקענט אַנטשלאָפען ווערען. אַ בילד פון אַ יונג מעדיל איז איהם אָהן איין אויפהער געשטאַנען פאַר די אויגען. דאָס מעדעל איז געווען די נייע גובערנאַנטע ביי דעם פריסטאַוו, וועלכער וואוינט אויף דער אַנדערער זייט גאַס. פאַר עטליכע טעג האָט סערגיי זי געזעהען זיצענדיג ביים אָפענען פענסטער, און ער האָט עטליכע קושען אַרויפגעוואָרפען צו איהר. זינט דענצמאָל איז דאָס מעדעל פערשוואונדען געוואָרען און ער האָט זי נישט מעהר געזעהען. דאָ האָט ער געטראַכט און געטראַכט די גאַנצע נאַכט און געזוכט עצות, ווי אַזוי זיך מיט דעם מעדעל צו בעקענען, און ווי עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, איז אין איהם אַ גוטער געדאַנקען געבוירען געוואָרען: מאָרגען וועט ער עטליכע רובעל פון דער מוטערס קאַסע נעהמען, און וועט דערפאַר קויפען אַ קלייד, און וועט עס דעם פריילין אַוועק פיהרען, און דאָס פריילין וועט איהם דאַן צונעהמען ווי אַ גוטען מלאך...

און אַזוי איז ער ענטשלאָפען געוואָרען...

* *

*

זייט דענצמאָל האָבען די ביידע יונגע לייט זיך נישט מעהר בעגעגענט; מטות און מסעי זענען נישט מעהר געגאַנגען צוזאַמען – יעדער פון זיי איז געגאַנגען בעזונדער זיין אייגענעם וועג.

איינער איז געגאַנגען העכער און העכער, בארג אַרויף, דער צווייטער איז געגאַנגען נידריגער און נידריגער, באַרג אַראָב.

סערגיי איז אַרויס בשלום פון גימנאַזיום און אַריין בשלום אין אוניווערזיטעט, וואו ער האָט יוריספרודענציע שטודירט. דאַן איז ער אַרויס גליקליך פון אוניווערזיטעט און איז געוואָרען אַ העלפער ביי איין אַדוואָקאַט, דאַן איז ער געוואָרען אַליין איין אַדוואָקאַט, און נאָך עטליכע יאָהר איז ער געוואָרען אַ ריכטער, און צו לעצט איז ער געוואָרען פּרעזידענט פון אויבערען געריכטס-הויז. – אַזוי איז געבענשט פון גאָט איינער, וועלכער האָט זיך גוט און עהרליך געלערנט: פון שטאַפּעל צו שטאַפּעל שטייגט ער אַלעמאָל העכער, ביז ער קומט אין זיין רוה אַריין.

אין דערזעלביגער צייט איז אויך משה געגאַנגען זיין וועג. ווי ער איז אָנגעקומען צו דעם גימנאַזיום אין דער פּרעמ-דער שטאָדט, האָבען די לעהרער בודק געווען זיינע פּאַפּיערען און האָבען זיך דערוואוסט, וואָס ער האָט געמאַכט. דאָ איז מען איהם אָנגעפאַלען, און די גאַנצע שטאָדט האָט דערפון גע-רעדט, ווי אַ יודישער יונג האָט זיך געוואָגט, פרעמדע אונטער-שריפטען צו פעלשען, און מען האָט איהם געטריבען פון אָרט צו אָרט. נאָך איינמאָל האָט זיך דער יונגער מענש געפּרובט, אפשר וועט ער אָנקומען אין איין אַקאַדעמיע, וואו מען לערנט

מאלען; אבער אויך דארט האבען די לעהרער איהם נישט אנגענומען און האבען איהם גערופען חתימה-פעלשער. אזוי איז משה געווארען איין אונטערשריפטען-פעלשער — צוערשט קעגען זיין ווילען, און דאן מיט'ן אייגענען ווילען. צוערשט האט ער געזינדיגט בשוגג, דאן במזיד. יעדער ארענטליכער מענש האט זיך פון איהם דערווייטערט און דערפאר האט אויך ער זיך דערווייטערט פון יעדעם ארענטליכען מענש. אזוי איז ער געווארען א חבר פון יעדען פערברעכער און האט נישט מעהר געפילט געוויסענס-ביסע אין זיך. אנפאנגס האט ער קליינע פערברעכען געטהון, דאן גרעסערע און גרעסערע, ביז ער איז געווארען דער אויסוואורף פון מענשען. דאן איז ער געווארען א סוחר, און קיינער האט נישט קלאר געוואוסט מיט וואס ער האנדעלט; דאן איז ער געווארען זעהר רייך, און קיינער האט נישט געוואוסט ווי אזוי; און ווי מען האט אנגעהויבען חוקר ודורש צו זיין, האט עס זיך ארויסגעוויזען, אז משה האט נאכגעמאכט צעהן-רובעלדיגע פאפירליך און האט מיט דעם פאלשען געלד געהאנדעלט.

אזוי איז דער יונגער מענש געגאנגען נידריגער און נידריגער בארג אראב.

* *

*

און איינער האט דעם אנדערן יאהרען לאנג נישט געזעהען...

אבער אמאל איז געקומען דער טאג, און דער בלאנדער יונגער מענש מיט די רויטע באקען און די בלויע אויגען האט ווידער איינמאל דעם יונגען מאן מיט דעם בלייכען געזיכט און די שווארצע האהר געזעהען — און נאך דעם איינעם מאל האט ער איהם שוין קיינמאל מעהר נישט געזעהען.

דער בלאנדער איז געזעסען אלס פרעזידענט פונ'ם אויבערען געריכטס-הויז, און דער צווייטער איז געשטאנען נעבען דער באנק

הינטער דעם אָבגעצוימטען אָרט. דאָ האָט דער בלאָנדער פון א פאַפיער, וועלכען ער האָט אין דער האַנד געהאַלטען, מיט א הויכער שטימע די ווערטער געלייענט: „לויט געזעטץ פון זיין קייזערליכע מאַיעסטעט... משה שמולעוויטש לפידות, פון יודישען גלויבען... זיבען און דרייסיג יאָהר אַלט... געמאַכט א מאַשינקע אויף נאָך צו מאַכען צעהן־רובעלדיגע פאַפירליך... זעקס יאָהר שווערע אַרבייט אין סיביר... אַלע רעכטע אָנגעוואויהרען...״

און דער יונגער מאַן מיט דעם בלייכען פנים האָט וואָרט פאַר וואָרט געהערט מיט זיין אייזערנער רוה און עס האָט זיך ביי איהם קיין מוסקעל נישט גערירט. זייט דענצמאָל אָן האָט איינער דעם אַנדערען נישט מעהר געזעהען; מטות און מסעי האָבען זיך פון דענצמאָל אָן אויף אייביג פונאַנדער געשיידט...

קאפערניק'ס גענגער.

עסקיז

דער, פון וועמען איך וויל דערצעהלען, איז געווען א גענגער פון קאפערניקען צון פונ'ם קאפערניקאנישען סיסטעם — און נישט עפעס אין די פארצייטיגע דורות האט ער געלעבט, נישט איז ער געווען איינער פון די לעצטע חסידים פון פטאלאמייאוס, נור א היינטיגער, אונזער א צייטגענאס איז דער דאזיגער וואונדערליכער אסטראנאם געווען: א בחור, א משכיל, וואס האט זיין גאנץ לעבען פערבראכט אין טראכטען, קלעהרען, גריבלען זיך, בדק'ענען און פארשען, ביז צום סוף איז ער געווארען דער גענגער פון קאפערניק. גערופען האט מען איהם זיינוויל חקרן. ווייסט איהר, וואס א חקרן איז?

האט איינער נאך קיינמאל נישט געברויכט פאר זיך א קאם און האט נאך קיינמאל נישט געקוקט אין א שפיגעל אריין, האלט ער דעם קאפ צוריקגעבויגען און קוקט אלע מאל אין הימעל אריין, זיצט איהם דאס היטעל אויפ'ן קאפ אלעמאל אין דער קרום און דער דאשעק אויפ'ן אויהר, איז ביי איהם דאס מויל שטענדיג אויפגעריסען און פליעגען שפאצירען דארט אריין און ארויס, האט ער א שטערען פול מיט קנייטשען און די נאז איז אלעמאל א ביסעל פייכטליך — איז דאס די „הקדמה" צום גופא חקרן; ווען אבער אזא פארשוין לערנט נאך א ביסעל „מורה נבוכים", „עיקרים", „חובות הלבבות" און דעם „ספר המדות לאריסטו" און ווייסט אויסעווייניג אלע פיינע שטיקלעך פונ'ם אבן־עזרא און לייענט דעם „ה ופה" פונ'ם „המגיד" און

שרייבט אַ פירוש אויף „אז נשיש" און קען אַ ביסעל חשבון, אַ ביסעל אַסטראָנאָמיע און אַ ביסעל מאַטהעמאַטיק — דאַן איז דער „חקרן" פאַרטיג אין גאַנצען.

אַזאַ מין חקרן איז געווען זיינוויל — אַ בית-מדרש-בחור צווישען צוואַנציג אַנדערע בחורים דאָרט, דענסמאָל ווען די השכלה איז אין פוילען אַרויסגעקומען און האָט אָנגעהויבען איהר הערשאַפט פונ'ם שטעדטעל פלאָנסק.

גאַנצע טעג האָט דער בחור נישט עפּעס אַנדערש געטהון, ווי נור גע'חקר'ענט. שוין אַלס קליין אינגעלע האָט ער אַרויס-געוויזען אַ נייגונג צו דער אַסטראָנאָמיע; זעהענדיג ביי טאָג די זון און ביינאַכט די לבנה, איז איהם נישט מעהר אַרוים פון זין די פראַגע: ווער פון די ביידע איז וויכטיגער פאַר די וועלט? — און נאַטירליך איז ער צום סוף געקומען צו דעם קלוגען שלום, אַז וויכטיגער איז די לבנה, דען זי לייכט דאָך ביינאַכט ווען עס איז פינסטער און איהר ליכט קומט אונז צו נוץ, וועהרענד די זון לייכט נור בייטאָג, דענסמאָל ווען עס איז סיי ווי סיי ליכטיג און מיר ברויכען גאָר נישט איהר ליכט. — און עטליכע יאָהר שפּעטער, ווען ער איז געווען איין יינגעל פון אַ יאָהר צעהן, צוועלף, האָט ער ווידער געוויזען, אַז ער האָט אַ גאַנץ בעזונדערע נייגונג צו חשבון. ווען דער רבי פלעגט איהם שלאָגען מיט'ן קאַנטשיק, איז ער געלעגען און עס זענען איהם גאָר נישט אָנגעגאַנגען די שמיץ אַלס שמיץ, נור אָנגעגאַנגען איז איהם נאָר דער חשבון; און אַזוי האָט ער זיך געפּלעגט בשעת מעשה צו טראַכטען: דער קאַנטשיק האָט פינף לאָקשען און זעקס מאָל אין אַ מינוט האָט מען איהם געשמיסען מיט איהם — דאָס מאַכט דרייסיג אין דער מינוט; ווען מען זאָל איהם אַזוי שמייסען אַ גאַנצע שעה אָהנע אויפהער — וועט דאָס זיין טויזענד אַכט הונדערט; ווען אַ גאַנצען מעת-לעת אָהנע אויפהער — דאַן וועט דאָס זיין אַזוי פיעל ווי דריי און פערציג טויזענד מיט צוויי הונדערט, און ווען אַ גאַנץ יאָהר כסדר אָהנע

אונטערברעכונג, דאַן וועט אויסקומען פֿופֿצעהן מיליאָנען זיעבען מאָל הונדערט און אַכט און זעכציג טויזענד, און ווען דאָס יאָהר וועט גראָד זיין איין עיבור־יאָהר, דאַן נאַטירליך וועט נאָך אַ רעכט ביסעל צוקומען צום דאָזיגען חשבון... אַט דאָס איז געווען זיינוויל׳ס נור חקירה׳נען, נור גריבלען זיך, נור חשבונ׳ען און ציפֿרעס צוזאַמענשטעלען, וועהרענד אַלעס אַנדערע איז איהם געווען נור נעבענזאַך.

אַזוי איז ער אויפגעוואַקסען.

און דאַן איז זיינוויל געוואָרען אַ משכיל און האָט געלערענט פּויליש און האָט געקענט אַלע גראַמאַטיקען, וואָס אַ מענש האָט נור אָנגעשריבען אין דער דאָזיגער שפּראַכע — און נור פּויליש, פּויליש בעצם, האָט ער נישט געקענט. אָבער זיין עיקר־זאַך, די חקירה, איז איהם געבליבען און האָט איהם נישט פֿערלאָזען, נישט אין זומער און נישט אין ווינטער. דאַן האָט ער געקריגען אַלעמאָל עפּעס איין עסק צו דעם משומד אין שטעדטעל און צונ׳ם גלח, און האָט אַלעמאָל געהאַט מיט זיי עפּעס אַ וכוח. אַמאָל איבער שטיינער און ביינער, אַמאָל וועגען דער כריסטליכער רעליגיאָן, אַמאָל וועגען דער וועלט, וועלכע איז אַ „קדמון״ לויט אריסטו, אַמאָל וועגען דעם „חומר ההיולי״, דעם אור־שטאָף, אַמאָל וועגען ישעיה קאַפּיטעל נ״ג, און דער גלח האָט געטענה׳ט, אַז דאָס מיינט מען כריסטוס און ער האָט זיך הייזעריג געשריגען אַז אַדרבא, פּונקט פֿערקעהרט, דאָס מיינט מען דוקא נישט כריסטוס. און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער. — דענסמאָל איז ער געוואָהר געוואָרען אויך דערפֿון, אַז עס איז עפּעס פֿאַראַן אַ וועלט, וועלכע מען רופֿט אַמעריקאַ און פֿון וועלכער דאָס גאָלד קומט, און דאָ האָט ער טאָג און נאַכט שוין געקלערט נור וועגען דעם דאָזיגען לאַנד. איינמאָל ביינאַכט האָט ער זיך אויפגעכאַפּט און איז אַרומגעגאַנגען אַרויף און אַראָב אים צימער און האָט זיך גאָר נישט געקענט בערוהיגען: קלאָר, אַז די גאַנצע מעשה מוז זיין אַ ליגענד,

אַמעריקאַ איז זיכער איין אויסגעטראַכטע זאַך, פונקט אַזוי ווי איוב למשל איז איין אויסגעטראַכטע זאַך. פּלוצלינג אָבער איז איהם געקומען אין זין אַריין, אַז אויף דער לעצטער זייט פון זיין „המגיד“ זענען פאַרהאַן מודעות וועגען עגונות, וואָס זייערע מאַנען זענען אַוועק נאָך אַ מ ע ר י ק אַ — און אויב אַזוי איז דאָך ווידער קלאָר, אַז אַמעריקאַ איז יאָ פאַרהאַן.

אַזוי איז געווען זיינוויל הקרן.

צו יענער צייט איז איהם אָנגעקומען דאָס גרויסע נייעס וועגען עפּעס איינעם קאָפּערניקוס, וועלכער האָט אַ נייע הימעל־סיסטעם צונויפגעשטעלט און די דאָזיגע מעשה האָט איהם אויפגערודערט אַלע זיינע מוחות. גראָד איז איהם דענסמאָל אויך דאָס אַלטע אסטראָנאָמישע ספר „צורת הארץ“ פון ר׳ אברהם בר׳ חייא הספרדי געקומען אין די האַנד אַריין — אַ ספר מיט געל געוואָרענע בלעטער און געבונדען אין חזיר־לעדער, און דער מוח האָט זיך איהם אין גאַנצען פערדרעהט.

פון יענער צייט אָן איז ער אַרומגעגאַנגען פערחוש׳ט און האָט צו קיין מענשען קיין וואָרט נישט גערעדט.

דעם קאָפּ טיעף אַנגעבויגען, די אויגען צו דער ערד, דאָס שפּייעכץ רינענדיג פון מויל, אַלעמאָל רעדענדיג צו זיך אַליין, אַזוי איז ער אַרומגעגאַנגען גאַנצע טעג און האַלבע נעכט, עפּעס בעזונדערס איז אין איהם פאָרגעגאַנגען. פּלוצלינג איז ער פערשוואונדען געוואָרען אויף עטליכע וואָכען, און עס האָט איהם קיין מענש נישט געזעהען; ער האָט זיך געהאַט אויף זעקס וואָכען לאַנג איינגעשלאָסען אין זיין שטיבעל. דאַן האָט ער זיך ווידער געוויזען. ער איז געווען הונדערט מאָל צורודערטער ווי פריהער, ער האָט ווייטער געשוויגען און נור די שוואַרצע אויגען האָבען מורא׳דיג געגלאַנצט, און אָפּט נור האָט מען געקענט הערען ווי ער זאָגט צו זיך: „ער האָט זיך פערערכענט!“... און קיינער האָט נישט געוואוסט, וועגען וועמענען רעדט ער. — פּלוצלינג האָט ער זיך ווידער איינגעשלאָסען און האָט זיך גענומען צו דער

ארבייט; די ארבייט איז געווען א גרויסע, וועלכע פערלאנגט פיעל חקירה און א גרויסע רוהיגקייט.

און ווי ער איז פון זיין בעהעלטעניש ווידער ארויסגעקומען, האט זיין פנים געלויכטען און די הענט האבען געארבייט אין דער לופט און דאס מויל האט זיך אויף קיין מינוט נישט פערמאכט — ער האט אלעמען ערצעהלט, גרויסע און קליינע, בעקאנטע און פרעמדע, אז ער האט ענטדעקט עפּעס א נייעס, וועלכעס וועט די גאנצע וועלט איבעראנדערשען.

„קאפּערניק האט זיך פערמעכנט!"...

— די ערד שטעהט, די זון דרעהט זיך, אזוי איז עס געווען פון תמיד אן, זינט די „גלגלים" האבען זיך אנגעהויבען, ביז אויפ'ן היינטיגען טאג, און אזוי וועט עס בלייבען אייביג.

די מענשען האבען איהם אנגעקוקט און האבען געשאקעלט די קעפּ.

און זיינוויל האט ארומגעטראגען מיט זיך איין העברעאישען מאנוסקריפּט, א ספר פון עטליכע הונדערט עמודים, וועלכע ער האט אנגעשריבען, און האט יעדעם דערפון פארגעלייענט; נאטירליך איז יעדעס ווארט געווען טיעף, אז קיין מענש האט עס נישט פערשטאנען. — „יעדער כוכב, ווען ער איז נאהנט צום קוטב, איז דער שטריך פון זיין צירקעל, וועלכען ער צירקעלט ארום ענטקעגען, קלענער פון דעם שטריך פונ'ם כוכב'ס צירקעל, וועלכער איז וויים פון קוטב, און דער שטריך פון צירקעל איז מוסיף אין דער לענג בערך איין הוספה פון דער וויים פונ'ם כוכב צום קוטב"... אפשר ניין? — „ווען דער כוכב וועט זיין אויף דער נקודה, וואס איז ענטקעגען דעם מרכז פונ'ם כידור, וועט ער אויסווייזען א גרוים ווייטקייט ווייט פון דער ערד, און די נקודה די דאזיגע, וועט זיין די אויבערשטע הויך פונ'ם כוכב; און ווען ער וועט זיין אויף דער נקודה, וואס איז ענטקעגען דעם מרכז פון דער ערד, וועט ער אויסווייזען נאהענט צו דער ערד און די נקודה, די דאזיגע, איז די נידריגקייט; און ווען

דער כּוכב און דער דאָזיגער געשטאַלט קרייזט זיך פֿון דער נקודה פֿון זיין איבערשטער הויך ביז דער נקודה פֿון זיין נידריגער הויכקייט, וועט זיין מהלך זיין ווייניגער פֿון זיין גלייכען מהלך, ביז ער וועט צוקומען צו דער מיטעלער ווייטקייט צווישען דער הויך און צווישען דער נידריגקייט"... אפֿשר ניין? — „דער אָרט וואָס איז טיעף איז צפון ביז צו דער ווייטקייט פֿון ס"ט חלקים מיט אַ האַלבען וועט זיין דער מזל סרטן און דער מזל תאומים, אייביג זיכטבאַר אויף דער ערד און עס וועלען בלייבען אַכט מזלות אויפֿצושטייגען אויף דער ערד און אונטערצוגעהן אונטער איהר, וועט זיין פֿיער פֿון זיי דלי און דגים און טלה און שור וואָס שטייגען אויף צעשפּרייט"... אפֿשר ניין? — „די קדמונים האָבען געמיינט אַז זיי זענען אונטער דעם סידור החמה און האָבען מסדר געווען די כּוכבי לכת אויפֿ'ן סדר פֿון שבתי, צדק, מאַדים, חמה, נוגה, כּוכב, לבנה, און דער סימן איז געווען שצ"ם חנכ"ל, זענען אָבער געקומען אַנדערע, וואָס האָבען מיט זייער סידור איין אַנדערע סברה געהאַט און האָבען מסדר געווען שצ"ם נכח"ל"... אפֿשר ניין? — „און אויף וועמען עס איז ראוי זיך צו פֿערלאָזען פֿון זייערע ווערטער איז די דעה פֿון איפּרכש און בטלמיוס, וועלכע זאָגען, אַז די שנת החמה איז שס"ה ווייניגער אַ פֿערטעל טאָג מיט זעקס שעה, ווייניגער פֿון אַכט און צוואַנציג אין דער שעה, וואָס איז איין חלק פֿון דרייהונדערט אין טאָג, און ער איז ראוי געווען זיך אויף איהם צו פֿערלאָזען, ווייל ער איז יוצא לויט די דעה פֿון זיין רבי'ן ז"ל דעם סוד פֿון עיבור, סיי די דאָזיגע דעה אין די טעג פֿון יאָהר און סיי די דעה פֿון ר' אדא בר אהבה"... אפֿשר ניין? — „דער שטריך, וועלכער געהט אַרוים פֿונ'ם מרכּז פֿון דער ערד צונ'ם מרכּז פֿונ'ם גלגל פֿון דער אומקרייזונג, פֿיהרט דעם מרכּז פֿונ'ם גלגל אויף די קרומקייט פֿונ'ם גלגל, וועלכער צירקעלט אַרום פֿון מערב קיין מזרח, וועט וועגען דעם זיין דער גלגל פֿון דער אומקרייזונג פֿאָהרענדיג פֿאַר'ן מזרח, און דער

צפון, וועלכער נייגט זיך ארומקרייזענד אויפ'ן גלייכען ראָד, פיהרט דעם קאָפּ פון דלי און זיין עק אויפ'ן ראָד קיין דרום־זייט"... אפשר ניין?

איז דאָך קלאָר — קאָפּערניק האָט זיך פערר'עבענט! — —

און נאָך עפּעס אַ בעווייז פון'ם פּראַקטישען לעבען האָט ער פאַר זיך געפונען: — וואַרפט איטיצער זיין הוט אין דער הויך, פאַלט דער הוט אַלעמאָל צוריק אויף דעם אייגענעם אָרט, פון וואַנען מען האָט איהם געוואָרפען, און ווען די ערד וואָלט זיך האָבען אונטער דעסען ווירקליך געדרעהט, וואָלט דאָך דער הוט מוזען פאַלען פיעל ווייטער פון יענעם אָרט — איז אלזוי קלאָר, אַז די ערד שטעהט אלעמאָל שטיל.

אויך דער גלח אין דער שטאָדט האָט געהערט דערפון, אַז זיינוויל חקרן האָט געשריבען אַ ספר וועגען קאָפּערניקען מיט זיין סיסטעם, און דאָס ערשטע מאָל, ווען ער האָט איהם געזעהען, האָט ער איהם אַ פרעג געגעבען:

— קענען זיי דאָס בוך פון רהעטיקוס וועגען דעם קאָפּערני־קאַנישען סיסטעם? — איך מיין דאָס בוך: „נאַרראַציאָ פּרימאַ דע ליברים רעוואָלוציאָנום קאָפּערניצי".

וואָס געהט מיך דאָס דאָזיגע בוך אָן? — האָט זיינוויל געענטפערט מיט אַ קוק פון אויבען אַראָב.

און דאָך, מיין זהן, וואָלט איך אייך ראַטהען, זיך צו אַזאַ'ן אַרבייט נישט צו נעהמען, אַזוי לאַנג ווי איהר האָט די נויטווענדיגסטע ביכער, וועלכע געהערען דערצו, נישט שטודירט. זעהט איהר, עס געפינט זיך ביי מיר קאָפּערניקס הויפּט־בוך אליין, דאָס בוך: „דע אָרביום צעלעסטיום רעוואָלוציאָניבוס" — איך מיין די: „אַסטראָנאָמיאַ רעסטוראַטאַ" — עס איז אַ ליטעראַרישע זעלטענהייט: די אויסגאַבע פון 1543 — און זעהט איהר, ווען איך וואָלט ווייסען, אַז איהר לייענט לאַטיין, וואָלט איך אייך דורכאויס דאָס דאָזיגע בוך געהייסען לעזען.

וואָס געהט מיך דאָס דאָזיגע בוך אָן? איך וויל צו קופּערניקען אַליין...

דער פריינדליכער מאַן איז דערשראָקען געבליבען. ער האָט ערשט יעצט אָנגעהויבען זיך אַרומצוקוקען און צו פערשטעהן, וואָס פאַר אַ מענש עס שטעהט דאָ פאַר איהם. ער איז עטליכע מאָל אין צימער אַרויף און אַראָב געגאַנגען. פּלוצלינג האָט ער זיך אָבגעשטעלט און האָט אַ פראַגע געגעבען:

און וואָס אייגענטליך, מיין זהן, האָט איהר צו קופּערניקען?

— איך האָב שוין צו איהם וואָס. איך מוז נאָך וואַרשוי פאָהרען און מוז איהם זעהען און מוז מיט איהם רעדען און מוז מיך מיט איהם מתוכּח זיין און מוז איהם אויסווייזען, אַז ער האָט זיך פערעכענט...

דער גלח האָט יעצט פאָלקאָם פערשטאַנען.

און דער גלח האָט דעם חקרן מיטגעגעבען איין עמפּעהלונגס-בריעף צו זיינעם אַ בעקאַנטען, אַ בעוואוסטען דאָקטאָר אין וואַרשוי, און דעם בחור האָט ער אָנגעזאָגט, אַז זאָפאָרט, ווי ער וועט אָנקומען אין וואַרשוי, זאָל ער אַהינגעהען צו דעם געלעהרטען דאָקטאָר און זאָל קיין טאָג נישט פערליערען...

אין עטליכע טעג אַרום איז זיינוויל שוין געווען אין וואַרשוי, מיט זיין מאַנוסקריפּט אין דער טאַש. דעם ערשטען בעסטען, וועלכען ער האָט געטראָפען, האָט ער געפרעגט: ווי געהט מען דאָ צו קאָפּערניקען? — און ער האָט בעקומען דעם ענטפער: קאָפּערניק געפינט זיך אין דער „קראָקעווער פאָרשטאַדט" פאַר'ן ערשטען גימנאַזיום.

די זון איז אויפגעגאַנגען, ווען זיינוויל איז געשטאַנען פאַר'ן ערשטען גימנאַזיום אין דער „קראָקעווער פאָרשטאַדט" קעגען דעם דענקמאָל פון ניקאָלאַי קאָפּערניק... פון שטיין געמאַכט זיצט אַ מענש און האַלט דעם קאָפּ אַ ביסעל איינגעבויגען; אין איין האַנד טראָגט ער אַ דראָהטענע וועלט-קוגעל און אין דער אַנדערער אַ צירקעל. אונטען אַרום דעם שטיין איז אַ

פיערקאַנטיגער גיטער מיט פיער לאַמפּען פון אַלע פיער זייטען און מיט אַכט בוימלעך אַרום. אויבען אויפ'ן שטיין פון איין זייט איז אין גאָלדענע בוכשטאַבען אויסגעקריצט אויף פּויליש: „מיקאָלאַיאָווי קאָפּערניקאָווי. ראָדאַצי"; און פון דער אַנדערער זייט אויף לאַטיין: „ניקאָלאַאָ קאָפּערניקאָ. גראַטאַ פּאַטריאַ."

די זון איז אויפגעגאַנגען און האָט מיט ליכט בעגאָסען דאָס דענקמאַל און אַלעס אַרום, און זיינוויל איז געשטאַנען און האָט געקוקט און געקוקט—און פּלוצלינג האָט ער געשפּירט ווי די פיס זענען איהם שטאַרק געוואָרען, פאַר די אויגען איז איהם שוואַרץ, און אַלעס האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען מיט איהם. ער האָט געקוקט אויף די גאָלדענע בוכשטאַבען פונ'ם נאָמען און האָט בשום אופן זיך נישט געקאָנט דערמאָנען, וועה דאָס איז. ער האָט געדענקט, אַז ער האָט געוואָלט מיט איינעם עפּעס זיך מתוכח זיין, און האָט בשום אופן נישט געוואוסט מיט וועם... פּלוצלינג האָט ער ווידער אַלעס געדענקט...

נאָך איין זעכציגען טאָג האָט זיינוויל איבערגעגעבען דעם עמפּפעהלונגס־בריעף פון גלח דעם דאָקטאָר. דער דאָקטאָר האָט גענוי אויסגעהערט, וואָס זיינוויל ערצעהלט איהם: די מעשה מיט זיין נייעם זונען־סיסטעם און מיט קאָפּערניקען און מיט קאָפּערניקס טעות, און אויך די מאַנוסקריפּטען האָט ער פער־לאַנגט פונ'ם יונגען מאַן און האָט אין זיי זעהר אויפמערקזאַם געלעזען — און זיינוויל איז וועהרענד דעם שטום און שטיל געבען איהם געזעסען און האָט מיט מאָדנע אויגען אָנגעקוקט דעם דאָקטאָר ביים לייענען און האָט גענוי געבליקט אויף יעדע מיענע זיינע. פּלוצלינג האָט ער זיך אויפגעהאַפּט און האָט דעם דאָקטאָר אָנגעהאַפּט ביי דער האַנד: „פון היינט מאָל אָן, ווער עס וויל מיר נישט גלויבען, דעם וועל איך דערוואַרגען!"

דער דאָקטאָר האָט אויך דאָס דאָזיגע רוהיג אויס־געהערט. דאַן האָט ער איהם געענטפערט: „מיין פריינד! איהר זענט גערעכט אין אַלעם; אויף איך און אייער סיסטעם

וועלען מיר אַמאָל אַלע שטאָלץ זיין!" – און וועהרענד דעם רעדען האָט ער געקלינגעלט און צוויי דיענער זענען אַריינ־געקומען . . .

אויף באָניפראַטערסקאַ־גאַס אין וואַרשוי שטעהט דאָס אומהיימליכע הויז פאַר גייסטיג־קראַנקע. דאָרט אַהין האָבען זיי דעם אומגליקליכען אַסטראָנאָם געבראַכט. דער אומגליקליכער האָט אויך דאָרט וואָכען און חדשים לאַנג נישט אויפגעהערט זיין סיסטעם פאַר יעדען אויסצופאַקען, און איז געבליבען דער געגנער קאָפּערניקס ביז אין טויט אַריין. ווען קיינער האָט איהם נישט צוגעהערט, האָט ער גערעדט צו זיך אַליין. זיין לעצט וואָרט איז געווען: „קאָפּערניק האָט זיך פערהרעכענט"...

דער טאַנץ.

א מעשה .

מיין מאַמע האָט עס איבערגענומען פון איהר מאַמע , איהר מאַמע פון דער באָבע , די באָבע פון דער עלטער-באָבע , אַ דור פון א דור , אַ דור פון אַ דור – און מיין מאַמע האָט עס איבערגעגעבען מיר .

ווי די יודען זענען אַרויס פון מצרים , איז געוועזען צווישען די אַרויסגעהער איינער פונ'ם ערב רב , שען פון געשטאַלט און בעגעהרליך פון אויסזעהען , און ער האָט געהייסען פוט . אַלע ווייבלעך און אַלע מעדלעך פון איין עק מחנה ביז צום אַנדערען עק מחנה האָבען איהם געפלעגט נאָכקוקען אַ גאַנצען טאָג , און ביי נאַכט אויפ'ן געלעגער האָבען זיי איהם געזעהען אין חלום . צו יענער צייט האָט איהם אויך געזעהען אַ מעדעל פונ'ם הויז גרשום פון דער משפחה פונ'ם שטאַם מנשה , תמנע האָט זי געהייסען ; דאָס פנים פונ'ם מעדעל איז אין יענער מינוט רויט געוואָרען און פלוצלינג איז עס געוואָרען בלייך – און זי האָט איהם ליעב געהאַט .

אין יענע וואונדערליכע צייטען איז דער הימעל נאָך געוועזען ניי און טויזענדמאָל בלויער ווי יעצט , און די ערד איז געוועזען פריש און טויזענדמאָל גרינער ווי יעצט , און אויך די ליעבע איז געוועזען ניי און טויזענדמאָל שטאַרקער ווי יעצט .

און אויך דעם יונגען מאַן האָט עס געצויגען צום מעדעל , און ער איז נאָכגעפאָהרען נאָך איהר געצעלט טאָג אוים , טאָג איין . ווי זי איז געפאָהרען פון רעמסס קיין סכות , איז ער איהר נאָכגעפאָהרען שוויינגערינגערהייד , און ווי זי איז געפאָהרען

פֿון סכּות קיין אֵתָם, איז ער איהר נאָכגעפֿאָהרען שווייגענדיגער־הייד, און ווי זי איז געפֿאָהרען פֿון אֵתָם קיין פּי־החירות נעבען בעל־צפון, איז ער איהר נאָכגעפֿאָהרען שווייגענדיגערהייד. ווי אַ שאָטען אויף דער וואַנד איז ער איהר אַלע מאָל נאָכגעפֿאָהרען.
אין פּי־החירות איינמאָל אין דער פֿריה איז ער צוגעגאַנגען צו איהר, דענסמאָל ווען די זון האָט בליצענדיג געלויכטען, און האָט איהר דערלאַנגט אַ קליין רינגעלע, געמאַכט פֿון ריינעם גינגאָלד, און האָט עס איהר אָנגעטהון אויפֿ'ן פֿינגער; די שטראַהלען פֿון דער זון זענען אַראָב אויפֿ'ן רינגעל, און דאָס רינגעל האָט זיך געבאָדען אין ליכט, און עס האָט געפֿונקעלט און געלויכטען און עס האָט געבלישטשעט אַרום און אַרום.
אין דער דאָזיגער מינוט האָט דער יונגער מאַן זיך אַראָבגעבויגען איבער איהר און האָט איהר אַ לאַנגען קוש געגעבען, און אויך דאָס מעדעל האָט איהם געקושט — און איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען זענען געוואָרען נאָך אַמאָל אַזוי גרויס.

און פֿון פּי־החירות זענען זיי צוזאַמען געצויגען ביז מָרָה און ביז אֵילִים און ביז ים־סוף און ביז מִדְבַּר־סִין. ביי טאָג האָט די זון געפֿלאַמט ביז צום אומקומען, און זיי האָבען עס נישט בעמערקט, און ביי נאַכט האָבען זיי געקוויערט ביי'ם טויער פֿונ'ם געצעלט אויף דער שוועל, זיין לינקע האַנד אונטער איהר קאָפּ און זיין רעכטע אויף איהר האַרץ, און זיי האָבען קיין וואָרט נישט גערעדט. — אין מדבר־סין איז פּלוצלינג דער יונגער מאַן פֿערשוואונדען געוואָרען און מען האָט איהם פֿון איין עק מחנה ביז צום אַנדערען עק מחנה נישט מעהר געזעהן. פֿיעל האָבען געזאָגט, אַז ער האָט זי זאַט בעקומען און ער איז אַוועק צוריק קיין מִצְרַיִם...

אָבער דאָס מעדעל האָט עס נישט געגלויבט. אין דער פֿריה איז זי אויפֿגעשטאַנען און האָט אָנגעקוקט דעם רינג — און די גרויסע שוואַרצע אויגען זענען געוואָרען נאָך אַ מאָל אַזוי גרויס; מיטאָג־צייט האָט זי גענומען דעם רינג און האָט איהם

אַנגעקוקט, און האָט אַלץ געקוקט און געקוקט; ביי נאַכט האָט זי איהם געלעגט אונטער איהר קישען און האָט איהם געזעהען אין חלום. ווער עס האָט אַזאַ רינג, דעם ברויכט דאָס האַרץ נישט שווער צו ווערען, און ווער עס האָט געגעבען אַזאַ רינג, דער קען נישט ווערען אומטריי. באַלד וועט ער צוריקקעהרען.

דער יונגער מאַן איז אָבער נישט צוריקגעקעהרט. קומענדיג קיין דְפָקָה, האָבען זיך די ווייבלעך און די מעדלעך געסוד'עט, און האָבען געקוקט אויף איהר מיט שפּאָט און מיט ניפּט. דאָס מעדעל האָט עס אָבער נישט בעמערקט. זי האָט דעם רינג. אַלעס איבריגע אַרט זי נישט. דער רינג האָט אָנגעהויבען צו ווערען אַ געוויסעס עפּעס אין איהר לעבען.

אָבער אויך אָנקומענדיג קיין אָלוש, איז דער יונגער מאַן נישט צוריקגעקעהרט. אַ לאַנגער קנייטש איז איהר אויסגעוואַקסען אויף איהר שטערען און האָט איהם געטיילט אין צווייען, און די גרויסע אויגען האָבען בעקומען אַ נעפּעל. עס איז אַ שטילע, פינסטערע, שווערע טרויעריגקייט אַרויסגעשפּראָצט פּלוצלינג פון דער ערד און האָט געקוויערט אַרום און אַרום. די ווייבלעך האָבען אויפגעהערט שפּאָטען. דאָס מעדעל אָבער האָט קיין שום זאַך נישט געמהון, נאָר זי האָט פון מינוט צו מינוט געקוקט אויפ'ן רינגעלע פינ'ם פינגער; און טיילמאָל האָט זי געלאַכט און טיילמאָל האָט זי געוויינט, טיילמאָל האָבען איהרע אויגען געלויכטען און טיילמאָל האָט זי זיך איינגעשלאָסען אין איהר געצעלט און האָט זיך בעהאַלטען, אַז עס זאָל זי נאָר קיין מענש נישט זעהען.

און אָנקומענדיג קיין רְפִידִים זענען די טעג געווען אַזוי וויסט און געווען וויסט זענען די נעכט — און זי האָט אַלץ געוואַרט און געוואַרט. איינמאָל אין דער פריה איז זי אויפגעשטאַנען און האָט זיך גענומען דעם קופּערנעם שפּיגעל; זי האָט זיך אין איהם אַנגעקוקט און האָט דערזעהען, אַז ביי דער שלייף אין דער הויך איז איהר אַ גרויע האָר אַרויסגעשפּראָצט —

און זי האָט די האָר אויסגעריסען מיט די פינגער . די מעדלעך און די ווייבלעך האָבען זיך יעצט געשאַרט אַרום איהר און האָבען וויינען צו איהר גערעדט — זי אָבער האָט עס כמעט נישט געהערט . זי האָט נאָר איהר פינגערעל מיט איהר גאַנצער קראַפט געהאַלטען און האָט עס צוגעפרעסט צום פינגער , און אָפט האָט זי געוואוסט , אַז עס איז דאָס פינגערעל , און אָפט האָט זי געמיינט , אַז נישט דאָס פינגערעל איז עס , נאָר דער יונגער מאַן , און זי פרעסט איהם צו צו-זיך . אָפט אָבער האָבען זיך איהר די געדאַנקען פערמישט , און זי האָט גאָר נישט מעהר געטראַכט .

אַזוי זענען זיי געקומען קיין מדבר סיני . דאָס מעדעל האָט דאָס רינגעלע פון טאָג צו טאָג פעסטער צוגעפרעסט צום פינגער . דאָס רינגעלע איז איהר געוואָרען אַ צווייטע נְשָמָה , אָן וועלכען איהר גאַנץ לעבען הענגט . אַלע איהרע וואונשען און אַלע איהרע חלומות האָבען זיך פערקערפערט אין דעם דאָזיגען רינגעלע . וואָס איהר איז געשעהען און וואָס עס ועט נאָך געשעהען מיט איהר , אַלעס האָט זי צונויפגעשמאָלצען מיט דעם רינג . אַזוי לאַנג ווי זי וועט דעם דאָזיגען רינג האָבען , מעג זי האָפען — און האָפען האָט זי געוואָלט .

און אין מדבר סיני האָבען זיך דערווייל גרויסע גע-וואַלטיגע בעגעבענהייטען אָבגעטהון . אַ גאָט האָט דאָס פאָלק פערלאַנגט , און זעהען זאָל מען איהם קענען און אָנטאַפען מיט דער האַנד זאָל מען איהם קענען צו יעדער מינוט . און דאָס פאָלק האָט זיך פערזאַמעלט אַרום דעם כהן-גדול און האָט גע-וואַלדעוועט און האָט געשריגען : שטעה אויף און מאַך אונז אַ גאָט ! מיר וועלען נישט אָבטרעטען ביז דו וועסט אונז נישט האָבען געמאַכט אַ גאָט ! — און דער כהן האָט אויפגעהויבען די אויגען אין דער הויך און האָט זיי אַראָבגעלאָזט ווידער צו דער ערד און האָט אַ קרעכץ געגעבען און האָט געזאָגט : מאָרגען וועל איך אייך מאַכען אַ גאָט . זאָל נאָר יעדער פון

אייך געבען אַ קשיטה אָדער אַ נאָז־רינג אָדער אַ האַנד־רינג אָדער גלאַט אַ ווערטזאַך פון גאָלד, וועל איך פון דעם דאָזיגען גאָלד אייך מאַכען אַ גאָט!

צו מאָרגענס אין דער פריה האָט דער טאָג געברענט ווי אַ קאַלעך אויווען. פונ׳ם טויער פון כהן־גדול׳ס געצעלט איז אַרויס אַ נייער גרויסער וואָגען, איינגעשפּאַנט צו צוויי רויטע שטיערען, און דער וואָגען איז געווען אָבגעגילט אין די זייטען און האָט געפינקעלט און געבלישצעט, וואו ער האָט זיך געקעהרט, און די הערנער פון די שטיערען זענען געווען בעדעקט מיט פינקעלדיג גאָלד, און רויטע און בלויע בענדער זענען געווען צוגעבונדען צו די הערנער און זענען אַרומגעפלאַטערט אין דער לופט. אויף די רוקענס פון די שטיערען זיינען געלעגען אויסגעברייט בלויע גאָלד־געשטיקטע שאַבראַקעס, און פון ביידע זייטען וואָגען זענען געגאַנגען צוויי כהנים, פון יעדער זייט איינער, אָנגעטהון זיידענע העמדלעך מיט איין אֵפוד און מיט אַ חושן און אין די הענד שופרות, און די מילגראָמענע גלעקלעך ביי׳ם זוים פון זייערע קליידער האָבען געקליימפּערט ביי זייער געהן. פּאַמעלעך האָבען זיך בעוועגט די אין דעם וואָגען איינגעשפּאַנטע שטיערען, און ווי דער וואָגען האָט זיך בעוועגט, האָבען די כהנים געבלאָזען מיט די שופרות, און ווי עס האָט זיך געהערט דער קול פון די שופרות, איז דאָס פאָלק אַרויס פון די געצעלטען, און יעדער איז אַרויס מיט זיין ווייב און זיינע זיהן און זיינע טעכטער און האָבען זיך אַוועקגעשטעלט יעדער פאַר זיין געצעלט. אַזוי איז דער וואָגען אַדורכגעפאָהרען די גאַנצע מחנה, פון איין עק ביז צום אַנדערען עק, פאַר יעדען געצעלט, און די מענער און די ווייבער, און אַלט און יונג, און אָרעם און רייך, יעדער האָט אַריינגעוואָרפען עפּעס אַ גאָלד־זאַך אין דעם וואָגען, אַ נדבה, פון וועלכער עס זאָל געמאַכט ווערען דער גאָט. עס איז אינ׳ם גאַנצען גבול נישט איבערגעבליבען קיין איין איינציגער, סיי מאַנסביל סיי פרוי,

וואָס זאָל נישט האָבען געגעבען זיין טהייל. די מאַנסבילען האָבען געגעבען קשיטות און גאָלד־קייטעלעך און הונדערט אַנדערע גאָלד־זאַכען און די פרויען האָבען אַראָב גענומען פון זיך די אויהר־רינגען און די נאָז־רינגען און די האַנד־רינגען און די אָרעם־בענדער און די האַלז־בענדער און די בראָשקעס און האָבען דאָס אַלעס אַריינגעוואָרפען אינ׳ם וואָגען. אָרעם און רייך — דען יעדער האָט געוואָלט האָבען אַ חלק אין גאָט. ווי אַ שכּרות האָט עס געהאַט אַרומגענומען דעם גאַנצען עולם. אויף די שוועלען פון די געצעלטען און אין די פענסטער און אויף די דעכער־גאַנעקעס איז דאָס פאָלק געשטאַנען און האָט אָבגעוואָרט דעם וואָגען, און גאָלדענע לייכטערס און גאָלדענע פאַנען און גאָלדענע רעהרען און גאָלדענע שיסלען זענען געפלויגען פון אַלע זייטען אין דעם וואָגען אַריין, און גאָלדענע בעכערס און גאָלדענע פאַמיליען־הערבען, און עפּעס אַ רייכע דאַמע האָט זיך געאיילט און האָט געכאַפּט דאָס גאָלדענע פייפעל, מיט וועלכען איהר קראַנק קינד ביי דער ברוסט האָט זיך געשפּילט, און האָט עס אַריינגעשליידערט אינ׳ם וואָגען. דער וואָגען איז געוואָרען שווער מיט גאָלד און איבער־געפילט ביז אַרויף און האָט זיך קוים נאָך געקענט ריהרען פון אָרט — און דאָס פאָלק האָט אַלץ נאָך נישט אויפגעהערט צו וואַרפען.

אַזוי האָט דער וואָגען זיך צוגעשלעפּט אויך ביז צום טויער פון תמנע׳ס געצעלט.

און תמנע שטעהט פאַר דער טהיר מיט׳ן רינגעלע אויפ׳ן פינגער. ניין! אַלעס אין דער וועלט וועט זי געבען, נאָר נישט דאָס דאָזיגע רינגעלע. איהר גאַנץ לעבען איז דאָך איינגעשמאָל־צען אין דעם דאָזיגען רינגעלע, אַלעס וואָס זי האָט און אַלעס וואָס זי האָט געהאַט. דאָס רינגעלע וועט זי נישט געבען, נישט געבען! נישט געבען! נישט געבען! — און דער וואָגען קומט אַלץ נעהנטער און נעהנטער, און פון די דעכער און פון

די פענסטער און אַראָב פון די גאַנעקעס וואַרפען איהרע שכן'טעס, יעדערע וואָס זי האָט. פונ'ם גאַנעק נעבען איהר פליהט גראָד אַ גאָלדענער נאָזען־רינג פאַרביי פאַר איהרע אויגען און זינקט און ווערט בעגראָבען אינ'ם גאָלדבאַרג—אינ'ם וואָגען; און אָט פליהט אויך אַ גאָלדענער בעכער, און אָט אָט אויך אַ גרויסע גאָלדענע שיסעל, עפּעס ווי אַ שכרות האָט עס אַרומגענומען די גאַנצע מחנה, מאַנסביל און פרוי, יונג און אַלט, אָרעם און רייך, און איינער האָט זיך אָנגעשטעקט פונ'ם צווייטען. אין דער דאָזיגער מינוט איז דער וואָגען צוגעקומען האַרט פאַר'ן געצעלט, און די כהנים בלאָזען און די שטיערען בלעקענען און די גלעקלעך קלימפערן, און תמנע שטעהט האַרט נעבען וואָגען. אַ שרעק איז פלוצלינג אָנגעפאַלען אויף איהר, און זי האָט אַליין נישט געוואוסט פאַר וואָס. מיט דעם פינגער פון דער רעכטער האַנד האָט זי אַראָבגעצויגען דאָס רינגעלע פונ'ם פינגעה פון דער לינקער האַנד און האָט עס צוריק אַרויפגעצויגען, אַהין און צוריק, אַהין און צוריק, ווי זיך שפּילענדיג דערמיט און אַליין נישט וויסענדיג וואָס זי טהוט, און פלוצלינג האָט זיך דאָס רינגעלע אַראָבגעגליטשט פונ'ם פינגער און אַ מינוט שפּעטער אין ער שוין געלעגען אין דעם גרויסען גאָלדבאַרג אינ'ם וואָגען. אין דער דאָזיגער מינוט האָט זי געפיהלט, אַז עפּעס האָט זיך אַ רוק געגעבען אין איהר האַרץ און עס האָט זיך וואָס איבערגעריסען דאָרט און איהר האַרץ איז פלוצלינג געוואָרען ליידיג. פלוצלינג איז דער וואָגען פערשוואונדען געוואָרען און אַלע מענשען און אַלעס אַרום און אַרום, און די זון איז אויסגעלאָשען געוואָרען אויף אַ מינוט לאַנג. אַ מינוט שפּעטער האָט זי ווידער דערזעהען דעם וואָגען — און נאָר אַרום און אַרום איז געבליבען פינסטער. אין דער דאָזיגער מינוט האָט דאָס מעדעל פלוצלינג אויף קלאָר געוואוסט, אַז איהר אויסדערוועהלטער וועט שוין קיינמאָל צו איהר נישט

צוריק קומען און אַז פאַר איהרעטוועגען איז ער שוין געשטאָרבען אויף אײביג.

און דער וואָגען איז פּאַמעלעך זיך ווייטער געפאָהרען און האָט צונויפגעקליבען דעם רעשט, וואָס דאָס פאָלק האָט נאָך געהאַט צו געבען, און אַזוי איז ער אָנגעקומען ביז צום עק פון דער מחנה.

אַ טאָג דערויף איז געווען אַ גרויסער יום-טוב אין דער מחנה. דער כהן-גדול האָט גענומען דאָס גאַנצע גאָלד, וואָס דער וואָגען האָט געבראַכט, און האָט עס אַרײַנגעוואָרפען אין פייער, און דאַן האָט ער גענומען אַ פאָרעם און האָט מיט אַ צערקעל דעם גאָס אַזוי לאַנג געפאָרעמט, ביז עס איז אַרויסגעקומען אַ גאָלדען קאַלב — אַ גאָט. און דאָס פאָלק האָט דערזעהען דעם גאָט. און האָט געשאַלט פאַר פרייד. דאַן האָט דער כהן געבויט אַ מִזְבֵּחַ און האָט מקריב געווען די עולות און האָט דערנעהנטערט די שְׁלָמִים, וואָס דאָס פאָלק האָט געבראַכט, און די פרייד איז געווען גרויס. און דאָס פאָלק האָט זיך אַוועקגעזעצט עסען און טרינקען, און דאַן איז עס אויפגעשטאַנען שפּילען, און עס זענען אַרויסגעגאַנגען די ווייבלעך און אַלע מעדלעך, און די מאַנסבילען האָבען געפּייַפט אויף די פּייַפלעך און געקלאַפּט אין פּויקען, און די פרויען האָבען זיך דערלאַנגט די הענד, איינע די אַנדערע, און האָבען אַרומגערינגט דאָס קאַלב און האָבען אָנגעהויבען טאַנצען.

און פּלוצלינג זענען אַלע צוריק געוויכען און האָבען איין אָרט געמאַכט: עס האָט זיך אַ מעדעל בעוויזען פּלוצלינג צווישען די טענצערינס, און זי טאַנצט עפּעס אַזוי וואונדערליך, ווי עס האָט נאָך קיינע נישט געטאַנצט. אָט בעוועגט זי די פיס און אָט דעם קאָפּ און אָט די שענקלען, איינמאָל אַרויף און איינמאָל אַראָב, איינמאָל הינטערוויילעכטס און איינמאָל צום פאָרענט, איינמאָל טויט-שטיל און איינמאָל ווילד, אַז אַ שרעק פאַלט אָן אויף אַ מענשען און די האָר שטעלען זיך קאַפּויר. איז דאָס נישט

תמנע , פונ׳ם הויז גרשום פון דער משפחה פונ׳ם שטאַם מנשה ?

יעצט טאַנצט זי שטיל און פאַמעלעך און רוהיג — און עס גרינט און בליהט אומעטום און עס זענען די ערשטע טעג פון דער האָפנונג. און עס בליהט און גרינט אויף דער ערד און עס בליהט און גרינט אין איהר האַרץ , און לאַנגזאַם בייגט זי דעם קאָפ צום פאַרענט , און דאָס פּנים און די אויגען לייכטען , און דער ערשטער קוש איז געגעבען . . .

פלוצלינג וואַרפט זי און שלענגעלט זי און רינגעלט זי זיך ווי אַ שלאַנג — און דער ערשטער שמערץ איז דאָ, און דער ווינד האָט געבלאָזען אויף די בלומען און אויף איהר האַרץ און אַ פראָסט און אַ פורכט איז געפאַלען . . .

אין אַ מינוט שפּעטער טופּעט זי אויף די שפּיץ־פינגער , און זי ווערט העכער און גרעסער , טופּ־טופּ , טופּ־טופּ : זי האָט נאָך דעם רינג , זי האָט נאָך דעם רינג , זי האָט נאָך דעם רינג ! איהר גאַנץ לעבען און איהר גאַנצע נשמה , צוזאַמען מיט איהר אויסדערוועהלטען , שטעקען אין דעם דאָזיגען רינג און דאָס אַלעס איז נאָר איינס !

און ווידער שלעפּט זי זיך שווער , און אָבגעשטאָרבען זענען איהרע גלידער און די מוסקולען זענען פערשטיינערט — און די האָפנונג ווערט אַזוי שוואַך און זי צערינט און זי שטאַרבט אָב , און קוים נאָך וואָס עס הערט זיך : אֶפשר , אֶפשר , אֶפשר . . .

און פלוצלינג שטורעמט זי פונ׳ם אָרט און דער קאָפּ איז הויך צוריק געוואָרפען : דעם וועט זי נישט געבען ! נישט געבען ! און זאָל דאָ קומען , וואָס עס וויל !

און נאָך אַ מינוט און זי נעמט מיט איין לויף אַ ראָד אַרום דעם קאַלב און זי דרעהט זיך ווילד ווי אַ קרייזעל אינ׳ם ווינד און — איהר גאַנצען רעשט האָט זי אַריינגעגאָסען אין דעם דאָזיגען גאָט ! איהר איינציגען האָט זי איהם אָוועקגעגעבען ! און יעצט שטעקט ער דאָרט !

און זי טאַנצט שטורמיש און ווילד , די פיס בעריהרען במעט נישט די ערד , און אַ מינוט איז זי נאָהענט צו דער זון און

אַ מינוט איז זי וויַט פון איהר – און דער שמערץ האָט אויפגעהערט און איז צעגאַנגען און צעפלאָסען. זי האָט אין זיך נישט קיין נשמה, נאָר אַ דערוועהלטען, און נישט דער דערוועהלטער איז עס, נאָר אַ רינג, און נישט דער רינג, און נאָר איהר לעבען איז עס – און זי טאַנצט ווילד און שטורמיש. יעצט איז עס אויך נישט מעהר איהר לעבען, נאָר אַ גאָט איז עס – און דאָס אַלעס האָט זיך צונויפגעגאָסען אין איינס, און זי ווייסט עס נישט מעהר פונאַנדער צו האַלטען. און די נשמה איז אַריין אין איהר דערוועהלטען, און דער דערוועהלטער איז אין רינג, און דער רינג האָט זיך פערוואַנדעלט און איז איהר געוואָרען דאָס לעבען, און דאָס לעבען האָט פּלוצלינג אויפגעהערט און עס איז געוואָרען אַ גאָט.

און דער טאַנץ ווערט אַלץ שטאַרקער, אַלץ ווילדער. דער שמערץ האָט אין גאַנצען שוין אויפגעהערט און עס איז נאָר אַ גאָט פאַרהאַנען. עס איז נישט מעהר איהר שמערץ, עס איז דער שמערץ פון אַלעמען. גאָט האָט איהם איבערגענומען, און עס איז דער גאָט פון אַלעמען. און דער טאַנץ ווערט אַלץ שטאַרקער, אַלץ ווילדער, און דאָס שטורמישע ווערט גרעסער און דאָס ווילדקייט ווערט שרעקליכער – און אַ שרעק פאַלט אָן אויף'ן גאַנצען פאָלק אַרום און אַרום, און יעדער וואַרפט אַוועק פון זיך זיין פויק און זיין פייפעל, און אַלעס בלייבט שטעהן ווי פערגלי־ווערט, און פּלוצלינג ענטלויפען אַלע וויַט, וויַט...

און זי טאַנצט אַלץ וויַטער אָהן סוף, אָהן גרענעץ. אָהן אויפהער. אויף איהרע ליפען בעוויַזט זיך אַ וויַסער שוים און די גלידער זענען ווי נישט מעהר איינצוהאַלטען, און פּלוצלינג פאַלט זי אַ ניעדער.

ווען מען האָט זי אויפגעהויבען, איז זי געווען טויט.

תקון ליל שבועות .

סקיצע .

חדש סיון — יום־טוב ביי נאכט — ווען די שטערען זינגען . . .

ווער האט אמאל יענעם געזאנג געהערט, וועלכע עס זינגען די שטערען ביי נאכט ? — אפטמאלס בין איך געגאנגען אליין דורך די שטילע גאסען אין א זומערנאכט, און האב געהארכט און געהארכט — און איך האב גאר נישט געהערט, חוץ דעם אבקלאנג פון מיינע אייגענע טריט, דא הויב איך אן צו צעהלען מיינע טריט : איינס צוויי, איינס צוויי, — אבער איך ווייס אליין נישט, דאס איך צעהל. ארום מיר שוועבען די ריינע ווארעמע לופטען ; איבער מיר איז אויסגעגאסען א זיס ליכט פון איין עק הימעל ביז צום אנדערען ; און איינציגווייז דרינגט דאס אלעס אריין צו מיר אין מיין נשמה, און עס ווערט אזוי וויידך און אזוי גוט אינעווייניג, אז עס חאפט אוש אן א ציטערן. דא רייסט זיך מיין הארץ ארויס ווי פון קייטען, און עס ציהט, און עס ציהט, און עס ווייס אליין נישט וואוהין — און עס שטייגט אויף א גייסט אין מיר און איך ווייס אליין נישט וואס ער איז. ווער קען נישט יענע הייליגע ערהאבענע מינוטען ? איבער ווער איז נישט יענע מאכט אמאל אויף איין מינוט לאנג געקומען ? — אין אזעלכע מינוטען ווערט דער מענש גרויס און ערהאבען, געוואקסען און געהייליגט, און עס זעהען זיינע אויגען געטליכעס, און עס הערען זיינע אויערען וואונדערליכעס . . .

אין אזעלכע מינוטען האב אויך איך פלוצלינג א געזאנג געהערט, און דער געזאנג האט זיך אלאז געגעבען פון איין עק

הימעל ביז צום אַנדערען – און פֿערשטאַנען האָב איך פּלוצלינג ?
ווער עס זינגט אין די שטילע נאַכט . . .

אָפּטמאָלס בין איך געגאַנגען אַליין דורך די שטילע גאַסען אין אַ זומער נאַכט – אָבער איין נאַכט וועל איך נישט פֿערגעסען אַזוי לאַנג ווי איך וועל לעבען.

און די נאַכט איז געווען אַ קלאָרע, אַ בלויע, אַ זיס־וואַרמע – נאַכט פֿון אַ שבֿועות.

און יום־טובֿ׳דיג און הייליג איז געווען אויך דער הימעל איבער מיין קאָפּ און אויך די ערד אונטער מיינע פֿיס. שטיל בין איך געגאַנגען און האָב געהאָרכט און האָב געהאָרכט – עס האָבען אויבען איבער מיר די שטערען געזונגען . . .

קומט זינגט אַלע מיט, פֿול איז מיין נשמה מיט געזאַנג, קומט און זינגט מיט!

„הללויה" . . .

האָט נישט ווער דאָס דאָזיגע וואָרט איצט אין דער דאָזיגער מינוט גערעדע אַרויסגערעדט? . . . איך האָב קלאָר און דייטליך דאָס וואָרט „הללויה" געהערט. נישט אין דער נשמה אינעווייניג– ניין, עמיצער האָט דאָ דרויסען נעבען מיר מיט דעם פֿולען מויל אַרויסגערעדט, איך האָב מיך אומגעקוקט און האָב געזוכט.

אפֿשר איז עס איינער, וועלכער זיצט די גאַנצע נאַכט ביי דער תורה און זאָגט „תיקון ליל שבֿועות" . .

און ווי איך האָב מיך אומגעקוקט און געזוכט, האָב איך אין אַ פֿענסטער איין אַלטען ייד געזעהען, וועלכער איז ביי אַ טיש געזעסען און פּסוקים פֿון דער תורה געלייענט – און דאָס פּנים פֿון יענעם אַלטען וועל איך נישט פֿאַרגעסען אַזוי לאַנג ווי איך וועל לעבען . . .

קומט, זינגט מיט מיר ביי נאַכט – גאָט׳ס גייסט איז פֿול די וועלט – מיינע ליפּען זענען פֿול געזאַנג . . .

„הללויה!"

* *

*

דאָס ליכט פלאַקערט פרעהליך אין דעם זילבערנען לייכטער, און דער אלטער זיצט ביי דעם טיש. דאָס הויז־געזינד איז שוין לאַנג שלאָפען געגאַנגען, און נור ער אַליין, דער אלטער, איז נאָך וואַך געבליבען, אום די גאַנצע תורה אויסצוזאָגען. עס איז דאָך שבועות ביי נאַכט!

דאָס הויזגעזינד איז שוין לאַנג שלאָפען געגאַנגען – אָבער אַפילו ווען עס וואָלט נישט שלאָפען געגאַנגען און וואָלט נאָך דאָ מיט איהם צוזאַמען זיצען, געהט איהם קיינער פון זיי גאָר נישט אָן. עס זענען דאָך לויטער פרעמדע! זיינע זיהן האָבען איהם פערלאָזען, זיין טאָכטער איז נישט דאָ, זיין ווייב איז געשטאָרבען, און ער האָט זיך דאָ אָנגעדונגען ביי ווילד פרעמדע מענשען, וואָס געהען זיי איהם אָן? וואָס געהט ער זיי אָן?

דער אלטער חאַפּט זיך פלוצלינג אויף.

עס איז יום־טוב, און טרויריג זיין הייסט זינדיגען – און ער רייבט זיך מיט דער האַנד דעם שטערן, אום אָבצושאָקלען אַלע בייזע געדאַנקען און שווערע חלומות. ער נעמט זיך ווידער צום ספר; אָפשר וועלען איהם די הייליגע פסוקים זיין געמיטה בענייען. אָבער ווי ער הויבט אָן צו לייענען, דאָ לייענט ער די פסוקים נור מיט די ליפּען, און די מחשבות זענען ווייט ווייט אַוועק פון זיי. פאַר די אויגען ציהען בילדער פאַרביי, איינס נאָכ׳ן אַנדערען, איינס נאָכ׳ן אַנדערען. די ווערטער געהען איהם אַרויס פון מויל, און ער ווייס עס נישט. אַ בלאַט געהט נאָך אַ בלאַט, און ער ווייס עס נישט און פיהלט עס נישט...

„... און מיר האָבען געזאָגט צו דעם הערין: מיר האָבען איין אַלטען פאָטער און אַ קליין מוזיניקיל, און זיין ברודער איז געשטאָרבען, און דאָ איז ער אַליין געבליבען פאַר זיין מוטער, און דער פאָטער האָט איהם ליעב געהאַט“...

און ער – האָט ער אָפּשר איהם דען נישט ליעב געהאַט? האָט ער דען נישט ליעב געהאַט, ווי זיין אייגען לעבען, זיין קליין מוזיניקעל, פּונקט ווי יעקב אָבינו, זיינעם? –

דען אויך ער איז אַלט, און אויך ער האָט אַ קליין מוזיניקיל געהאַט, וועלכען ער האָט אויסדערוועהלט זיך צווישען אַלע זיינע ברידער. אמת איז אמת: ליעב האָט ער אייגענטליך אַלע געהאַט, אויך די עלטערע זיהן; אָבער די עלטערע זיהן האָבען איהם דערצאָרענט און האָבען איהם דאָס לעבען דורך זייערע נאַרישקייטען ביטער געמאַכט, און איהם איז נור נאָך זיין מוזיניקיל געבליבען. יאָ! די עלטערע האָבען איהם זיין לעבען ביטער געמאַכט, דען זיי זיינען אַראָב פון וועג, פון רעכטען וועג, ווי עס פּאַסט זיך פאַר גוטע יודישע קינדער, און זענען געגאַנגען דעם קרומען, זינדיגען וועג, וואָס זיי האָבען זיך אַליין אויסגעזוכט... ניין! נישט זינדיג, זינדיג איז דער וועג נישט געוועען! דאָס קען מען נישט זאָגען! דען מען קען נישט אָנרופען זינדיג דאָס וואָס אַ מענש פיהלט און געפינט, אַז עס פּאַסט איהם ריכטיגער צו זיין גאַנץ לעבען; און דעריבער קען ער אויך פון זיינע זיהן נישט זאָגען, אַז זיי זענען אין אַ זינדיגען וועג געגאַנגען, דען נור אַ וועג אַ נייעם האָבען זיי זיך אויסגעזוכט, וועלכער האָט מעהר געפּאַסט פאַר זיי... נאַטירליך, ער אַליין האָט עס אַנדערש געמיינט, ער אַליין האָט זיי געוואָלט מאַכען פאַר לומדים, פאַר בני תורה, פאַר פרומע יודען. זיי אָבער האָבען זיך צו אַנ׳אַנדער תורה און צו אַנדערע ספרים גענומען; אָבער שולדיג זענען זיי אויך נישט, שולדיג איז דער גאַנצער נייער דור, די נייע צייט, דען אַ נייער גייסט איז פּלוצלינג געגאַנגען דורך דאָס גאַנצע לאַנד און האָט מיטגעריסען מיט זיך וואָס ער האָט נאָר געקענט. אין ווילנאָ און אין זשיטאָמיר זענען געעפענט געוואָרען ראַבינער־שולען. פון גאַנצען לאַנד, אויס יעדער שטאָדט זענען יודישע קינדער אַהין אין יענע שולען אָנגעקומען, און דאָ זענען אויך זיינע צוויי עלטערע זיהן אַהין אַוועק, און ער אַליין ווייס ביז צום היינטיגען טאָג נישט.

דוואוהין אײגענטליך זײ זענען געפאהרען, קײן ווילנא אדער קײן זשיטאמיר. אבער קײנמאל וועט ער נישט פערגעסען יענעם טאג אין דער פריה, ווי ער איז ארײן צו די קינדער און האט זײ צום לערנען גערופען און קײנער האט איהם נישט געענטפערט, און ווי ער איז ארײן צו זײ אין זײער חדר און האט קײנעם דארט נישט געזעהן, און ווי ער האט אויף דעם טיש די עטליכע געשריבענע שורות געפונען, וואס זײ שרײבען איהם, דאס זײ זענען בײ נאכט אוועק, אום „השכלה" צו לערנען... דא האט עס איהם א שנײט געגעבען טיעף אין הארצען און טעג לאנג האט ער א וועהטאג געשפירט; אבער דאן זענען געקומען טעג, וואס ער האט זײ מוחל געוועזען, נאטירליך, צופריעדען איז ער קײנמאל מעהר מיט זײ שוין נישט געוועזען, אבער א טאטע בלײבט א טאטע. — און דאס האבען איהם זײנע בײדע עלטערע קינדער געטהון! אבער געבליבען איז איהם דאך נאך דער יינגסטער, דאס מיזיניקיל, און איהם האט ער מעהר ליעב געהאט פון אלעמען, און נאך הײנט האט ער איהם אזוי ליעב ווי דענסמאל...

„... ער געדענקט די זינד פון די פאטערם צו די זיהן אין דאס דריטע און אין דאס פירטע געביהרט צו מײנע פײנד און טהוט גענאד צו טויזענדער, צו די וועלכע עס האבען מיך ליעב און היטען אב מײנע געבאטען"...

מיט וואס האבען געזינדיגט אונזערע פאטערם, וואס גאט האט געטהון גערעכען זײערע זינד בײ איהם און בײ זײנע קינדער? גאט טהוט גענאד פאר טויזענדער, וועלכע ער האט ליעב און וועלכע עס היטען אב זײנע געבאטען — אבער וואו איז די גענאד, וועלכע גאט האט איהם געטהון, און אויך ער האט דאך זײנע געבאטען אײביג אבגעהיטען? גאט טהוט גענאד פאר טויזענדער — אבער פאר וואס פיהלט דאס נישט אויך דער יחיד? יעדער יחיד, יעדער וואס איז אלײן און פערלאזען, ווײס און פיהלט בײ זיך, ווי ער האט עביג דאס גוטע געטהון,

אָבער קיינמאָל האָט איהם דאָס גוטע נישט געטראָפֿען. וויפֿיעל איינצעלנע מענשען קענען נישט ביי נאַכט שלאָפֿען און וואַרפֿען זיך אַרום אויף זייער געלעגער און ווייסען אַז זיי האָבען גאָט ליעב געהאַט און האָבען זיינע געבאָטען אָבגעהיט, און האָבען פֿאָרט נישט געהאַט קיינמאָל זיך זאַט צו עסען; וויפֿיעל פֿרומע און גוטע ווייסען עס און זאָגען עס, אַז גאָט טהוט גענאָד פֿאַר טויזענדער, און צווישען זיי איז קיין איינציגער נישט דאָ, וואָס די גענאָד איז איהם געטהון געוואָרען; וויפֿיעל רופֿען, און עס ווערט זיי נישט געענטפֿערט, וויפֿיעל שרייען, און עס ווערט זיי נישט געהאָלפֿען, וויפֿיעל היטען אָב מצוות, און אַליין ווערען זיי נישט געהיט, וויפֿיעל האָבען ליעב גאָט, און אַליין ווערען זיי נישט געליעבט, און וואוהין מען זאָל זיך נישט קעהרען, זעהט מען אַלץ דעם גוטען, וואָס עס געהט איהם שלעכט און דעם שלעכטען וואָס עס געהט איהם גוט — ווערען אַזוי שוין ביז אין סוף אַריין אַלעמאָל די גוטע ליידען און די שלעכטע גליקליך זיין?

שאַ! דער זייגער שלאָגט הייזעריג, עס איז אין מיטען נאַכט...

„... יעדער זאָל מורא האָבען פֿאַר זיין מוטער און זיין פֿאָטער און מיינע שַׁבָּתים זאָלט איהר אָבהיטען"...

אָבער זיינע קינדער האָבען נישט מורא געהאַט פֿאַר זייער פֿאָטער און זייער מוטער, און דעריבער זענען זיי אַוועק! אַוועק אין דער פֿרעמד, און ווער ווייס אויב זיי האָבען נישט דאָרט אויך גאָט'ס שבתים מְחַלֵל געוועזען! — נו אָבער איז איהם נאָך געבליבען דער דריטער, דאָס קינד, דאָס מוזיניקיל, און איהם האָט ער דאָך ליעב געהאַט ווי איין אוצר. און באמת, איז דאָך דאָס איין אוצר געוועזען: גוט און קלוג און אַ קאָפּ און אַ לערנער, אַז אַלע האָבען איהם אַוש מְקַנֵא געוועזען. ער איז דאָך דענסמאָל קוים ערשט צוועלף יאָהר אַלט געוועזען, און פֿאָרט איז ער געשטאַנען אים גרויסען בית המדרש און האָט פֿאַר'ן עולם אַ דְרָשָׁה

געהאַלטען, אַלע האָבען זיך געוואונדערט, אַלע האָבען זייערע אויגען נישט געקאָנט גלויבען, און די מוטער האָט איהם די אויגען אויסגעלעקט און איהם אַ רויטע פּאַטשיילע אויפ'ן האַלז אָנגעטהון קענען איין עין הרע. אַז ער איז זעכצעהן יאָהר אַלט געוואָרען האָבען אַלע אַרום און אַרום געוואוסט, אַז ער איז אַ יחיד בדור און עס וועט נישט לאַנג מעהר דויערען, ביז ער וועט זיצען אויף אַ כסא רבנות – און דער פאָטער הערט דאָס אַלעס און זעהט דאָס אַלעס.

דאָ אָבער איז פּלוצלינג דאָס אומגליק געקומען, פון הימעל איז עס געקומען פּלוצלינג ווי אַ בליץ. גאַנץ אומפערהאָפט איז דאָס קינד איינמאָל אין אַ שענעם פריהמאָרגען צו איהם צוגעגאַנגען און מיט אַ פעסטער שטימע און זיך גאָר נישט שעמענדיג האָט ער צו איהם געזאָגט: טאַטע! לאָז מיך אַוועק פאָהרען, איך מוז אַוועק שטודירען אין דער אוניווערזיטעט, וואָס איז אין דער הויפּטשטאָדט... לאָז מיך פאָהרען און גיב מיר דיין ברכה, טאַטע... איך בין דאָך דיין אייגען פליש און בלוט! – אַזוי האָט צו איהם גערעדט זיין יינגסטער, דער זוהן וואָס פון איהם האָט ער געהאָפט, אַז ער וועט איהם זיין אַ טרייסט אַנשטאַט זיינע עלטערע ברידער...

קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען די נאַכט אויף זיין געלעגער נאָך יענעם טאָג; קיינמאָל נישט – די שרעקליכע מלחמות, וואָס ער האָט מיט זיך צליין געהאַלטען, און זיינע טרעהרען די גאַנצע נאַכט; קיינמאָל וועט ער נישט פערגעסען דאָס, וואָס איז איהם דורך זיין האַרץ און זיין זין דענסמאָל דורכגעגאַנגען.

אַקעגען מאָרגען אָבער, ווי עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, האָט ער אָנגעהויבען פיהלען, אַז ער ווערט רוהיגער, און קלאָר האָט ער פּלוצלינג געוואוסט, וואָס ער האָט צו טהון. אַז עס איז טאָג געוואָרען, האָט ער זיין זוהן צו זיך אין חדר אַריינגערופען און רוהיג און מיט פעסטע ווערטער האָט ער צו איהם געזאָגט: „געה, מיין קינד! געה וואוהין עס ציהט דיך, און גאָט זאָל זיין מיט דיר אומעטום, וואו דו וועסט דיך ווענדען! איך זעה

דאָך, אַז עס איז אַ נײַע װעלט געװאָרען, און װאָס בין איך, שװאַכער מענש, אַז איך זאָל מיר אײַנרעדען, דאָס איך װעל קענען די נײַע װעלט אָבהאַלטען... אַ נײַער גײַסט ציהט איצט דורך דאָס לאַנד..."

„... און זײ זאָלען ענטפערן און זײ זאָלען זאָגען: אונזערע הענד האָבען נישט פערגאָסען דאָס דאָזיגע בלוט און אונזערע אױגען האָבען נישט געזעהן; פערגיב דײַן פאָלק ישראל װאָס דו האָסט אױסדערלעזט, גאָט, און גיב נישט אומשולדיג בלוט צװישען דײַן פאָלק ישראל און עס זאָל זײ װערען פערגעבען דאָס בלוט"...

אַך, דו גרױסער אַלמעכטיגער גאָט! װי װעט איהם װערען דאָס בלוט פערגעבען, װאָס זײַנע הענד האָבען פערגאָסען און זײַנע אױגען האָבען געזעהן? װעט ער גאָר קענען אַמאָל אַ כּפּרה האָבען? האָט ער נישט מיט זײַנע אײגענע הענד אומשולדיג בלוט געגעבען אין זײַן אײגען הױז און צװישען זײַן פאָלק? האָט ער נישט מיט זײַן אײגען מױל געזאָגט צו זײַן זוהן: „גײ, מײַן קינד, װאוהין עס ציהט דיך!", און װאָס קען ער איצט צו זײַן זוהן האָבען, װען ער איז געגאַנגען װאוהין עס האָט איהם געצױגען און איז אַראָב פון װעג אױף װעלכען זײַנע פאָטערס און זײַנע פאָטערס פאָטערס זענען געגאַנגען פון אײביג אָן?

„... און עס װעט אױפשטעהן דאָס דאָזיגע פאָלק און װעט אָבקעהרען נאָך די פרעמדע געטער פון לאַנד, װאָס ער װעט אַהין קומען צװישען איהם, און װעט מיך פערלאָזען און װעט צושטערען מײַן בונד, װאָס איך האָב בעשניטען מיט איהם"...

און דאָס אַלעס איז איבער איהם אַזױ געקומען, עס פעהלט נישט קײַן האָהר! אמת איז אמת, ער װײס נאָך ביז צום הײַנטיגען טאָג נישט, װאָס עס האָט זיך מיט זײַן זוהן אין יענער צײַט אָבגעטהון, און זײַן זוהן איז דאָך אַלעמאָל אַזױ פאַרזיכטיג און איבערגעלעגט געװען, אַז עס איז גאָר נישט צו פערשטעהען, װי אַזױ גראַד אַזאַ מענש האָט געקענט זיך װענדען צו די

פרעמדע געטער פון לאנד און טהון אלעס דאס וואס ער האט געטהון, אבער געשעהן איז געשעהן! אין די ערשטע צייט האט ער איהם זעהר פינקטליך געפלעגט שרייבען בריעף פון דער הויפטשטאדט; דאן האבען אנגעהויבען די בריעף זעלטענער צו קומען, און דאן האבען זיי אויפגעהערט גאר אין גאנצען, און ער האט פון איהם גאר קיין ידיעה מעהר נישט געהערט. פלוצלינג אבער איז דא דאס אומגליק געשעהן, דאס יאהר פון דער רעוואלוציע איז געקומען, פוילישע קינדער האבען געמאכט די פאוסטאניע, דענסמאל אין דעם ביטערען פינסטערען יאהר טויזענד אכט הונדערט דריי און זעכציג. און דא איז געקומען דער פינסטערער טאג. עס איז געוועזען א פרייטאג נאכמיטאג... איין עולם לויפט אין איין איטפעט ביז אהין אין דעם פיערקאנטיגען מארק. אויך ער לויפט, אהין אנגעקומען, זעהט מען וואס שרעקליכעס: א הויכער קלאץ שטעהט אין מיטען מארק; דער תלין ציהט ביי דעם שטריק און עס ווערען געהענקט עטליכע בלוט=יונגע מענשען, כמעט נאך קינדער, איינער נאך דעם אנדערען, איינער נאך דעם אנדערען; און דאן דערזעהט ער אויך דעם לעצטען פון יענע בלוט=יונגע מענשען... איין אומנאטירליך קול פון א געשריי רייסט זיך איהם ארויס פון זיין האלז, און דאן פאלט ער אויף דער ערד און זיינע אויגען שליעסען זיך און ער זעהט גאר נישט מעהר...

און אויך דאס דאזיגע בילד געהט שנעל פארביי, און ער זעהט באלד פאר זיך אנדערע בילדער: זיין ווייב מיט דעם שווארצען לייכאך אויף דער ערד און א ליכט צו קאפען... דאס איז געוועזען א טאג אדער צוויי טאג שפעטער נאך יענעם פרייטאג... מן הסתם איז דאך יענע ביטערע פינסטערע ידיעה אויך צו איהר אנגעקומען...

אבער די דאזיגע אלע בילדער און ערינערונגען זענען ווי גארניט אנקעגען איין בילד, וועלכעס שטעלט זיך איהם פאר איצט פאר די אויגען און וועלכעס ער קען נישט מעהר פערטריי-

בען: אַט איז די טאָכטער, די איינציגע טאָכטער, די שוואַרץ־אַפּפּעל פון זיין אויג...

פאַר וואָס אָבער זינדיגט ער איצט צו גאָט און לייענט נישט די פסוקים ווי גאָט ז'אָט געבאָטען ? ...

ער האַלט דאָס ספר אין האַנד און לייענט, אַ בלאַט געהט, אַ בלאַט קומט, פסוקים געהען און פסוקים קומען, פרשות געהען און פרשות קומען — דאָס בילד שטעהט נאָך אַלץ פאַר זיינע אויגען.

„... און רות האָט געזאָגט: דו זאָלסט נישט דרענגען אין מיר דיך צו פערלאָזען, אומצוקעהרען פון נאָך דיר, דען וואוהין דו וועסט געהן וועל איך אויך געהן און וואו דו וועסט נעכטיגען וועל אויך איך נעכטיגען, דיין פאָלק איז מיין פאָלק און דיין גאָט איז מיין גאָט; וואו דו וועסט שטאַרבען וועל אויך איך שטאַרבען און דאָרט וועל איך ווערען בעגראָבען; אַזוי זאָל גאָט טהון צו מיר און אַזוי זאָל ער מעהרען, ווי נור דער טויט וועט שיידען צווישען מיר און צווישען דיר"...

יאָ — נור דער טויט האָט געקאָנט שיידען צווישען איהר און צווישען איהם! אֶמת, יענע רות אוים מואב איז דאָך שען געוועזען, אָבער טויזענדמאָל שענער פאַר איהר איז געוועזען זיין טאָכטער, און אַ ריינערע נשמה און אַ בעסער הארץ איז אויף דער גאַנצער וועלט שוין נישט געוועזען. אַ מייסטערשטיק האָט גאָט אין איהר געמאַכט, אַז יעדער יוד זאָל זיך מוזען בוקען צו איהר! און אויך דער אַפּטייקער, דער יונגער קריסט אין דער אַפּטייק אַנטקעגען זיין הויז, האָט זיך געבוקט צו איהר. זי אָבער האָט איהם נישט געקאָנט ליידען, זי האָט איהם נישט אויף דער ליכטיגער שיין געקענט זעהן. אָ, ווער ווייס נעביך, וואָס די אָרימע האָט געליטען און וואָס זי האָט געקעמפּפט מיט זיך, אום איהרע געפיהלען צו דערשטיקען. ווי עס ווייזט זיך ארויס, האָט זי צום סוף שוין קיין כח מעהר נישט געהאַט צו קעמפּפען, און דאָ איז זי געגאַנגען און האָט איהם געזאָגט: „וואוהין דו

וועסט געהן וועל אויך איך געהן און וואו דו וועסט נעכטיגען וועל אויך איך נעכטיגען" — און זי איז געגאנגען מיט א הז וואוהין ער איז געגאנגען, און זיי זענען געגאנגען צוזאמען ביז צו דעם ארט, וואו דער טייך איז געווען אם טיעפסטען און וואו מען קען רוהיג שלאפען און קיינער וועקט קיינמאל מעהר נישט אויף. אויף מארגען האבען די וועלען צוויי טויטע אויסגעשפיגען, דעם קערפער פון דעם יונגען מאן און דעם קערפער פון דעם יונגען מיידיל...

שא! דער אלטער וויינט ווי א קליין קינד...

* *

*

עס איז טאג.

דער יום־טוב ליגט אויסגעגאסען איבער די גאנצע גאס. דער עולם געהט אין שול ארײן לוסטיג און פרעהליך און פול לעבען.

אוים דעם פענסטער קוקט איין אלטער מאן ארוים אויף דעם פרעהליכען יום־טוב'דיגען עולם, וואס ציהט זיך ווי א שטראם פאר איהם פארביי — און זיינע אויגען קענען זיך נישט זאט קוקען. איינציגוויין קומט אויף איבער איהם א ניי לעבען און די קנייטשען פון זיין שטערען ווערען פערשוואונדען און דאס געזיכט ווערט הייטער. עס איז דאך יום־טוב היינט און טרויריג זיין הייסט זינדיגען!

דער כח פון א יוד...

הייליג איז דער טאג צו אונזער הערצן און איהר זאלט נישט טרויריג זיין.

דֶער כֹּהֵן .

סקיצע

דאָס עֶרשטעֶ מאָל, ווען איך האָבּ איהם געֶזעֶהעֶן, איז דאָס געֶוועֶן בּײַ אַ סעודה פֿון אַ פּדיון=הבּן. עֶר איז געֶשטאַנעֶן צווישעֶן די צוויי גאַרדינעֶן פֿאַר'ן פֿעֶנסטעֶר, מיט דעֶם רוקעֶן צו דעֶר שטוּבּ, און האָט אַרויסגעֶקוקט אויף די גאַס, און געֶזעֶהעֶן האָבּ איך איהם נור פֿון הינטעֶן: אַ קלײנעֶ דינעֶטשקעֶ געֶשטאַלט, אײַן אײַנגעֶבּויגעֶנעֶר רונדיגעֶר רוקעֶן, שמאָלעֶ אַראָבּגעֶפֿאַלעֶנעֶ פּלײצעֶם. יעֶדעֶנפֿאַלס האָט די דאָזיגעֶ אָרימעֶ געֶשטאַלט אין דעֶר טרויריגעֶר אָבּגעֶריסעֶנעֶר קאַפּאָטעֶ זיך אויסגעֶנומעֶן אַ רעֶכט בּיסעֶל פֿרעֶמד און וואונדעֶרליך צווישעֶן דעֶר פּראַכט פֿון יעֶנעֶם סאַלאָן און צווישעֶן אַלעֶ יעֶנעֶ פֿרעֶהליכעֶ רײַך=געֶקלײדעֶטעֶ מעֶנשעֶן.

איך בּין גראָד געֶשטאַנעֶן נעֶבּעֶן דעֶר יונגעֶר ווירטהין פֿונ'ם הויז און זי האָט דאָס געֶשפּרעֶך געֶפֿיהרט. די גרויסעֶ שטײנעֶר פֿון איהרעֶ אויהר=רינג האָבּעֶן געֶוואָרפֿעֶן שטראַהלעֶן פֿײַעֶר, די ליכטיגעֶ אויגעֶן מיט דעֶם שעֶנעֶם גלאַנץ האָבּעֶן געֶשאָסעֶן קוילעֶן פֿײַעֶר, די גליהעֶדיגעֶ ליפּעֶן מיט דעֶם פֿרישעֶן רויט האָבּעֶן געֶשפּריצט פֿונקעֶן פֿײַעֶר, און נור אין דעֶם לײַכטעֶן בּלײַכקײַט פֿון איהר פּנים האָבּעֶן זיך נאָך געֶלאָזט דעֶרקעֶנעֶן שפּורעֶן פֿון די שמעֶרצעֶן, וועֶלכעֶ זי האָט איבּעֶרגעֶטראָגעֶן אין די לעֶצטעֶ וואָכעֶן. די שעֶנעֶ פֿרוי האָט גראָד גנעֶדיגליך געֶהאַלטעֶן בּײַ דעֶר פֿראַגעֶ, פֿאַר וואָס מעֶן האָט מיך אַ צײַט לאַנג נישט געֶזעֶהעֶן.

— די געשעפטען, מאדאם, די פיעל געשעפטען...

— און די מעשה פון דער קרושינסקא־קאלאטי איז אמת? וויל זי ווירקליך אויף אייביג זיך אבזאגען פון טהעאטער וועגען דעם נארישען לייטנאנט וועלכער האט זיך געשאסען?

איך האב נישט אזוי פיעל צייט געהאט, אום צו קענען ענטפערן. דער מענש צווישען די גארדינען האט אין דער דאזי־גער מינוט זיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער שטוב. איך האב א ציטער געגעבען. א פנים ווי דאס געלע וואקס, הוילע איינגעפאלענע באקען, שמאלע בלויע ליפען. עס איז קיין ספק נישט, דאס דער מענש האט לאנג געהונגערט.

און די ווירטהין פונ׳ם הויז פלוידערט דערווייל זעהר ליב־ליך: — עס טהוט מיר הערצליך לייד, וואס איך האב נעכטען נישט געקענט זיין אין דער „פילהארמאניע". די עספאניאלישע סימפאניע פון לאלא! בעטהאווענס קרייצער־סאנאטע געשפילט פון א. הובערמאן! חוץ דעם נאך די ג־דור אריאזא פון דער אפערא „לואיזע" געזונגען פון א פערסטער־לויטערער! ישט אמת איך בין איין אונגליקליכע פרוי, וואס א מענש ווי איהר האט די פליכט, מיך צו בעדויערען?...

איך האב כמעט נישט געהערט. מיינע אויגען זענען געוועזן צוגעקלעפט צו דעם מענשען ביי די גארדינען. זיין ברוסט־קאסטען איז געוועזן איינגעפאלען און שמאל און זיין קערפער איז געוועזן עפעס א קערפער ווי פון א קינד. פון מינוט צו מינוט איז א ציטערן דורכגעגאנגען זיינע גלידער און ער האט זיך אבגעשאקעלט, עס איז קענטיג געוועזן, דאס ער איז זעהר אומגעדולדיג. וואס נעהנטער עס האט אנגערוקט די צערעמאניע פון דעם פדיון־הבן, איז ער אלץ אומגעדולדיגער געווארען. ער האט ארויסגעוויזען ווי איינער, וואס פיהלט זיך זעהר שולדיג אדער ווי איינער, וואס איז גערייט אט וואס באלד א פערברעכען צו טהון.

די לאקייען איילען און לויפען אהין און אהער און טראגען

אין זילבערנע קלאַשען וויין און פריכטע און איינגעמאַכטס און זיסע זאַכען. ביים פענסטער נעבען דער גאַרדין לינקס שטעהט אויף דער ערד אַ גרויסער האָלצענער גרין-געפאַרבטער בלומען-טאָפּ מיט אַ גרויסען טיעף-גרינעם אָלאַנדער-בוים. און נעבען דעם אָלאַנדער שטעהט דער אָרימער איד מיט דעם וואקס-געלען פנים. דער איד שטעהט שטייף און בעוועגט זיך נישט אפילו אויף איין האָר און די אויגען בליקען אויף דער ערד. אין דער מינוט דערמאָן איך זיך, אַז דער דאָזיגער מענש האָט נאָך קיין איינציגעס מאָל נישט אויפגעהויבען די אויגען פון דער ערד.

און פּלוצלינג האָט מען מיר איבערגעהאַקט מיינע געדאַנקען.

אויף אַ גרויסע זילבערנע טאַץ האָט מען אַריינגעטראָגען דאָס יונגע קינד, און די טאַץ איז געווען בעלעגט פול מיט גאָלדענע און מיט זילבערנע שמוק-זאַכען און מיט פערעל און מיט אנדערע ציערונג.

דער איד האָט זיך אָבגערוקט פון פענסטער און איז נעהענטער צוגעגאַנגען. אין זיין פנים איז קיין טראָפּען בלוט נישט געווען. ער איז געווען מאָדנע צומישט און האָט אַ פנים גאָר נישט געוואוסט וואו ער איז. יעצט האָט ער די אויגען אויפגעהויבען און האָט זיך אַרומגעקוקט. איין אידיאָטיש לאַכען האָט אַרומגעבלאָנזשעט אויף זיין פנים.

אָפשר איז עס די אימה פאַר מענשען מיט וועלכע ער איז נישט געוואוינט — האָב איך מיר געטראַכט — איין אָרימער פערהונגערטער צווישען אַזוי פיעל זאַטע...

און ער האָט אָנגעהויבען דערוויל צו שטאַמלען זיין פזמון:

„מאי בעית תפי? לתן בנך ...”

איינער פון די וואָס זענען געשטאַנען דערנעבען האָט איהם איבערגעהאַקט אין די רייד: — ר' איד! צוערשט מוז דער פאָטער אָנהייבען: „זה בני בכורי” און דערנאָך ערשט זאָגט דער כהן זיין: „מאי בעית תפי”. — דער איד האָט זיך שטאַרק פערשעמט און איז רויט געוואָרען; אָבער געדויערט האָט עס נור איין מינוט.

באלד איז זיין פּנים ווידער קליין געוואָרען, פֿיעל שטאַרקער ווי פֿריהער.

אַ פּנים עפּעס נישט אזא געאיבטער בעל־מלאכה, טראַכט איך ביי זיך — עס מוז איהם אַ ודאי נישט יעדען טאָג פּאַסירען אזא נס. און אפשר איז עס ביי איהם גאָר דאָס ערשטע מאָל...

דערוויַיל האָט דער פּאָטער אָנגעהויבען: — „זֶה בְּנִי, בְּכוֹרִי הוּא, פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא"...

דער כהן האָט טיעפער אַראָבגעהאַנגען דעם קאָפּ. דאָס וואָרט „הקדוש ברוך הוא" האָט איהם עפּעס געמוזט געבען אַ שטאָך.

און גיך און כמעט גאָר אין גאַנצען נישט פֿערשטענדליך האָט ער אָבגעפּלאַפּערט דאָס זייניגע: — „מַאי בָּעִית טְפֵי? לִתֵּן בִּנְךָ בְּכוֹרְךָ, שהוא פטר רחם לאמו, או בָּעִית לִפְדּוֹתוֹ בְּעַד חָמֵשׁ סְלָעִים, כִּדְמְחַיַּבְתְּ מִדְּאוֹרַיְיתָא?"

דער איד האָט גענומען פֿינף זילבערנע רובל מיט נאָך עטליכע קלייגערע זילבערנע מטבעות. בנעימות'דיג האָט דער פּאָטער געמאַכט די „ברכה" און דאַן די „שהחיינו". — שווערע שוויים־טראָפּען זענען אַרויסגעטרעטען אויף דעם כהן'ס שטערען.

און דער כהן האָט דאָס געלד עטליכע מאָל אַרומגעדרעהט אַריבער דעם קעפּעל פֿון דעם קינד און האָט אויף דער גיך און אונטער דער נאָז געזאָגט: — זה תַּחַת זה, זה חִילּוּף זה, זה מָחוּל עַל זה" — און דעם רעשט האָט מען נישט געהערט.

דאַן האָט ער די האַנד אַרויפֿגעלעגט אויף דעם קינדס קעפּעל און האָט עס געבענשט: — יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה"; זיין האַנד האָט אָבער זעהר געציטערט. דאַן האָט ער מיט איין מאָל אויסגעטרונקען דעם כּוֹס ביז אויף דעם לעצטען טראָפּען און איז גיך צוגעגאַנגען צו דער טהיר אויף אוועקצוגעהן.

די עלטערן פֿונ'ם קינד האָבען איהם געבעטען זיך צום טיש צו זעצען מיט די אַנדערע געסט; ער אָבער האָט געשאָ־קעלט מיט דעם קאָפּ און איז גיך אוועק.

דער איד האָט בעשעפֿטיגט מיין פֿאַנטאַזיע און איך האָב

אַליין נישט געוואוסט פאַר וואָס. „ער איז איין אָרימאַן" — דאָט מיר דער הויז־העֶר ערקלערט — „וואָס איז ערשט דאָ נישט לאנג פֿין זיין שטעדטיל אָנגעקומען און וואוינט דאָ אין שכנות. ער איז אַ איד אַ בן־תורה, וועלכער זיצט יומם ולילה אין אונזער בית־המדרש'ל און לערענט. אָנפאַנגס האָב איך געוואָלט דעם „פדיון" אוועקגעבען אונזער בעקאַנטען מארקוס קאַפּלאַן; נור געלעטען אַבענדס איז דער דאָזיגער איד אריינגעקומען צו מיר און האָט מיך וועגען דעם עסק געבעטען. איך האָב גאָר נישט געוואוסט, אז ער איז אַ כהן. נו — אַ רייכער כהן און איין אָרימער, איז, דאַכט זיך, דער אָרימער קודם".

און נאָך ביי נאַכט האָב איך געטראַכט וועגען דעם דאָזיגען מענשען.

און נאָך אַמאָל האָב איך איהם געזעהען — באַלד נאָך עטליכע וואָכען. איך בין צופעליג גראָד פאַרביי געגאַנגען פאַר דעם בית־המדרש'ל אינ'ם הויף און האָב איהם דורכ'ן פענסטער געזעהען דאַוונען אין טלית און תפילין. עס האָט מיך געצויגען און איך בין אריינגעגאַנגען; דער איד האָט מיך, ווי עס ווייזט זיך אויס, שוין שטאַרק אינטערעסירט. עס איז געווען אַ מאָנטאָג. אין בית־המדרש איז געווען אַ קליינער עולם, קוים אַ „מנין" פון אַ פיער־צען פופצען מענשען.

פונ'ם הויף האָט זיך געהערט אַ ליארמען און רוישען פון הענדלער און הענדלערקעס. פון מינוט צו מינוט הער איך: „אַ לוח" פאַר אַ קאָפּעקע"! אַ בייגעל פאַר אַ גראָשען"! צוועלף קנעפּ, ווייבער, פאַר אַ דרייער"! — אין דער בלאָטע אויפ'ן הויף טונקט זיך אַ שטראַהל פון דער זון, אַרויף און אַראָב, אַרויף און אַראָב, און אויף דער וואַנד ענטגעגען ליגט קרום ביז אין דער העלפט אַ שווערער שאָטען, און אויף דער צווייטער העלפט איז ליכטיג העל. ביי דעם רינשטאָק שטעהט אַ הוהן, צוגעבונדען מיט איין פוס צו דער וואַנד מיט אַ שטריקעל, און זי שטעקט

אריין דעם שנאָבעל אין דעם שמוציגען וואסער און זופּט און הויבט אויף דעם קאָפּ און בייגט איהם צוריק און פערגלייזט די אויגען און גאָרגעלט, און דאַן שטעקט זי ווידער אריין דעם שנאָבעל אינ׳ם וואסער און זופּט ווייטער.

און פלוצלינג הער איך: — „יַעֲמוֹד — ר׳ אֶפְרַיִם בן ר׳ אֵלִיָּהוּ כהן״ — מען האלט דערווייל שוין ביים לייענען. מיין איד, דער כהן, הערט נישט, אז מען האָט איהם אויפגערופען; ער האָט א פנים פערגעסען, אז ער איז דער כהן און אז דאָס מיינט מען איהם. מען מוז איהם ערשט ביי דער האַנד א שטאַרק געבען, דאַן איז ער עולה לתורה און מאַכט אויף גיך די בְּרָכָה.

זיין פנים איז שטיין־רוהיג און עס בעוועגט זיך אין איהם נישט קיין איינציגער מוסקול. אויך די אויגען בעוועגען זיך נישט. די אויגען זענען מאָדנע בלייך, און נור אויף איין באַק אויבען ברענט א קליינער רויטער פלעק.

און ווידער קומט מיר דער געדאנקען אין קאָפּ אריין: דער דאָזיגער מענש האלט גראָד ביי עפּעס א פערברעכען טהון. יעדענפאלס איז דער איד איין אומגליקליכער — דאָס איז קלאָר.

פלוצלינג הער איך די שטימע פונ׳ם חזן: „איז קיין לֵוִי נישט דאָ?״ און באלד דארויף הערט זיך מיט א זינגעדיגען טאָן: „בִּמְקוֹם לֵוִי!״

ערשט יעצט א פנים האָט מיין איד, דער כהן, פלוצלינג דערפיהלט, ווי לעסטיג דאָס גאנצע איז איהם. מיט אייַלעניש און מיט א שטימע, וועלכע האָט זיך קוים געהערט, האָט ער צום צווייטען מאָל די בְּרָכָה געמאַכט. גרויסע שוויים־טראָפּען זענען איהם געשטאַנען אויפ׳ן שטערען.

איך מוז מיט דעם איד דורכאויס רעדען — האָב איך ביי זיך בעשלאָסען.

און באלד נאָך דעם דאוונען בין איך צו איהם צוגעגאנגען, איך וויים נישט מעהר, וואָס איך האָב איהם געפרעגט, אָבער דער איד האָט זיך שטאַרק דערשראָקען. פלוצלינג האָט ער מיך

געלאָזען שטעהן און איז צו צום טיש און האָט זיך אוועקגעזעצט מיט אַ ספר און האָט אָנגעהויבען אויפ'ן קול צו לערנען.

דאָס פנים פון דעם איד האָט אַרומגעשוועבט פאַר מיינע אויגען דעם גאַנצען טאָג.

צום דריטען מאָל, ווען איך האָב איהם געזעהען, איז די סצענע געווען אַ מערקווירדיגע.

ער איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון דעם הינטער־הויז אינ'ם הויף, מיט איין פוס אויף דער שוועל און מיט דעם אַנדערען אונטען אויף דער ערד, און עפּעס אַ פרוי, און דאַן עטליכע פרויען, האָבען גערעדט צו איהם.

— דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען. איהר, ר' אפרים, מוזט אַרויס פונ'ם הויז.

און ר' אפרים העֶרט קיין איינציג וואָרט. ער האַלט אויפגעריסען די אויגען און גלאָצט מיט זיי און ווייסט נישט וואָס עס טהוט זיך.

דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען. דאָ אין דער צווייטער שטוב איז אַ קינד געשטאָרבען. ר' אפרים! איהר זענט דאָך אַ כהן? —

— כהן?? — אַה — יאָ... יאָ... דאָס וואַסער האָט מען שוין אויסגעגאָסען...

און אַלץ שטעהט ער נאָך און ריהרט זיך נישט פונ'ם אָרט.

— איהר מוזט אַרויס פון דאַנען, ר' אפרים! איהר מוזט אויגענבליקליך אַרויס. אַ קינד איז דאָך געשטאָרבען.

— געשטאָרבען??

דעם טאָן פון דער דאָזיגער פראַגע וועל איך קיינמאָל נישט פערגעסען.

— און איהר מוזט אַרויס פונ'ם הויז, האָט די ערשטע פרוי ווייטער גערעדט.

— באַלד וועל איך געהן צום רב... באַלד געה איך...

— נישט צום רב מוזט איהר געהן, נור ארויס פון דאנען מוזט איהר. ארויס, ארויס.

— איך געה שוין צום רב... צום רב געה איך...

און פלוצלינג נעמט ער זיך און לויפט מיט אימפעט. מיך האט עס צו שטארק אינטערעסירט, און איך האב בעשלאסען אויף א מינוט מיט אריינצוגעהן צום רב. איך האב איהם אבער קוים גע־קענט דערכאפען; ווי מען וואלט איהם יאגען, איז ער געלאפען.

אין אלע ווינקעלעך זענען מענשען. דער רב שטעהט אין מיטען חדר — און ער, מיין כהן, פאר איהם.

דער רב איז איין אלטער גריי־גרויער מענש, מיט א זיל־בער־ווייסער בארד און הויך פון געשטאלט. עפעס עדעלעס און וואייכעס ליגט איהם אויפ׳ן פנים אויסגעגאסען.

און דער איד שטעהט פאר איהם און רעדט מיט א הייזע־ריגער שטימע:

— רבי, איך האב געזינדיגט! אשמנו, בגדנו, גזלנו! איך בין זיך מודה ומתודה, רבי, איך בין זיך מודה ומתודה...

— וואס איז מיין קינד?

— לענגער קען איך עס נישט דערטראגען. עס איז צו שווער. אנפאנגס האב איך געמיינט: עס איז גאר נישט. איך וועל תשובה טהון. אבער איצט... איצט האט זיך אויך שוין דער טויט אריינגעמישט. א קינד איז געשטארבען. מיט דעם טויט שפיעלט מען זיך נישט...

פלוצלינג האט ער געשוויגען.

— רעד. „אדברה וירוח לי״, זאגט דער פסוק.

און ער האט גערעדט.

— רבי, ווען איהר וואלט נור געקענט פערשטעהן ווי דאס גאנצע איז געשעהען! מאנכעס־מאל טהוט א מענש עפעס, און פארט איז נישט ער דער טהוער... דער אנדערער, וואס איז אין אונז, איז דער טהוער... און איך האב פינף קליינע

קינדערלאַך און אַ ווײַב... דעם גאַנצען טאָג זיץ איך אין בית־המדרש און לערן, איך זיץ און לערן אויך בײַ נאַכט. און דאָס ווײַב און די קינדערלעך זענען הונגעריג. רבונו של עולם! ווען איהר וואָלט דאָס נור געקענט פערשטעהן, דרײַ טעג האָבען מיר קײַן ברויט נישט אָנגעזעהן. אין קרעמל האָט מען נישט געוואָלט מעהר געבען. שוין נײַן גילדען געווען שולדיג. און צווײַ קינדער זענען קראַנק. טיפוס איז קײַן גוטע קראַנקהײַט נישט...

דער רב האָט אָנגעקוקט דאָס געלע פנים און די שמאָלע ליפען. זײַנע אויגען זענען אַביסעל פײַכט געוואָרען.

און דאַן איז געקומען דער נסיון, האָט דער איד ווײַטער גערעדט – פינף רובעל געלד... מען האָט מיר געזאָגט, בײַ אַ שכן איז אַ פדיון הבן... איך האָב וואויל געוואוסט, אַז איך טהו אַ גרויסע עבירה, אָבער עס זענען געווען אַ זעלכע מינוטען וואָס איך האָב ווידער נישט געוואוסט... און די בײדע קינדערלאַך זענען קראַנק און וואַרטען אויף אַ רפואה און דאָס ווײַב וואַרט אויף ברויט... איך האָב מיט אַלע כוחות געקעמפפט דאַגעגען – אָבער צום סוף, האָב איך גאָר נישט מעהר געקעמפפט... אַדרבא, עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז איך טהו גאָר אַ מצוה – אַ מצוה אָן ווײַב און קינדער... און אויף דער נאַכט בין איך אַרײַן צום שכן און האָב איהם געבעטען... עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, איך טהו אַ מצוה... רבונו של עולם! די גאַנצע נאַכט האָב איך נישט געשלאָפען און דער מוח האָט געקלאַפט אין מיר ווי מיט אַ האַמער. אַ קלאַפ נאָך אַ קלאַפ: דו ביזט דאָך גאָר ניט קײַן כהן! – אַ קלאַפ נאָך אַ קלאַפ: דו ביזט דאָך גאָר אַ פראָסטער „ישראל”! – און זינט דענסמאָל האָט עס נאָך נישט אויפגעהערט צו קלאַפען. פיעל מאָל האָב איך שוין געוואָלט אַהער קומען. אָבער איך האָב נישט געקענט. און אײן ליגענד האָט געבראַכט די אַנדערע: איך האָב שוין געמוזט זײַן אויך דער „כהן” בײַם

ספר... אָבער יעצט האָט זיך אריינגעמישט אויך דער טויט... דער טויט איז עפּעס שרעקליכעס...

איך האָב צופעליג אָנגעקוקט דעם רב. דער רב האָט קיין איינציג וואָרט נישט מעהר געהערט; ער איז שוין גאָר נישט געווען דאָס וואָס פריהער; אַלעס וואָס איז געווען אין אים, אַלעס עדעלע איז איהם שוין געווען אראָב פון פנים.

און פּלוצלינג האָט ער אָנגעהויבען געהן אַרויף און אַראָב. אַרויף און אַראָב איבער דעם צימער. אין צימער איז אַ טיפע שטילקייט. אַ ליכט־זייל קומט קרום פון פענסטער אריין און רוהט האַלב אויפ'ן פנים פונ'ם געוועזענעם כהן און האַלב אויף דער ערד.

דער רב, אַרויף און אַראָב געהענדיג אים צימער, רעדט, און עס ווייזט זיך אויס, ווי ער וואָלט רעדען צו זיך אַליין.

— אַ האַרבע עבירה... געבראַכט איין אָדם מישראל צו אַ חטא עובר צו זיין אויף איין עשה... ווייזט זיך דאָך אַרויס, אַז יענער האָט גאָר נישט „פּודה" געווען... אודאי, אודאי, איין עבירה חמורה, אַ זעהר האַרבע עבירה...

פּלוצלינג שטעלט ער זיך אָב פאַר'ן פענסטער, מיט דעם פנים צו דער גאַס און שווייגט. ער האָט זיך אויף אַ פּאָר מינוטען פערטראַכט.

דער פּערפּענדיקעל פונ'ם וואַנד־זייגער בעוועגט זיך מאָנאָטאָן אַהין און אַהער. אויף דער רויטער שקאַפע קלאַפּערט אַרום אַ פליעג און זומט:

און דער רב שטעהט נאָך אַלץ און קוקט אַרויס און רעדט צו זיך אַליין —: „שטעהט דאָך אָבער: אין אָדם נתפס על צערו — און פרנסה איז צער... און דער פּסוק זאָגט: על פּת לֶחֶם יִפְשַׁע גָבֶר...

און אים צימער איז אַ טיפע שטילקייט.

פּלוצלינג האָט זיך דער רב אומגעדרעהט:

דו מוזט פאַסטען... פאַסטען מאָנטאָג און דאָנערשטאָג.

דער איד, אַ פּנים, איז דערמיט נישט געווען בערוהיגט. פאַסטען איז פאַר איהם נישט קיין נייעס. ער האָט זיך געוואוינט אין זיין לעבען שוין אָנגעפאַסט, און נישט נור מאָנטאָג און דאָנערשטאָג נור אַנדערע טעג אויך.

—און מלקות מוזט די דיך לאָזען שלאָגען... ארבעים חסר אחת...

דער איד, אַ פּנים, איז דערמיט אויך נאָך נישט געווען בערוהיגט. טויזענטמאָל אַזוי פיעל האָט דאָך איהם זיין האַרץ שוין געשלאָגען.

—און גלות מוזט דו אָבריכטען...

דער איד האָט אָבגעאָטהעמט. אַ פּנים ערשט יעצט האָט מען איהם צוגעטראָפען.

—און דיין ווייב וועסט דו מיר היינט ארייַנשיקען, האָט דער רב ווייטער געזאָגט—קהל וועט פאַר איהר זאָרגען.

דער איד איז אַוועק.

מעהר האָב איך איהם שוין קיינמאָל נישט געזעהען.

„הֲרֵי אַתְּ...‟

אַ בילד.

„— — העֶרר און מאַדאַם איזידאָר זאַבלודאָווסקי
האַבען די עהרע, צו בעטען זי צו דער חוּפּה פֿון זייער טאָכטער
רעגינאַ מיט דעם באַנקירס־זוהן העֶרר סטאַניסלאַוו זילבער־
בערג, וועלכע וועט זיין פֿרייטאָג דעם 11־טען אַפּריל, פּונקט
האַלב 1 מיטאָג, אין דער סינאַגאָגע אויף טלאָמאַצקע.
„האַלב 2 — אַ פֿריהשטיק אַ לאַ פֿורשעט אין רעסטאָראַן
„בריסטאָל‟.
„וואַרשאָ אין מערץ, 1902.‟

אויף טלאָמאַצקע פֿאַר דער סינאַגאָגע, פֿון דעם איינעם עק
ביז צום צווייטען, שטעהט אַ ברייטע און לאַנגע צייל פֿון פּראַכט־
פֿאָלע קאַרעטעס. די זילבערנע בעשלעג גלאַנצען אַראָב פֿון די
שוואַרצע קוטשען, די קוטשער זענען אָנגעטהון אין ליווּרעען מיט
גאָלדענע טרעסען. די פֿערד טאָפּען אונגעדולדיג מיט די פֿיס.
אַ פֿאָלק פֿון הונדערטער מענשען שטעהט איבער די גאַנצע גאַס
און שטופּט זיך ביז צו די טרעפּען פֿון דער סינאַגאָגע און
ווערט נישט אַריינגעלאָזען.

עס איז אַ טאָג פֿון זון און פֿון רעגען צוזאַמען. צוויי, דריי
מינוט בעוויזט זיך די זון און שטיכט אין די אויגען און אַלעס
אַרום גלאַנצט, און צוויי, דריי מינוט לאָזט זיך אַראָב אַ דינער
וואַרמער שפּריי־רעגען און הערט פּלוצלינג ווידער אויף — דערנאָך
בעוויזט זיך אויפ'ן הימעל אַ נישט גאַנץ דורכזיכטיגער רעגענ־
בויגען.

פון מינוט צו מינוט קומט אָנגעשטורמט אַ נײַע קאַרעטע. דער קוטשער שפּרינגט אַראָב פון דער קעלניע, רײַסט אויף דעם שלאַג און הערר און דאַמע שטײַגען אַרויס און אײַלען אַרויף אויף די טרעפּ פון דער סינאַגאָגע.

אינעווענינג אין דער סינאַגאָגע איז אויסגעגאָסען אַ האַלבע טונקעלהײַט: אַ צוזאַמענמישעניש פון אַ צוריקגעהאַלטען טאָגליכט מיט ליכט פון די לאַמפּען. דורך די הויכע פענסטער מיט די בעמאָלטע שויבען ברעכען אַרײַן פון אויבען קאָסע־ליגענדיגע זײַלען פון ליכט־שטויב, ווי דורכזיכטיגע וואָלקען, אין וועלכע מען קאָן צעהלען יעדער שטויב׳ל בעזונדער. אים גאַנצען הויז פיהלט זיך עפּעס אַ שטילקײַט און אַ הײַליגקײַט. פון הינטער יעדער זויל און אויס יעדען ווינקעלע און פון אונטער יעדען קלייד און נעבען יעדע רעהר פון אַ לאָמפּ עטהעמט עפּעס אַ מין הײַליגעס און יום־טוב׳דיגעס.

און גלאַנצעדיגע אויגען און גלאַנצעדיגע בריליאַנטען און גלאַנצעדיגע צילינדערס אומעטום, וואו דאָס אויג קעהרט זיך. די ווײַסע, בליצעדיגע מאַנישקעס פערשפּרײַטען אַ ליעבליכען, ווייכען ריח. די פרויען און די פרײַלינס זענען אײַנגעטונקט אין זײַדענס און אין שפּיצען, געהען דעקאָלטירט און האַלטען בוקעטען אין דער האַנד. די עדעלשטײַנער לײַכטען און בליצען פון זײַערע קעפּ, זײַערע פּלײַצעס און אויס די אויהרען אַרויס און פון די העלז אַראָב. אַ מאָדנער, אײַגענטימליכער ריח שפּירט זיך אומעטום: ווערא־פיאָלעט, גראַפ־עפּעל און העליאָטראָפּ־בלאַנק.

אונטער דער חופּה שטעהט דער חתן עטוואָס געבוקט, אַ מערקווירדיג הויכע געשטאַלט. דאָס פּליסעדיגע ליכט לעגט זיך גראַד אויף זײַן פּנים. דאָס פּנים איז עטוואָס אײַנגעפאַלען און געלבליך, אָבגעוועלקט און זעהט אויס זעהר מאַט און מיד; עס שטיכט זעהר שטאַרק אָב פון דער שנעע־ווײַסער ראַמקע פון זײַן העמד. זײַן שוואַרצער צילינדער אויפ׳ן קאָפּ גלאַנצט, אָבער

אונטער דעם צילינדער אויף די בײדע שלעפען זעהען זיך עטליכע גרויע האָר. ער שטעהט און האַלט אין דער האַנד אַ זײַדען טיכעל, און אָפט טראָגט ער עם צו נאַכלעסיג צו זײַן מויל; בעהאַלטענערהײַט געהניצט ער אַ מאָל אַרײַן אין דעם טיכעל.

און פאַר איהם די כַּלָה — אַ יונג, פריש, זאַפטיג מעדעל ווי דער פריש־געפאַלענער טוי: כמעט נאָך אַ קינד אין גאַנצען. אין איהר געשטאַלט גרײַכט זי צו איהם נאָר ביז צו די אַקסלען. איהרע אויגען קוקען גלײַך און אָפען צו איהם אַרויף פון הינטער דעם דעקטוך, און די אויגען לאַכען און זענען גרוים און נאַאיוו און פול נײַגיריגקײַט און בעגעהרעניש — די אויגען פון אַ יונג, גלויביג קינד.

דער אָרגעל שפּילט און לאָזט זײַנע מערקווירדיגע טענער הערען: טיעפע, ערנסטע טענער, פול מיט הײליגקײַט.

און ער, סטאַניסלאַוו זילבערבערג, שטעהט אײַנגעבויגען און האָרכט. ער הערט די טענער און שטרענגט זיך אָן, זײ צו לאָזען אײַנדרינגען אין זיך. אָך יאַ, אַ שענער הײליגער כאָראַל! און ער הויבט אָן מיט צו חלום'ען און זיך צו לאָזען טראָגען אויף די חוואַליעס פון די ברײטע פליסעדיגע טענער. פלוצלינג אָבער רײַסט זיך איבער דער פאָדעם און ער שוועבט ווײַטער, ווײַטער, טיעפער, טיעפער, הערט אַלעס נאָר נאָך ווי אין חלום, און דאַן הערט ער גאָר נישט מעהר, און ער פערגעסט וואו ער איז און אַלץ וואָס טהוט זיך דאָ אַרום איהם. אָט איז אַ חֶשְׁבּוֹן: צוויי מאָל הונדערט און זעכציג טויזענד באַר. ביז יוני האָט ער כִּמְעַט קײַן שום צאָהלונג נישט. אֶמֶת, יוני וועט אַביסעל שווער זײַן: אויף יעדען טאָג כמעט אויסגעשטעלט. אָבער צוויימאָל הונדערט און זעכציג טויזענד! און חוץ דעם די היפּאָטהעק אויף סְפּוּלְנַא גאַם: אֱנַב אויך די צוויי היפּאָטהעקען אין פּראַגאַ. חוץ מִזֶּה די ערשטע ראַטע צינזען, וועלכע ער האָט אָבצונעהמען אין מאַי. דאַכט זיך, דער טערמין איז אים אַכטען. אַ שאָד וואָס ער קאָן נישט יעצט נאָכזעהן אין נאָטיץ־ביכעל. די הויפּטזאַך איז,

ער מוז באלד אָנהייבען דעם פּראָצעס מיט רעגינאַ׳ס ברידער וועגען דעם זיבענטעל פון דער ירושה פון פעטערס זייט . . .

פלוצלינג האָט ער זיך אויפגעכאַפּט . דער אָרגעל האָט נאָך אַ טיעפען ברייטען טאָן פלוצלינג אָבגעהאַקט .

און דער קאַנטאָר און דער כאָר ענטפערן , בעזונדער זיס איז די דיסקאַנטשטימע . און זי , רעגינאַ , שטעהט מיט אַראָבגעלאָזענע אָפענע אויגען . כמעט קאָן זי דאָס גאַנצע נישט פערשטעהן און אַז דאָס אַלץ איז נישט נאָר אַ חלום ! זי שפירט אַ פיעבער אין אלע איהרע גלידער . אָט איז דער גרויסער סוד , אָט ליעגט ער פאַר איהר . אַך , נאָר נאָך איין טאָג , איין וואָך . אין אַכט טאָג אַרום וועט זי שוין גאַנץ געוויס זיין אַ „פרוי” . אַ פרוי , אַ פרוי , אַ פרוי . אַ פרוי וועלכע האָט אַ מאַן . און זי ציטערט . ס׳איז גוט אַז אין פיער און אַ האַלבע שעה פערלאָזען זיי ווארשאָ און פאָהרען . שווייצאַריע קאָן זי נישט ליידען . אויך סטאַניסלאַוו ליידט נישט שווייצאַריע . קיין איטאַליען קאָן שוין קיין שום אָרענטליך מענש היינט נישט מעהר פאָהרען ; יעדער שניידער און יעדער שוסטער פאָהרט שוין היינט קיין איטאַליען . בלייבט־איבער אַזוי פיעל ווי שוועדען און נאָרוועגען ... אַך , ווען דער דאָזיגער חודש וואָלט שוין זיין פאַרביי־געגאַנגען ! ווען זי וואָלט נאָר קאָנען היינט זיך אַהין לעגען שלאָפען און אויפשטעהן נאָך אַ חודש ! — — זי פיהלט אַז זי טאָפּעט מיט איהר קליין פיסעלע אויף דעם פאָל .

און ווידער העבט דער אָרגעל אָן און ברומט מיט זיינע טיעפע שווערע טענער , און די טענער ציהען זיך און גיסען זיך , ציהען זיך און גיסען זיך .

אָבער דאָס מאָל הערט ער , סטאַניסלאַוו , כלל וכלל נישט די טענער . אָט איז דער בריעף , וועלכען ער האָט נעכטען בעקומען אויס לייפּציג . די „בלאָנדע מיצע” שרייבט איהם , אַז זי איז עפּעס נישט געזונד געוועזען און דעריבער האָט זי איהם נישט געשריעבען ; אָבער דער „יונגע” איז געזונד און שטאַרק .

דער יונגע איז גאר אין גאנצען עהנליך צו איהם, ווי צוויי טראפּפען וואסער. דאס קאן ער איהר גלויבען אויפ'ן ווארט. אבער וואונדערן וואונדערט זי זיך, אז אים צוואנציגסטען, וועלכער ס'איז דאך דער טערמין, האט זי נישט ערהאלטען פון איהם די ראטע אזוי ווי אלע מאל אין יעדען חודש. זי זעהט שוין ארוים, אז ער מיינט זיך איינציגוויזו ארויסצונארען און שפּעטער זיך אינגאנצען פון איהר לויז צו מאכען. אבער דאס אלעס וועט איהם נישט נוצען. זי ווארענט איהם: זאל ער זיך די זאך גוט איבערלעגען און זאל זי נישט ברענגען דאצו, אז זי זאל מוזען ארויסטרעטען קעגען איהם מיט א פּראצעס וועגען „אלימענטען"...

דער ארגעל רוישט מיט מעכטיגע, ברייטע טענער. א סך נייע געסט שטופּען זיך און קומען צו ביז צו דער חופּה: דעקאל־טירטע אקסלען, געל־זיידענע קליידער און בליצעדיגע ברילִיאנטען! שפּאגעל־גלאנצעדיגע צילינדערס, בלענדענד־ווייסע הענט־שקעלעך און רויטהע קראוואטען! און דער קאנטאר זינגט...

און זי, רעגינא, שטעהט און הארכט און הארכט. ס'איז דאך איהר חתונה און זי מוז הארכען. היינט מוז זי. און באמת איז די ליעבע טויזענדמאל שענער פון אלעם וואס זי האט גע־לייענט ביי ד'אנונציא און ביי פּרעוואָ. דאס איז זי דאס, די ריינע, אמת'ע ליעבע. אזוי איינעם, ווי ער איז, האט זי נאך קיינמאל נישט געזעהען. באלד ווי זי האט איהם צום ערשטען מאל נאר דערבליקט, אים פאריגען ווינטער ביי דעם בלומען־קאָרזאָ, האט זי שוין געוואוסט אז איהר גורל איז געווארפען געווארען. עפּעס וואונדערליך האט ער גערעדט צו איהר, ווערטער ווי מען הערט עס גאר נישט. אויף איהרע אויגען האט ער געזאגט אז זיי זענען ווי פּיאלקעס און אויף די פינגער אז זיי זענען ווי ליליעס. נאך אזא מענש מיט אזעלכע ריינע, טרייע אויגען איז גאר אויף דער וועלט נישט דא. זי איז זיכער אין איהם און אין זיינע ריינע, טרייע אויגען, אז זי איז זיין „ערשטע

ליבע״. איבּריגענס האָט ער דאָס איהר אויך מינדליך געזאָגט. און ווי וויסט ער אין יעדער מינוט אויפמערקזאַם צו זיין צו איהר! עס האָט זיך קיין איינציגעס מאָל נישט געטראָפען, אַז ער זאָל קומען צו זיי און זאָל נישט עפּעס אַ קליינינגקייט, איין אָנדענקען, מיטבּרענגען. אַמאָל יאַספּיס־שטיינער פאַר דרייטויזענד פינפהונדערט רובל, אַמאָל צוועלף מעטער שפּיצען, עכטע וואַלענסיען, פאַר ניין טויזענד רובל. דאָס סאַטען־דע־מערוועליע־קלייד מיט די דאָזיגע שפּיצען איז גאָר נישט מיאוס. אויך דאָס גרינע מיט דער ציטרין־געלער אַפּליקאַציע פּאַסט איהר זעהר צום פּנים...

פלוצלינג בּערירהען איהר אויער חוואַליעס פון שווערע טיפע טענער און נאָך זיי אַ פלוצלינגע פּויזע — און זי כאַפּט זיך אויף.

די בּאַקען גליהען, די אויגען גליהען, דער אָטהעם געהט שווער און קיילעדיג.

אַרום און אַרום בּרענען און לייכטען די אומצעהליגע ליכט. די געסט שטופען זיך נעהנטער אַלץ מעהר און מעהר: אויך ז י י ע ר ע אויגען לייכטען צו דעם יונגען גליק וועלכער קריגט דאָ זיין הייליג צייכען. אָך, ווי לאַנג עס דויערט די צערעמאָניע! און פּאָרט וואָלט זיין רעכט ווען די זעלבּע וואָלט דויערן הונדערטמאָל אַזוי לאַנג. אויך די צערעמאָניע איז זיס און ליעבליך און אַנגענעהם...

און ער, סטאַניסלאַוו, שטעהט, און זיין הויכע געשטאַלט איז יעצט אויסגעגליכען און אויפגעריכט אינגאַנצען: — אומעטום איז ער געריים מיט איהר צו פאָהרען, נאָר נישט קיין מיילאַנד. אין מיילאַנד אין דעם סקאַלאַ־טהעאַטער טאַנצט יעצט די סקאַלאָטי, און עס איז דאָך אונמעגליך זיך יעצט מיט איהר דאָרט צו בּעגעגנען. דאָס דאָזיגע בּעגעגנען־זיך קאָן אַ רעכט בּיסעל זיין אומאַנגענעהם...

אַך, די צערעמאָניע — ווי לאַנג זי דויערט! ווען עס וואָלט נאָר שוין זיין אַ סוף...

און פלוצלינג הערט זיך די שטימע פון דעם פרעדיגער.

„— — — הִנֵּה אַתֶּם יוֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב, אַט געהט איהר ארוים אין דעם מאָנאט פונ'ם פריהלינג. איהר געהט ארוים אינם פריהלינג, איהר געהט צום פריהלינג און דער פריהלינג קומט אייך אקעגען. און אייך איז פריהלינג און פריהלינג איז ארום און ארום. אייער גאנץ לעבען איז א גרויסער פריהלינג... וְשֶׁקֶר הַחֵן זאָגט דער פסוק, וְהֶבֶל הַיּוֹפִי, דער חן איז א ליגענד און די שענקייט איז נארישקייט — אָבער ווען אויך עס איז פאַרהאַן חן און שענקייט אין אזא גרויסע מאָס ווי מיר זעהען דאָס יעצט פאַר אונז, אויך דאן איז דאָס נאָר א ליגענד און א נארישקייט ווען מען פערגלייכט עס מיט דעם אמת'ען גליק, מיט דער ליעבע... ולא יועיל הון, האָט דער פסוק געזאָגט, עס העלפט ניט פערמעגען — אָבער ווען אויך עס איז פאַרהאַן פערמעגען אין אזא גרויסע מאָס ווי מיר זעהען דאָס יעצט פאַר אונז, וואָס העלפט עס און וואָס איז זיין ווערט, ווען מען פערגלייכט עס מיט דעם אמת'דיגען גליק, מיט דער ליעבע. די ליעבע איז העכער פון אלדינג: די רייגע ליעבע, די וואהרע ליעבע. און וואָס איז די רייגע ליעבע, ווען נישט די, וועלכע איז געגרינדעט אויף דעם פאמיליען-לעבען? און וואָס איז פאמיליען-לעבען ווען נישט דאָס, מיט וועלכעם דאָס פאָלק ישראל האָט זיך פון תמיד אָן אויסגעצייכענט און פאַר וועלכעם אלע פעלקער פון דער וועלט האָבען איהם מקנא געוועזן?" — — —

דער אָרגעל שאַלט, דער קאַנטאָר זינגט, דער כאָר ענט-פערט און די טענער טראָגען זיך ווי פאַליעס איבער דעם גאַנצען הויז.

נאָך א מינוט.

און ... „הֲרֵי אַתְּ מְקוּדֶּשֶׁת, דו זאָלסט מיר זיין מקודש, בְּטַבַּעַת זוֹ, מיט דעם דאָזיגען רינג, כְּדַת משֶׁה וְיִשְׂרָאֵל, לויט דעם געזעץ פון משה און ישראל!"

און דער אָרגעל שאַלט „מקודשת״, און דער כאָר ענטפערט „מקודשת״.

הייליג! הייליג! הייליג! — אַלעס איז הייליג...

ער און זי זענען אַ פּאָר פאָלק, מאַן און ווייב, אַ זיווג!

אַ געטשוויטשערײַ פון קושען הערט זיך פון אַלע זייטען.

אַלעס שטופּט זיך צום חתן און צו דער כּלה, אַלעס גראַטולירט.

אַ גליקליכע פּאָר!

— — — — — — — — — — — —

אויפ'ן גאַס גיעסט זיך יעצט דער רעגען אין שטרוימען.

אַ נאַסער ראָב פליהט פון אײַן דאַך אויפ'ן צווייטען און קרעכצט: הייליג, הייליג.

אַך, ווי הייליג!

אין עק ביעלאַנסקאַ-גאַס געהט פאַרבײַ אַ גאַסען-מעדעל מיט אַרומבלאָנזשעדיגע אויגען און זוכט... די וועלט איז זעהר כּליה געוואָרען. אויך בײַ טאָג איז קיין שום מאָראַל נישט מעהר פאַרהאַנען.

טויזענד און איין נאַכט *

(נייע מעשיות) :

. . . און ווידער איז געווען אַ נאַכט, אָהן שטערען און אָהן טרייסט, און דער קאַליף האַרון אַל־ראַשיד איז געלעגען אויף זיין גינגאָלדענעם בעט און האָט זיך געוואָרפען אַהין און אַהער און האָט נישט געקענט ענטשלאָפען ווערען, און די פּרינצעסין שעהערעזאַדע איז געזעסען האַלב־נאַקעט פאַר איהם און האָט געקוקט אויף איהם מיט איהרע דערשראָקענע גרויסע קינדער־אויגען, און ווייסענדיג, אַז ווען עס וועט איהם אַ מינוט זיין לאַנגווייליג און די בלויע אָדער אויף זיין שטערען וועט אָנשוועלען, וועט ער זי הרג'ענען, ווי ער האָט טויזענד אַנדערע פאַר איהר גע'הרג'עט,— האָט זי אויפגעמאַכט איהרע רויטע ליפּען און האָט איהם נאָך אַ מאָל אָנגעקוקט מיט איהרע גרויסע קינדער־אויגען און האָט איהם אָנגעהויבען צו דערצעהלען איינע פון איהרע מעשה'לעך :

1־דאס בוך .

אין דעם הייליגען מהודך־טעמפּעל אין דער חורבה פון בירס־נמרוד, האַרט נעבען דעם על־קאַוד, ליגט אַ בוך, אַ געוואַלטיג גרויס בוך, וועלכעס איז אַ"ט, גאָט ווייסט וויפיעל יאָהר שוין, פון אויבען ליגט דאָס טיטעלבלאַט און פון אונטען ליגען די אַנדערע בלעטער, איינס אויף דעם אַנדערן, איינס אויף דער אַנדערן, און צעהנדליגער יאָהרען, און הונדערטער יאָהרען זענען פערביי געגאַנגען און די בלעטער זענען אַזוי געלעגען, דאָס טיטעלבלאַט פון אויבען און די איבריגע פון אונטען, און קיינער

האָט נישט געפרעגט קיין קשיות. איינמאָל, פּלוצלינג אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען, האָט זיך געמאַכט עפּעס אַ שטיקעל שינוי: דער בלעטער-עולם האָט אָנגעהויבען פרעגען קשיות. מען זאָגט, עס איז געקומען פון אַ בעהאַלטען ווינטעל, וועלכעס האָט גע-בלאָזען.

און דאָס טיטעל-בלאַט האָט זיך צוהיצט און איז בלוי געוואָרען פאַר כעס:

– שטיל, שקצים! דאָס איז דאָס אַ ביסעל אַ חוצפה! זיי האָבען פערגעסען צו וועמען זיי רעדען... איך בין דאָך קלאָם-פּערשט עפּעס דאָס טיטעלבלאַט, און מיט גרויסע גאָלדענע אותיות בין איך אָנגעשריבען, און פון אויבען ליג איך, און אַלעס בין איך, און בין איינער טיטעלבלאַט, אַ טיטעלבלאַט פון איינבינדער׳ס גנאָד! און איהר – ווער זענט? שקצים, דראַבעס, יונגאַטשעס, גערודער-מאַכערס, בלעטער! און דרך-ארץ, איהר הערט, דרך-ארץ פערלאַנג איך;

און די עטליכע בלעטער פון גאָר אויבען, די היושבים ראשונה במלכות, ווי למשל די הקדמה, דער מבוא, די פתיחה און די אַנדערע יחסנים פון פאָרענט, האָבען איהם צוגעבאַסעוועט, און, ווי אַ בת-קול אין אַ פּוסטע מדבר, פון באַרג צו באַרג און פון פעלז צו פעלז, האָט זיך געקייקעלט דער בעפעהל: דרך-ארץ, דרך-ארץ!

און די בלעטער פון בוך האָבען עס געהערט, און דרך-ארץ האָבען זיי געהאַט, און די, וועלכע האָבען איהם ניט געהאַט, האָבען איהם געקראָגען. אַז מען בעפעהלט, מוז מען. און נור אונטער דער נאָז האָבען זיי עפּעס געוואָרטשעט און געברומט און געמורמעלט. אַ פּנים זיי זענען געווען ניט אין גאַנצען צופריעדען.

און עטליכע וואוילע צווישען זיי, די ווייסע חברה, האָבען זיך ניט בעגנוגט מיט דעם שטילען ניט-צופריעדענזיין, און

וואוילעריש האָבען זיי זיך געלאָזט הערען וואָס אַ מאָל מעהר און וואָס אַ מאָל העכער .

און ענדליך האָבען זיי אַרויסגעקייקעכצט : — אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ , אונזער הויכגעבענדיגסטער האַרר און טיטעלבלאַט ! דו ליגסט פון אויבען און מיר פון אונטען — אֶמת . אָבער דאָס אויבענליגען איז דאָך אייגענטליך גאָר ניט אַזאַ גרויסע גבורה , און זעהסטו , אַ חכמה איז עס אויך ניט . עס איז נור אַ צופאַל . אַזוי ווי דורך אַ צופאַל ביזט דו געקומען צו דער גדולה , צו ליגען פון אויבען , אַזוי האָט דער איינבינדער געקענט גראָד אַנ'אַנדער בלעטעל אַוועקלעגען דאָרט אַהין , אַז דאָס דאָזיגע זאָל אויסקומען פון אויבען צו ליגען .

און נאָך אַנדערע זענען געקומען און האָבען גע'טענה'עט : — בכלל וואָס בעטייט דען אַ טיטעלבלאַט ? כמעט אַזוי ווי גאָר נישט . אַ טיטעלבלאַט אין גרונד איז לעדיג און אָהן איין איינגענט־ליכען געדאַנק און גאַנץ אָהן אַ שום אינהאַלט . איין עפּעס און אַ געדאַנק און איין אינהאַלט , דאָס געפינען מיר ערשט אין די ווייטערדיגע בלעטער . אַ בוך , ווען ס'זאָל איהם פעהלען דאָס טיטעלבלאַט , איז נאָך אַלץ אַ בוך און עס קען נאָך אַ לעזער אינטערעסירען און אויך בעלעהרען , אָבער אַ טיטעלבלאַט אָהן אַ בוך איז דאָך שוין געווים שבגעווים אַ גאָר נישט !

און גאָר אַנדערע זענען געקומען און האָבען אַ מוסר־דרשה געהאַלטען : — מַה כָּל הָרַעַשׁ ? וואָס איז אַזוינס דער מעהר ? אַ בוך דאַרף זיך נור איבערלעגען , פון וואַנען ער שטאַמט אָב און פון וואָס פאַר אַ מָקור עס קומט אַרויס . און קומען , זעהט איהר , קומען מיר דאָך אַלע גראָד אַרויס פון איין און דעם־זעלביגען שורש ; מיר זענען אַלע מישטיינסגעזאָגט נור געמאַכט פון סמאַטעס . . .

און דער גערודער איז געגאַנגען וואָס אַ מאָל מעהר און וואָס אַ מאָל העכער .

און דאָס ווינטעל , וואָס דאָט געבלאָזען , איז געוואַקסען

און איז געוואָרען א ווינד, און דער ווינד איז געוואַקסען און איז געוואָרען אַ שטורמווינד, און דער שטורמווינד איז געוואַקסען און איז געוואָרען א ווירבעלווינד, איין אוראַגאַן. און דעָבער האָט אַראָבגעריסען דער אוראַגאַן פון די הייזער און כלופּעס האָט ער אַרויסגעריסען פונ׳ם אָרט, וואו זיי זענען געווען אַריינגעפּלאַנצט, און מויערען האָט ער איינגעלעגט און פּאַלאַצען האָט ער אומגעוואָרפען, און איינגעטראָגען האָט ער די הונדערט טויערען פון הילאַ פון ביידע זייטען פּרת. גאַנץ בירס-נמרוד איז געוואָרען אומגעקעהרט .

און ביז צום הייליגען טעמפּעל פון מרודך איז דער ווירבעלווינד געקומען און האָט איהם צושאָקעלט, ווי מען צושאָקעלט אַ לולב, און האָט איהם צוטראָגען .

און ביז צום בוך, וועלכעס ליגט אים הייליגען טעמפּעל פון מרודך, איז דער ווירבעלווינד דערגאַנגען און האָט אַ בלאָז געגעבען .

דאָס טיטעלבלאַט איז געוואָרען אַראָבגעפּליקט און עס איז געפלויגען אַ מינוט לאַנג אין דער לופט און האָט זיך געדרעהט און געדרעהט און איז צום סוף ניט געוואָרען .

און זעהט איהר: דאָ איז אָבער דאָס נעכסטע בלאַט געוואָרען דאָס דאָזיגע, וועלכעס איז געקומען צו ליגען פון אויבען, און שוין האָט עס אָנגעהויבען צו מאַכען אַ פּנים פון אַ יחסן .

און דער ווינד האָט אויך דאָס דאָזיגע אַראָבגעריסען .

און דאַן איז ווידער געלעגען דאָס דריטע בלעטעל פון אויבען און איז געוואָרען דער יחסן .

און אַזוי איז עס געווען מיט דעם פיערטען, און אַזוי מיט דעם פינפטען, און אַזוי ווייטער און אַזוי ווייטער... אַך, אַלעמאָל איז געווען איינס, וועלכעס איז אויסגעקומען אויבען! דאָס איז שוין אַזוי די נאַטור פון אַ בוך, — אַ פערשאָלטענע נאַטור... איינס מוז אייביג אויסקימען פון אויבען...

און אַלע זענען זיי געמאַכט פון איין און דעמזעלבינגען

שטאף: אלע קומען ארויס פון סמאטעס. עס קעהרט די גרינגע גאל פאר די נאטור פון סמאטעס! יע, ווען די בלעטער וואלטען זיין פון איין אנדערן שטאף...

און ווי די פרינצעסין שעהערעזאדע האט אויפגעהויבען איהרע גרויסע קינדער־אויגען און האט געבליקט אויף דעם קאליף הארון אל־ראשיד, האט זי געזעהען, אז ער איז שוין פעסט ענט־שלאפען און האט גאר נישט געהערט.

און ווידער איז געוועזען א נאכט, א פינסטערע קאלטע נאכט, אין וועלכער דער קאליף הארון אל־ראשיד האט נישט געקענט שלאפען, און די פרינצעסין שעהערעזאדע איז געזעסען פאר איהם און האט איהם דערצעהלט א מעשה:

II. די העהנער.

אים טהאל פון שנער איז אמאל געוועזען א הערשער, וועלכער האט געהייסען נבונד I. נבונד I האט ער געהייסען, וויל זיין טאטע האט געהייסען נבונד 0 און וויל זיין זוהן נאך איהם האט געהייסען נבונד II אזוי האט ער שוין געמוזט הייסען נבונד I. איינמאל איז נבונד I געלעגען ביי נאכט און איז געשלאפען, און אזוי ווי בעטען זיינען דענסמאל נאך נישט געוועזען, איז ער געלעגען אויף די פעל פון פריש געשונדענע בהמות, און געוועזען איז איהם אזוי וואויל, אזוי וויך, אזוי בעקוועם. זיסע חלומות האבען איהם ארומגענומען, און געהאלטען האט ער גראד ביי א חלום פון נייע בהמות, וועלכע ער וועט שינדען מארגען און איבערמארגען און איבער־איבערמארגען און אלעמאל און אייביג.

פלוצלינג האט א האהן דערלאנגט א קרעה. קוקירוקו און דאן נאך אמאל קוקירוקו און דאן מיט דעם קוויטש. די העהנער א פנים אויך אין דעם טהאל פון שנער קענען דעם דאזיגען פזמון אזוי ווי מען קען אירם ביי אונז און ווי מען קען איהם אומעטום.

נאטירליך איז נבונד I דערוואכט. דער קרעה האט אירם

איבערגעוועקט. און נבונד I איז געוועזן צוטראָגען, און אין נבונד I האָט עס געקאַכט, און נבונד I איז געוועזן שטאַרק אין גרימ־צאָרן. ס'טײַטש אַ האָהן! אַ האָהן זאָל זיך אונטערשטעהן צו קרעהען, אַ האָהן זאָל זיך אונטערשטעהן איהם, נבונד I אַליין, איבערצוהאַקען דעם שלאָף!

און נאָך בײַ נאַכט האָט נבונד I צונויפגערופען זײַנע זיבען מיניסטאָרען און די זיבען מיניסטאָרען האָבען צונויפגערופען די זיבען וויצע־מיניסטאָרען און די זיבען וויצע־מיניסטאָרען האָבען צונויפגערופען די זיבען ריכטער, און זיי האָבען זיך אַוועקגעזעצט און האָבען זיך בעראַטהען איין מינוט מיט איין און אַ האַלבע סעקונדע. אַזוי לאַנג האָט געוועהנליך געדויערט אַ בעראַטהונג, ווען זי איז געוועזן בעזונדערס ערנסט. און אין דער צווייטער מינוט איז געבליבען בײַ זיי, אַז דעם האָהן מוז מען הענגען, און אין דער דריטער מינוט האָבען, פערשטעהט זיך, אויך די ריכטער דאָס דאָזיגע אײַנגע־זעהען און האָבען אַזוי גע'פסק'ענט, און אין דער פירטער מינוט איז דער האָהן שוין געהאַנגען. אויף אַ בוים נעבען דעם בעלום־טעמפעל נישט ווײַט פון דעם על־קאַזר האָבען זיי איהם אויפגעהאַנגען.

און אין דער צווייטער נאַכט איז נבונד I ווידער געלעגען אויף זײַן געלעגער אויף די פרישע פעל, און איהם איז געוועזן אַזוי וואויל און אַזוי וואַרם און אַזוי ווייך, און פלוצלינג, אין מיטען בעסטען שלאָף, האָט זיך אַ פרישער נײַער האָהן אַ כאַפּ געגעבען און האָט דערלאַנגט אַ קוקירוקו, און איין מאָל און צוויי מאָל און דרײַ מאָל, און האָט נבונד I איבערגעוועקט. עס האָט אָנגעהויבען אין איהם ברענען אַ רציחה, ווי אַ העלישׁ פײַער

און ווידער זענען געזעסען די מיניסטאָרען און די וויצע־מיניסטאָרען און די ריכטער און האָבען זיך בעראַטהען, כאָטש זיי האָבען געוואוסט פריהער, וואָס דער פסק וועט זײַן. אָבער בעראַטהען מוז מען זיך; עס איז שוין אַזוי דער מנהג, און געבליבען איז בײַ זיי, אַז אויך

דער נייער האהן איז חייב מיתה, און פערשטעהט מען דאך, אז אויך די ריכטער האבען אזוי געפסק'ענט. איין און א האלבע סעקונדע שפעטער איז דער האהן שוין געווען אויפגעהאנגען.

און אין דער דריטער נאכט האט געקרעהט א דריטער האהן — און מען האט איהם געהאנגען בכבוד גדול. און אין דער פירטער נאכט האט געקרעהט א פירטער האהן — און ער איז געווארען געהאנגען. און אין דער פינפטער א פינפטער — און זיי האבען איהם געהאנגען. בקיצור, מען האט געהאלטען אין איין הענגען די העהנער.

איינמאל, ווי מען איז אזוי געשטאנען און מען האט געהאנגען און געהאנגען, איז גראד א קליין אינגעלע געשטאנען, דער זוהן פון דעם אויבער-אויבער-מיניסטער, און האט ארויסגעקוקט פונ'ם פענסטער און האט עס געזעהען און האט זיך טיעף פערטראכט. ער איז אזוי געשטאנען פערטראכט א שעה, ער איז געשטאנען צוויי שעה. עפעס האט איהם דא געארט.

און ווי א קינד איז שוין איינמאל, האט ער ניט געמאכט קיין לאנגע שהיות און איז געגאנגען און איז צוגעגאנגען צו נבונד I און האט איהם געזאגט: — גרויסמעכטיגער נבונד I, גאט איז מיט דיר! וועט מען דען אלע העהנער ביז אויף איינעם אויפהענגען? און וועט מען דען דאדורך אונטערברענגען דאס קרעהען? מיר דאכט זיך אלץ, אז דאס איז עפעס נישט דאס ריכטיגע מיטעל. דער האהן איז אפשר גאר נישט שולדיג דערין, וואס ער קרעהט. ווען עס נעהמט זיך צום טאג-ווערען, מוז א האהן קרעהען. און ניט, אז דורך דעם קרעהען ווערט טאג, נייז, נור אומגעקעהרט: אז עס טאגט, קרעהט דער האהן. איך מיין דאס ענטקעגען דעם, אז עס נוצט מן הסתם גאר נישט. וואס מען קוילעט אוים די העהנער. טאג וועט ממילא ווערען, און די ארימע העהנער זענען נור שולדיג גאט די נשמה. און דעריבער וואלט איך מיינען...:

וואס דאס אינגעלע, דער זוהן פונ'ם אויבער-אויבער-מיניסטער, האט דעריבער געוואלט מיינען, ווייסט קיינער נישט.

דען נאך אין דערזועלביגער מינוט האט נבונד I געגעבען א בעפעהל, און איין מיט א האלבע סעקונדע שפעטער האט שוין דאס דאזיגע איננגעלע אליין געהאנגען אויף א תליה———

און די פרינצעסין שעהערעזאדע האט זיך אומגעקוקט און האט געזעהען, אז דער קאליף הארון אל־ראשיד איז שוין לענגסט ענטשלאפען געווארען און האט גאר נישט געהערט.

און וויעדער איז געוועזן א בעזע פינסטערע נאכט, און הארון אל־ראשיד האט נישט געקענט ענטשלאפען ווערען און שעהערעזאדע איז געזעסען און האט דערצעהלט. דערצעהלט האט זי די מעשה פון

III. די מיניסטארען.

פאר א סך, א סך יאהרען, דענסמאל, ווען דער באביל־טייל פון דער מרודך־פעסטונג איז נאך נישט געוועזן קיין חורבה, איז דארט געשטאנען א הויז, וועלכעס מען האט גערופען „די אקאדעמיע". אין דער דאזיגער אקאדעמיע האבען קלוגע מענשען געלערנט ביי זעהר קלוגע פראפעסארען די זעהר קלוגע מלאכה פון ווערען און זיין און בלייבען א מיניסטער. די מלאכה אפנים איז נישט אזוי לייכט. ערשט נאך א שטרענגען עקזאמען, ווען די תלמידים קענען בעוויזען, אז זיי פערשטעהען די מלאכה, ווערען זיי ארויסגעלאזט אין די וועלט אריין.

ויהי היום, אמאל איז געוועזן, אז דארט אין דער אקאדעמיע האבען געלעהרנט די מלאכה פיער תלמידים. דריי זענען געוועזן קינדער פון גרויסע לייט, און דער פיערטער איז געוועזן איינער, וועגען וועלכען מען האט נישט געוואוסט ווער ער איז און פון וואנען נעהמט ער זיך און אויב ער איז נישט פראסט א מענש פון נאס אראב, וועלכער האט זיך דא אריינעכאפט.

בשעת עקזאמען, ווען די פראפעסארען האבען שוין געזאלט ארויסלאזען זייערע תלמידים אין די וועלט ארויס, איז

געשטאַלטען דער אויבער־פּראָפעסאָר און האָט זיך געזעגענט מיט יעדען תּלמיד בעזונדער און האָט יעדען דערלאַנגט די האַנד און האָט יעדען נאָך עקסטראַ אַ פראַגע געגעבען: „מיין פריינד! ווי אַזוי רעכענסט דו די מענשען דיר אונטערטהעניג צו מאַכען און די וועלט צו בעהערשען?"

דער ערשטער, אַ הויכער, אַ שטאַרקער, מיט אַ שטאָלצע אַדלער־נאָז און מיט אַ שטרענגע געביבּע און מיט געדיכטע אויגענבראָנען, האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און מיט צונויפ־געפּרעסטע ליפּען האָט ער געזאָגט: „מענשען זענען פון נאַטור בעלי־פּחדנים, איך וועל יעדעס מאָל אַ געשריי געבען, אַז די קניען זאָלען ביי זיי ציטערן און פון די פיס זאָלען זיי פאַלען. ווי אַ שווער שטיק אייזען וועט מיין ווילען אויף זיי ליגען. מורא האָבען מוזען מענשען. מיין שטימע וועט אייביג דונערן און מיינע אויגען וועלען אייביג בליצען און מיין וואָרט וועט אַלע מאָל אַריינברעכען ווי אַ געוויטער פון הימעל. — אַזוי וועל איך מענשען בעהערשען".

דער אויבער־פּראָפעסאָר האָט לייכט געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. צופריעדען אין גאַנצען איז ער נישט געווען.

און מיט דעם צווייטען האָט ער זיך אָבגעשטעלט. דאָס איז געווען אַ שעהנער מענש, און גאָלד־בלאָנדע לאָקען האָט ער געהאַט און שמאָלע ווייסע הענד. און געזאָגט האָט ער: „מיט מענשען מוז מען עדעל און זיס און ליעבליך רעדען. וואָרם ווי די זון וויל איך זיין, און ווי די זון וועל איך מיר אַלע מענשען אונטערטהעניג מאַכען. צו יעדען וויל איך זיין פריינדליך, און צווישען דעם ניעדריגסטען פאָלק וועל איך מיך טאָג־טעגליך בעוויזען און מיט יעדען רעדען, פּונקט ווי איך וואָלט זיין איינער פון זיי. איך בין זיכער, אַז איך וועל מיט דערמיט אַ גאַנצע וועלט מיר איינגעהמען".

און ווידער האָט דער אויבער־פּראָפעסאָר געשאָקעלט לייכט מיט'ן קאָפּ. ער איז נאָך אַלץ נישט געווען צופריעדען.

און דער דריטער האָט זיך אויפגעשטעלט. ער איז געווען נישט שטאַרק און נישט שעהן, אָבער זעהר רייך איז ער געווען. ער האָט אויף זיך געהאַט אַ בגד פון לויטער גאָלד און מיט טייערע שטיינער בעזעצט. און געגאַנגען און געשטאַנען און גערעדט האָט ער, ווי איינער, וועלכער איז זעהר רייך און פערגעסט נישט אויף קיין איינציגען אויגענבליק, אַז ער איז זעהר רייך. און געזאָגט האָט ער בנעימות: „פאַר געלד האָט די וועלט דרך-ארץ, און אַלע מענשען זענען פאַר געלד צו קויפען — און געלד האָב איך. מיין פאָטער האָט דאָס רייכסטע בערגווערק אין גאַנצען לאַנד. פונ'ם שוים פון דער ערד קען איך האָבען אַזעלכע אוצרות, אַז מיט זיי זאָל איך קענען בעצאָהלען אַפילו די, וועלכע ווילען דער וועלט איינרעדען, אַז זיי זענען פאַר קיין שום מטבע שבעולם נישט צו קריגען. וואָס איך קויף, דאָס איז מיין, מיט געלד וועל איך שוין די מענשען בעהערשען".

און ווידער האָט דער אויבער-פראָפעסאָר געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

און עס איז צוגעגאַנגען דער פירטער, דער, וועגען וועלכען מען האָט ניט געוואוסט ווער ער איז און פון וואַנען האָט ער זיך גענומען און צו איז ער נישט אַ פּראָסטער פון גאַס אַראָב. ער איז געווען נישט שטאַרק, נישט שעהן און נישט רייך. אָבער אין די אויגען און אַרום די ליפען איז געלעגען ביי איהם עפּעס קלוגס, עפּעס שלעכטס. און געזאָגט האָט ער: „נישט רייך בין איך, נישט שעהן בין איך, נישט שטאַרק בין איך. פרעגט נישט מיין טאַטען, נור פרעגט מיין מאַמען, און פּאָרט וויל איך די גאַנצע וועלט בעהערשען. און נישט דורך אָנמאַכען פחד און נישט דורך ליעבע און נישט דורך געלד. ניין: חנפ'ענען קען איך".

און די אויגען פונ'ם אויבער-פראָפעסאָר האָבען געלויכטען. ער האָט איהם אַ קוש געגעבען אויפ'ן שטערען און האָט געזאָגט:

די וועלט ווערסט דו אײַננעהמען, דו קענסט מענשען!

אונ ווי שעהערעזאַדע האָט דעם קאָפּ אויפגעהויבען, האָט זי געזעהען, אַז הארון אַל־ראַשיד שלאָפט פעסט און האָט גאַרניט געהערט.

הַזְכָּרוֹת־נְשָׁמוֹת.

נישט פֿון אַ טויטען אָדער פון אַ טויטער, נײַן, פֿון אַ לעבעדיגען מענשען וויל איך אײַך דערצעהלען, ווי מען האָט איהם מזכיר־נשמות געווען... און דאָס איז אַ טרויריגע מעשה און עס נעמט אָן אַזוי שטאַרק בײַם האַרצען, אַז מען דערמאַהנט זיך אָן איהר, דאָס ניט ווילענדיג שטעלען זיך מיר טרעהרען אין די אויגען און מיר דאַכט זיך פלוצלינג, אַז עפּעס אַ געדיכטער שלײער וויל מיר די ליעבע, ליכטיגע וועלט פֿינסטער מאַכען.

און דרויסען איז די גרויסע ווײַטע וועלט אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַז ס'איז פּשוט אַ מחיה אַרויס צו קוקען. וואַרמע, לוסטיגע שטראַהלען לאָזען זיך אַראָב פֿונ'ם בלויען הימעל און טאַנצען אַרײַן דורך מײַן פֿענסטער, און טאַנצען אַרום אויף מײַן בויגען פּאַפּיער, און אַלײַן פֿיהל איך ווי מײַן קראַנק, אָרעם האַרץ הענבט זיך אָן צו דערקוויקען און זײַנע אַלטע וואונדען הויבען אָן זיך צו־צוהײַלען. נאָך אַ ביסעל, ליעבע, וואַרמע שטראַהלען, נאָך אַ קלײַן ביסעלע נור! — אָבער נײַן, ווײַטער וויל עס שוין נישט! טרויריגע געדאַנקען און טרויריגע ערינערונגען הענבען אָן פלוצלינג מיט די שטראַהלען מיט־אַרײַן צו טאַנצען, און טאַנצען מיר אַרײַן טיעף, טיעף אין מײַן האַרץ, און גראָבען און נאָגען מיר אויף פֿון דאָס נײַ די אַלטע וואונדען. — פֿון וואַנען קומט עס, דאָס דער ליעבער, ליכטיגער פֿריהמאָרגען ברענגט אָפּט מיט זיך די טרויריגסטע און שמערצליכסטע געדאַנקען מיט? פֿון וואַנען קומט עס, דאָס דער גאָלדענער פֿאָדעם, וואָס גאָט אַלײַן האָט איהם געשפּינען און האָט איהם אַ נאָמען געגעבען „שטראַהל", ברענגט־מיט מיט זיך זעהר אָפּט אַ'נאַוונטוטהיגע ערינערונג וואָס

שפינט זיך און שפינט זיך אהן אויפהער אין אונזער הארץ, ביז עם ווערט פון איהם א געדיכטער שלייער, וואס פערפינסטערט אונז דאס לעבען?

לויטער טרויריגע געדאנקען און בילדער זענען עס, וועלכע דער היינטיגער פריהמארגען האט מיר געבראכט אויף זיינע גאלדענע פעדעם. זענען טאקע, אפשר, די אייגענע גאלדענע פעדעם שולדיג דארין, וואס איך האב זיך פלוצלינג היינט דערמאהנט אן יענע גאלדענע פעדעם פון אסתר'קעס לאקקען?

אסתר'קע מיט איהרע בלאנדע לאקקען, וואס פלאטערען ארום אויף איהר קאפ, שטעהט מיר פלוצלינג פאר די אויגען; א זעלכע גאלדענע, בלאנדע לאקען האב איך קיינמאהל מעהר אין מיין לעבען נישט געזעהען.

און אז איך דערמאהן זיך אן אסתר'קען איז עס שוין קיין וואונדער מעהר נישט, דאס איך דערמאהן זיך אויך אן איהר פאטער, דעם רייכען שמואל מרדכי ראזענגאלד; נעבען איהם דערמאהן איך זיך אויך גאנץ נאטירליך אן דעם ווילדען גראף, גראף ווינצענטי שטשעגולסקי, און דאן קעהר איך מיך ווידער אום צו דעם רייכען ראזענגאלד און דערמאהן זיך פלוצלינג ווי ער איז גרוי געווארען — איבער נאכט — חאטש ער איז ניט מעהר אלט געוועזען ווי פערציג יאהר.

פלוצלינג שטעהט מיר לעבעדיג פאר די אויגען יענער טאג פון שבועות דער צווייטער טאג יום טוב...

פונקט אקעגען דעם פארק, דארט וואו עס ענדיגט זיך די ברייטע אללעע, קומענדיג פון דער „ענגלישער" גאס, ערהעבט זיך, אויף א בערגעל ליעגענדיג דער גרויסער פיערעק'דיגער מארק מיט זיינע קליינע ווייסע הייזליך; און פון מארק ארויסגעהענדיג ציעהט זיך אוועק אן א זייט די שמאלע, לאנגע גאס, די יודענגאס, אדער ווי די יודען אליין רופען זי: „די שולגאס", און ענדיגט זיך ווידער אונטען אין טהאל. פארצייטענס האבען יידען נאר אין דער שולגאס אליין געוואהנט. היינט אבער זעהט

מען שוין ווי עס שטעהט שטאָלץ און הויך אין גרויסען מאַרק דאָס גרויסע רויטהע הויז פוי"ם „הערין" ראָזענגאָלד, דאָרט פונקט אַנקעגען דעם קלויסטער „סוויענטאַ אננאַ". און ביים עק פון דער שול-גאַס זעהט מען דאָס הויז מיט די שווארצע, פינסטערע לאָדענס, וואָס זענען עביג פערמאַכט, און אַלטע לייט ווילען נאָך דערצעהלען די מעשה פון דעם אַלטען גראף סטאַניסלאַוו שטשעגולסקי, דעם זיידען פון דעם איצטיגען גראף וואָס וואָהנט דרויסען אין פארק, און ווי דער אַלטער גראף האָט געלעבט דאָ אין דעם דאָזיגען הויז עטליכע חדשים מיט אַ יידישער טאָכטער, און ווי דער אַלטער רב, ר' משה'לע זכרונו לברכה, האָט דאָס דאָזיגע הויז געלעגט אין חרם אריין, און ווי קיינער וואָהנט ניט דרינען ביז צום היינטיגען טאָג. — אַ ביסעל ווייטער שטעהט די אַלטע שול; דאָס איז אַ הויכע אַלטע געביידע מיט גרויסע האָלצערנע ווענד און מיט אַ ווייסען בלעכערנעם דאַך, און אָט די דאָזיגע גרויסע האָלצערנע ווענד קוקען שוין שענע עטליכע הונדערט יאָהר אין די וואָלקען אריין, גלייך ווי זיי זאָלען וועלען דערגעהען די סודות פון דעם, וואָס טהוט זיך דאָרט אָבּ. דאָך, ווער מיר סודות, וואָס מיר סודות? — הינטער דער שול, אין דער מיטען פון דעם גרינען פעלד, ציעהט זיך אין דער ברייט דאָס שענע, בלאַנקע וואַסער פון דעם טייך וואַרטאַ, און די חוואַליעס רוישען און מורמלען, שעפטשען און פלוידערן, אפשר אויך שוין שענע עטליכע הונדערט יאָהר, גלייך ווי זיי זאָלען וועלען ענטפערן אויף די אייביגע שאלות פון די עביגע סודות, און אַלע הערען די זעלבע תשובות און קיינער קען זיי ניט פערשטעהן... אָבער ווען מען געהט צוריק פון דאַנען ביז אין דעם פיערעק'דיגען מאַרק אריין, הויך אויף דעם באַרג, און מען דערבליקט פון איין זייט אין טהאָל די אַלטע גרויע שול, און פון דער אַנדערער זייט אין טהאָל דעם גרינען גרויסען פאַרק מיט זיינע וואונדערליכע בוימער און מיט זיין אַלטען גרויען פאַלאַץ, וואָס זיינע הויכע שטיינערנע ווענד קוקען אריין

אין די וואָלקען, מי יודע וויפיעל שענע עטליכע הונדערט יאָהר שוין, — דאָ קומט אַמאָל אַ מענשען, נישט ווילענדיג, אין דעם זין אַריין די פֿראַגע: שטעהען נישט די דאָזיגע אַלטע ווענד פֿון פּאַלאַץ און פרעגען זיי נישט: וואָס איז דער אונטערשיעד צווישען אונז דאָ און צווישען יענע העלצערנע ווענד דאָרט, וואָס קוקען אויך אין די וואָלקען אַריין גלייך ווי מיר? און אַמאָל גאָר דאַכט זיך אָב, אַז זיי פֿרעגען: ווי ווייט איז פֿון אונז דאָ ביז צו יענע העלצערנע גרויע ווענד דאָרטען?... און נעבען דעם פּאַלאַץ הערט מען דאָס וואַסער פֿון דער וואַרטאַ ווי זיינע חוואַליעס רוישען און מורמעלן, שעפּטשען און פּלוידערן, גלייך ווי זיי וואָלטען ענטפֿערן אויף אַלע שאַלות, און אַלע הערען די תשובות און קיינער קען זיי נישט פֿערשטעהן...

אָבער נישט אַזעלכע און נישט ענליכע געדאַנקען האָב איך געטראַכט דענסמאָל, אין יענעם צווייטען טאָג שבועות אין דער פֿריה, בעת איך בין דורך געגאַנגען די גאַנצע אַללעע און די ענגלישע גאַס און דעם מאַרק און צום סוף אויך די לאַנגע שול־גאַס. וואָס ווייס אַ קינד פֿון אַזעלכע געדאַנקען? ווי קומט עס צו איהם צו וועלען וויסען ווי ווייט עס איז פֿון אַ פּאַלאַץ פֿון אַ פּוילישען גראַף ביז צו אַ'נאַלטע גרויע שול?... שטיל און רוהיג בין איך זיך געגאַנגען און בעגלייט האָבען מיך נור די זיסע שטראַהלען פֿון דער ליכטיגער זונן. אָפּט איז מיר פֿאָר־געקומען אַזוי ווי איך וואָלט מיך האָבען פֿערפּליאָנטעט אין די לאַנגע גאָלדענע פֿעדעם און ווי איך וואָלט שוין גאָר נישט קענען מעהר אַרויסדרעהען זיך פֿון זיי. אַ מאָל האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט און בעטראַכט די פֿרישע גרינע בוימער מיט זייער פֿרישען לעבען, און אַמאָל האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט, בעטראַכטענ־דיג דעם געלען זאַמד אויף דער ערד, וואָס האָט אָנגעהויבען פֿונקלען און בלישטשען אין ליכטיגען שיין, און צום סוף גאָר זענען מיר געפֿעלען געוואָרען די יידישע פֿענסטער אין דער שול־גאַס מיט זייער גרינס מיט דעם שילף און מיט דעם געמוי־

זעכטס, און מיט די אויסגעמאָלטע פּאַפּיערנע בלעטעליך, וואָס עס זענען געווען אויסגעקלעבט דערמיט אלע יידישע פענסטער. שטיל און רוהיג איז זיך געגאַנגען דער איבעריגער עו"ם, גלייך ווי זיי וואָלטען צעהלען זייערע שריט; ווייטער, ווייטער האָבען זיי זיך געלאָזען, ביז אין שול אריין — און אויף דער גאַנצער יידישער גאַס האָט דאָס מאָהל געהערט עפּעס אַ מין הייליגקייט, אַ מין הימלישע גאָטליכע רוה, דאָס יעדער אַליין פאַר זיך איז פאָרגעקומען עפּעס הייליג און ערהאָבען אויף עטליכע אויגענ־בליק. דאָ האָבען געראוישט זיידענע קליידער און געפּלאַטערט פרישע נייע סטענגעס אראָב פון די ווייבער'שע קעפּ, און נייע אַטלאַסענע רעק און זיידענע קאַפּטאָנעס פון די מאַנער האָבען געקנאַטערט אומעטום. פּלוצלינג האָט זיך דער עולם אָבגעשטעלט און פּלאַץ געמאַכט: דער נגיד פון דער שטאָדט, ר' שמואל מרדכי ראָזענגאָלד, געהט, און ביי איהם אָן אַ זייט געהט אַ'נאַלט פּאַר־פאָלק, און זיי געהען אָנגעלעהנט אויף שטאָקען'ס, אָבער אַז מען קוקט זיך גוט־צו צו זייער זון, ר' שמואל מרדכי'ן, קענען זיך פּלוצלינג אייגעם אָבדאַכטען, אַז ער איז גאָר נאָך עלטער פון זיינע אלטע עלטערן, אַזוי געלב איז זיין פּנים און אַזוי גרוי איז זיין באָרד און אַזוי געבויגען איז זיין גאַנצעם געשטאַלט. אָבער פּלוצלינג האָט ער זיך הויך אויפגעריכט, און ערשט דאָ זעהט מען ווי גרויס און הויך ער איז; זיינע אויגען פינקלען פּלוצלינג שטאַרק און ער קוקט ווילד ארום זיך, און דאַן ווידער בעגט ער מיט אַ מאָל זיין קאָפּ אראָב און געהט ווי געבראָכען ווייטער. איך אָבער האָב דעמסמאָל נאָך גאָר נישט געוואוסט פון אַזעלכע זאַכען — וואָס ווייס אַ קינד וואָס עס הייסט גרויע האָאר ביי אַ מענשען וואָס איז נישט אַלט? וואָס פערשטעהט אַ קינד וואָס עס בעדייט אויגען וואָס העבען אָן פּלוצלינג צו פינקלען און ווילד צו קוקען. — איך בין זיך רוהיג ווייטער געגאַנגען, און עס איז מיר געווען יום־טוב'דיג אויפ'ן הארצען; איך האָב דעם חזן געהערט און דאָס ליינען געהערט

און דעם בעל־מפטיר. דאָ אָבער האָט דער שמש אויסגערופען דאָס וואָרט „יזכור“, און איך האָב ערשט אָנגעהויבען עטוואָס צו זעהען און צו הערען...

„יזכור!“

און זיידענע קליידער האָבען אָנגעהויבען צו רוישען און פרישע נייע כטענגעס צו פלאַטערן, און נייע אַטלאַסענע קאָפּ־טאַנעס האָבען געקנאַטערט; פון דער ווייבער־שול הערט האָבען זיך אָנגעהויבען לאָזען פיעל פיעל ווייבער, און פון פאַלעש אַרוים פיעל פיעל מאַנספערשוינען — גליקליכע, צופריעדענע געזיכטער, אַלע וואָס האָבען נאָך טאַטע־מאַמע! דרויסען איז מען פרעהליך, לוסטיג, מען שטיפט, מען לאַכט; און דרינען — דרינען איז אַ הייליגע שטילע טרויער געקומען איבער אַלע וואָס שטעהען נור דאָרט. לאַנגזאַם, לאַנגזאַם פלאַקערן די פיעל ליכט אַרום און אַרום; די שאָטענס אויף דער וואַנד בעוועגען זיך גאַנץ לאַנגזאַם, און אַלעס איז אַזוי הייליג, אַזוי שטיל און אַזוי טרויריג, און דאָך אַזוי זיס און אַזוי אַנגענעהם: איז עס טאַקי אמת, דאָס די נשמות פון די טויטע קומען צונויף בעת דעם „יזכור“ אין שול אַריין? ווערען באמת אַלטע וואונדען געהיילט, און אַלע וועהטאָגען וואָס די זעלביגע אָרעמע נשמות האָבען אין לעבען אַמאָל געליטען, ווערען יעצט פערגלעט און געזונד געמאַכט? — איך האָב זיך פערגנב'ט אַריין קוקען דורך אַ שפּאַלט פון טהיר, אפשר וועל איך עפּעס קענען דערזעהען אַ נשמה און ווי אַזוי וויזט זי אויס? אפשר וועל איך גאָר דערזעהן די קליינע רחל'ה, מיין רבי'נס קליין טאָכטער'ל, וואָס איז געשטאָרבען און נאָך וועלכע איך האָב געבענקט און געגאַרט נאָך איהר אַזוי זעהר, אַזוי זעהר...

און ווי איך האָב אַריין געקוקט, האָט מיר אָנגעהויבען מיין פנים צו ברענען און מיין האַרץ צו קלאַפּען; איך האָב דערזעהן ר' שמואל מרדכי ראָזענגאָלד, דעם טלית אַנגעטהאָן, די פּליצעס און אַ מחזור אין דער האַנד; זיינע ליפּען האָבען זיך

אָבער גאָר נישט בעוועגט און נור זײַנע אויגען האָבען זייער שאַרף און זייער אויפגעריסען געבליקט אויף דעם ספר אין דער האַנד...

ר׳ שמואל מרדכי בײַ „יזכור״? און זײַן טאַטאַ־מאַמאַ? — האָט זיך מיר שיער נישט אַרויסגעריסען אַ פראַגע פונ׳ם מויל — לעבען זיי דען נישט?

און ווידער האָב איך געקוקט און האָב דערבליקט דעם אַלטען, ר׳ שמואל מרדכי׳ס פאָטער, און ווידער האָב איך דורך געזעהען דאָס גאַנצע קהל ווײַבער, וואָס איז געשטאַנען אין דרויסען און האָב זיך גאַנץ גענוי דערמאָהנט, דאָס די אַלטע — זײַן מוטער — איז אויבען, אַלעבענדיגע, אין דער ווײַבער־שול. ווי קומט עס, דאָס אַ יוד, וואָס האָט טאַטאַ־מאַמאַ זאָל שטעהן דרינען בײַ „יזכור״? האָבען איהם טאַטאַ־מאַמאַ גאָר נישט געזעהן, דאָס זיי האָבען איהם נישט אַרויסגעטריבען? האָט דער עולם אַזוי פיעל דרך־ארץ פאַר איהם, דאָס זיי האָבען נישט געכמעיעט צו איהם צו געהן און איהם בעטען אַרויס געהן? וועמען, וועמען איז ער דען מזכיר נשמות?

נאַריש קינד איינס! איך האָב דעמאָלט נאָך גאָר נישט פערשטאַנען, אַז עס טרעפט אַ מאָל, דאָס אַ מענש איז מזכיר אַפילו דאָס וואָס שטעהט גאָר נישט אין מחזור — נור דאָס האַרץ איז מזכיר...

ערשט שפּעטער, פיעל יאָהרען שפּעטער, האָב איך ער־פאַהרען, דאָס ער האָט מזכיר־נשמות געוועזען זײַנע אַ טאָכטער... נישט טאָטע־מאַמע, ווי דער מנהג ישראל איז, נאָר אַ טאָכטער האָט ער מזכיר געוועזען, און דאַצו נאָך וואָס פאַר אַ טאָכטער — אַ לעבענדיגע... און ערשט שפּעטער, פיעל יאָהרען שפּעטער, האָב איך ערפאַהרען, דאָס נאָך דערזועלבער טאָכטער איז ער אַמאָל שבעה געזעסען אויף דער ערד, זיעבען טאָג און זיעבען נעכט...

נאָך אַ לעבענדיגער?!...

יאָ, זי איז אַ לעבּענדיגע, אָבּער ער האָט אַלע מאָל גע־
זאָגט אַז זי איז אַ געשטאָרבּענע — און דאָס איז אַ טרויריגע
מעשה און נעהמט אָן אַזוי שטאַרק בּיי'ם הארצען, ווען מען
דערמאָהנט זיך אָן איהר; גאַר נישט ווילענדיג שטעלען מיר זיך
טרעהרען אין די אויגען און מיר דאַכט זיך פלוצלינג, אַז עפּעס
אַ געדיכטער שלייער וויל מיר די ליעבּע, ליכטיגע וועלט פינסטער
מאַכען — און דרויסען איז די גרויסע ווייסע וועלט אַזוי ליעב און אַזוי
ליכטיג, אַז ס'איז פשוט אַ ליעבּע הנאה אַרום צו בּליקען...

*

* *

אויך דענסמאָל, אין יענעם טאָג פון שבועות, איז די
גרויסע ווייטע וועלט געווען אַזוי ליעב און אַזוי ליכטיג, אַזוי
זיס און דערקוויקענד.

גרויסע זומער פויגעלעך, מיט פליגעלעך פון אַלערליי
פאַרבּען, זענען אַרום און אַרום געפלויגען, און אַ גרויסער זשוק
(מאַיקאָפער) האָט זיך פאַר מיר פאַרבּיי געהאַפּט און האָט מיר
אַ זיסען סוד אין דער אויהער אַריין געבּרומט — ווער ווייס נישט
אָט די דאָזיגע, זיסע הייליגע סודות? עס איז דער סוד פון
דעם לעבּען ווי עס ווערט בּענייט, דער סוד פון דער נאַטור
ווי זי ווערט יונג, דער סוד פון דעם קראַנקען הארצען ווי
עס ווערט געזונד — דרינען אָבּער אין דער שול האָבּען זיך
אַנדערע סודות געהערט, אויך זיס און אויך הייליג, אָבּער זיי
קומען פונ'ם מויל פון טויטע נשמות און געהען אַריין אין דאָס
הארץ פון האַלבּ־טויטע מענשען, זיי קומען פון יענער וועלט
און ווילען אַריבּער שלעפּען צו זיך די וועלט; עס זענען
סודות פונ'ם טויט, ווי ער איז זיס; סודות פון דער נאַטור,
ווי זי איז שוין עביג רוהיג! סודות פון דעם אָרעמען הארץ,
ווי עס הערט שוין אויף עביג צו ליידען, און דאָס אַלעס
איז אַזוי זיס און אַזוי הייליג, אַז דאָס הארץ צוגעהט זיך

פשוט צוקער זיס, און עס ווילט זיך פלוצלינג, אַז דאָס האַרץ זאָל זיך אַזוי צוגעהן ביז צום לעצטען טראָפּען און עס זאָל שוין קיינמאָל מעהר נישט ליידען און עס זאָל שוין גאָר זיין אַ סוף — עס ווילט זיך שטאַרבען, עס ווילט זיך שלאָפען דעם גרויסען לאַנגען שלאָף…

שטיל און רוהיג שטעהט דער חזן מיט דער ספר תורה אין דער האַנד, שטיל און רוהיג שטעהט דער עולם מיט די טליתים מיעף איבער'ן קאָפּ, און מיט דעם מחזור אין דער האַנד שטעהט ר' שמואל מרדכי שטיל ווי אַ מת, און אַפילו זיינע ליפען בעוועגען זיך נישט…

„יזכור אלהים נשמת… גאָט זאָל געדענקען די נשמה פון — —"

פון וועמען?…

זיינע אויגען גלאָצען טיעף, טיעף אַריין, אין דעם מחזור און די אותיות הויבען אָן אַרום צו טאַנצען פאַר זיינע אויגען. — פון וועמען? פון וועמען? פרעגט ער נאָך אַמאָל זיך אַליין: די נשמה פון מיין טאָכטער? זי זאָל גאָט געדענקען? אָ ניין, גערעכטער גאָט, אָ ניין! זי זאָל גאָר נישט געדאַכט ווערען! דאָס וועט זיין בעסער פאַר איהר און פאַר אַלעמען! ער אַליין, דער טאַטע פון איהר, ער אַליין איז דאָך גאָר קיין גאָט נישט, און ער אַליין האָט קיינמאָל נישט געוואָלט זי מעהר געדענקען; ער אַליין האָט זיך צו געשוואָרען, איינמאָל און צעהן מאָל און הונדערט מאָל אַז זי איז געשטאָרבען, און אַז ער וועט קיינמאָל, קיינמאָל מעהר זי נישט געדענקען. האָט ער געהאַלטען זיין שבועה? האָט ער באמת קיינמאָל מעהר נישט געדענקט אָן איהר?…

—ניין, איך בין אַ ליגנער, אַ לייכטזין, אַ מענש וואָס האַלט קיין שבועה נישט! — האָט זיין האַרץ אין איהם ווילד געשריען — פון יעצט אָן אָבער, פון יעצט אָן, שוועהר איך, נישט מעהר אָן איהר צו געדענקען!…

און ווי צו להכעיס זענען איהם אָבער אין דעם אויגען־

בליק טאקי טויזענדער מחשבות און ערינערונגען אנגעקומען.

ער געדענקט פלוצלינג יענעם טאג, פאר אכטצעהן יאהר, בעת זיין ווייב, רבקה לאה, זכרונה לברכה, איז געשטארבען. קאלט און ווינדיג איז דער טאג געוועזן, און דער שנעע איז געגאנגען אין איינעם פארט, און פון אלע דעכער האט געפייפט און געבלאזען. און דא איז ער געגאנגען, פערטרויערט און פעריאמערט, אהיים פון דער לויה, און נאך איהם איז נאך געגאנגען נישט קיין גרויסער עולם. ער געדענקט, ווי זיי האבען זיך געסוד'ט און ווי זיינע אויעהרען האבען דערהערט דאס ווארט, דאס ער זעהט אוים געטרייסט. דא אבער איז ער אריין צו זיך אין שטוב, און זיין אסתר'ל, די יתומה, איז איהם אנקעגען געקומען. זי איז דאך אפילו דענסמאל מעהר נישט אלט געוועזען ווי פיער יאהר, אבער ווער עס האט דאס קינד דענסמאל געזעהן, דער האט עס אודאי קיינמאל שוין נישט מעהר פערגעסען. מען רעדט גאר נישט פון די לאנגע, גאלדענע לאקען, מען רעדט אויך נישט פון דעם פיסקעלע דעם זיסען, אויך פון דעם שענעם פנימ'ל, וואס איז געוועזען ווי אבגעמאלט, רעדט מען נישט, און נור די אויגען, אט יענע גרויסע, בלויע אויגען, דאס האט מען נאך קיינמאל נישט געזעהן אזוינס ביי א קינד. ער געדענקט נור דאס איינע, דאס ווי ער האט זי דערזעהן, האט ער אנגעהויבען צו וויינען, אזוי שטארק ווי ער האט נאך קיינמאל נישט אין זיין לעבען געוויינט, און דא איז ער ארויף געפאלען אויף דאס קינד, און האט עס אנגעהויבען צו קושען און צו האלזען, און האט עס אזוי שטארק צוגעפרעסט צו זיך, ביז דאס קינד האט אנגעהויבען הויך צו שרייען. און דערנאך, געדענקט ער, ווי זיי האבען מעריב געדאווענט, און ער האט דאס קינד אלץ נישט אבגעלאזען פון דער האנד, און דערנאך ביי דער שמונה עשרה האט ער עס גענומען פלוצלינג אויף דעם ארעם און האט זיך דאמיט צו זאמען געשאקעלט, און אלע האבען איהם אנגעקוקט ווי א משוגע'נעם. וואס זאגט איהר, עולם, וואס זאגט איהר צו מיין יתומה'לע? האט

ער עטליכע מאָל אויסגערופען, און ער געדענקט נאָך ווי זיין קול איז איהם אַליין פאַרגעקומען עפּעס ווי משונה׳דיג. דער עולם אָבער האָט באַלד אויפגעהערט און האָט איהם נישט מעהר אָנגעקוקט ווי אַמשוגע׳נעם.

פלוצלינג געדענקט ער, ווי ס׳איז אַמאָל צו איהם אַריין געגאַנגען איטשע־בער. דער שדכן און האָט צו איהם געזאָגט: „ר׳ שמואל מרדכי! איך האָב אַ שידוך פאַר אייערטוועגען גאָר אַנ׳אַנטיקל...” און ווי ער האָט דעם אומשולדיגען שדכן דערלאַנגט אַ שטאַרקען פּאַטש, דאָס ער איז שיער נישט אומגעפאַלען. דאַרויף זענען געקומען די ציַיטען ווי אויך זיין פאָטער און זיין מוטער האָבען איהם אָנגעהויבען צו קוועלען, דאָס ער זאָל אַ שידוך טהון — און אַלעס אומזיסט. דאַן געדענקט ער, ווי זיין מוטער איז אַמאָל צו איהם צו געגאַנגען און איהם געזאָגט: „סטיַטש? דו ביסט דאָך נאָך גאָר אַ יונגער מאַן, גאָר אַ יונג בוימעל, מיינסט דו באמת צו פערזיצען?” און ער האָט דאַן פעסט און רוהיג געענטפערט: „יאָ, פערזיצען וועל איך!” און דאַרויף האָט איהם די מוטער געזאָגט: „און אַז איך וועל גוזר זיין אויף דיר בגזרת כבוד אם, וועסט דו אויך נישט פאָלגען?” און קלאָר און דייטליך האָט ער דערויף געענטפערט: „מאַמע, טהו דאָס נישט, דען איך וועל נישט קענען פאָלגען!” און איז געבליבען אַנ׳אַלמן ביז יעצט. — האָט ער דען געקענט אַנדערש טהון? האָט ער אפשר געקענט דערלאָזען אַז אַזוי אַ טאָכטער׳ל זאָל קריגען אַ שטיף־מוטער?

דאַן זענען יאָהרען אַוועק געגאַנגען, שענע עטליכע יאָהרען, און די גאָלדענע לאָקען זיינען געוואָרען גאָלדענער און די בלויע אויגען זענען געוואָרען בלויער — און יודען און קריסטען האָבען אומעטום גערעדט פון אסתר׳לען, פון אכת־׳קען...

ער געדענקט ווי עס זענען געווען ציַיטען וואָס ער פלעגט האָבען קנאה אויף אַלע וואָס האָבען גענומען אסתר׳לס נאָמען אין מויל אַריין; עס האָט איהם געקרענקט, דאָס ס׳איז נאָך

אַנדערע מענשען אויף פערגיניען צו רעדען פון איהר גליק ווי איהם אַליין נור וואָלט זיין דערלויבט זי ביי'ן נאָמען צו רופען און אויף איהר צו קוקען, און אַנדערע טהאָרען דאָס גאָר נישט. — זי איז שוין געווען אַ מעדיל פון דרייצעהן, פירצעהן יאָהר, און דאָך האָט נאָך אַלץ איהר בעטעל געמוזט שטעהן אַלע מאָל נעבען זיין בעט, און אָפט איז ער געלעגען ביי נאַכט און האָט געהאָרכט, און האָט געצעהלט ווי עס געהט ביי איהר דער אָטהעם ביי'ם שלאָפען.

פאַר וואָס, פאַר וואָס האָט ער זי נישט גענומען דענסמאָל און איז נישט אַוועק מיט איהר ערגעץ וויים וויים, ערגעץ הינטער די הרי־חשך? פאַר וואָס איז איהם דאָס גאָר נישט איינגעפאַלען, אַז עס איז אַ סכנה, אַזאַ בליצעדיגען אוצר נישט צו פערבע־האַלטען, אַז קיין מענשליך אויג זאָל איהם נישט זעהען? — האָט איהם זיין גרויס פערמעגען געשטעהרט דאַרין, אַז ער האָט נישט געקענט זיך אויפהייבען און אַוועק, אום נישט אַ תל צו מאַכען דערפון? איז עס אמת וואָס קריסטען און יידען פלעגען זאָגען אויף איהם אַז ער איז אַ מענש, וואָס איהם איז טהייער נור זיין געלד, און אַ חוץ דעם גאָר נישט מעהר? — אמת, ער איז געווען אַ פראַקטיקער, און האָט ליעב געהאַט צו פערדינען אַ גוטען גראָשען, פאַר וואָס דען נישט, ער וויל דאָס גאָר נישט לייקענען — אָבער פאַר וואָס זענען זיי נישט געקומען אַמאָל אַריין צו איהם אין שטוב, ביי נאַכט, בעת ער האָט גענומען אָסתר'לען אויף זיין שויס אַרויף, און פאַר וואָס האָבען זיי נישט געזעהען אַ מאָל אַ קוק אין זיין האַרץ אַריין, אום צו וויסען, ווי ליעב ער האָט זי געהאַט, און ווי ער וואָלט זיין אים שטאַנד אָב צו געבען פאַר איהר זיין געלד און זיין פערמעגען און זיין לעבען און זיין אַלעס?...

און ווידער זענען איהם געקומען אין זינן אַריין די פוילישע פריצים און די אָפיציערען און אַלע וואָס זענען געקומען צו יענער צייט צו איהם זיך געלד ביי איהם לייהען.

ער געדענקט נאָך ווי היינט, ווי דער גראַף ווינציענטי שטשעגולסקי האָט מיט איהם געמאַכט אַ גרויס געשעפט, אַ געלד געשעפט, אויף 30 פּראָצענט יעהרליך, און ווי דער גראַף האָט געקוקט זיין אָסתר'לן און ווי ער האָט געזאָגט: „פּאַניע ראָזענגאָלד! איך וויים עס, דו האָסט דאָך הנאה פון אַ גוט פּראָצענטעל; נו גוט, איך גיעב דיר גאַנצע 3 פּער חדש, נור בתנאי אַז דו זאָלסט מיר אַוועקגעבען דיין טאָכטער'ל די אָסתר'קא!" ער געדענקט, דאָס ער איז עפּעס ביים אָנפאַנג גאָר נישט בייז געוועזן אויף דעם שפּאַס וואָס דער הער גראַף האָט זיך דערלויבט, און דאָס ער האָט רוהיג געענטפערט: „3 פּראָצענט, הערר גראַף, דאָס איז וועניג, דאָס איז זעהר וועניג!" און נור שפּעטער, ערשט ביי נאַכט, האָט עס איהם פערדראָסען און וועה געטהון, פאַר די ווערטער, וואָס אַ פּוילישער שׂרה קען אַלעס רעדען צו אַ יוּדישען מאַטען פון אַ יודישער טאָכטער.

ער געדענקט גאַנץ גוט, ווי דער גראַף איז דענסמאָל אַרויסגעגאַנגען און האָט געזאָגט צו חליעבניקאָוו דעם בלויען אָפיציער: „גליב מיר, עס וועט נאָך אַמאָל ווערען אַ געשעפט! אַ יוד קאָן אַלעס טהון, גיעב איהם נור אַ פּאָר פּראָצענט מעהר!"...

פּלוצלינג האָט זיך איהם אַ פיגור געשטעלט פאַר זיינע אויגען, אַזוי ווי לעבענדיג, און שיער נישט האָט ער אויפגעהויבען די הענד צו חאַפּען זי: איהרע גאָלדענע לאָקען זענען געוועזן יעצט פיעל גאָלדענער, איהרע בלויע אויגען זענען געוועזן יעצט פיעל בלויער און עפּעס אַמין כשוף האָט געשטעקט אין אַלע איהרע אֵבָרים.

און איינמאָל ביי נאַכט, ווי ער איז שוין געוועזן איינגעשלאָפען, געדענקט ער ווי זיין אָסתר'ל האָט איהם געוועקט:

— טאַטע, דו שלאָפסט?

— וואָס איז, קינד, וואָס איז דיר?

— גאָר נישט, גלאַט אַזוי...

און ווי ער האָט אָנגעהויבען דרעמלען צום צווייטען מאָהל, האָט זי איהם ווייטער געוועקט:

— טאַטע!

— ביסט דו קראַנק, נשמה'לע? פעהלט דיר עפּעס, חלילה?

— ניין, ניין... נור עפּעס פרעגען האָב איך געוואָלט ביי דיר. אָדער ניין... איך וויל שוין גאָר נישט פרעגען...

— פרעג, פרעג, מיין לעבען.

— גאָר נישט! דאָך... זאָג נור: איז אמת וואָס מען דערצעהלט פון אַלטען גראַף שטשעגולסקי; פון דעם ווילדען גראַף סטאַניסלאַוו דעם זיידען פונ'ם יעצטיגען גראַף ווינצענטי? איז אמת אַז ער האָט אַמאָל געגזל'ט אַ יודישע טאָכטער און האָט מיט איהר געוואָהנט דריבער אים חרם־הויז, און אַז זי איז צום סוף געשטאָרבען, האָט ער גענומען און האָט אויסגעשטאָכעןביידע שוואַרצע אויגען, און האָט זיך געמאַכט צוויי גאָלדענע רינגען, און די אויגען האָט ער אַריינגעזעצט אין די רינגען אַנשטאַט בריליאַנטען, און האָט זי געטראָגען ביז אין זיין טויט אַריין?..

ווער האָט דיר דאָס דערצעהלט, אסתר'ל?

זי איז אָבער שוין געווען אַזוי טיעף פערקלערט און האָט שוין גאָר נישט געוואוסט און האָט שוין גאָר נישט געהערט וואָס מען רעדט צו איהר, און האָט גלאַט אַזוי געמאַכט:

— העַ?...

און דערנאָך האָט זי געשוויגען, און אויך איהר אָטהעם האָט זיך נישט געהערט ביים שלאָפען די גאַנצע נאַכט.

דאַן, געדענקט ער, ווי זי האָט איהם אַ מאָל ווידער געוועקט ביי נאַכט, און האָט פלוצלינג אַ פרעג געטהון: טאַטע, דו שלאָפסט? — און דערנאָך האָט זי געפרעגט: איז אמת וואָס זיי זאָגען אַז יודען זענען בלוטזויגער, און אַז דו אַליין, טאַטע, ווען דו לייהסט זיי געלד נעהמסט דו צו ביי זיי דאָס לעבען? ער דערמאָרנט זיך נאָך, אַזוי ווי דאָס וואָלט זיין ערשט יעצט, ווי זיין בלוט האָט אין איהם אָנגעהויבען צו קאָכען און ווי ס'איז

איהם עפּעס געוואָרען שלעכט ווי נאָך קיינמאָל נישט. איז ער דאָס שולדיג אין דער מעשה מיט דעם פּראָצענט? איז ער דען באמת א בלוט־זויגער ווי זיי מיינען אָדער ווי זיי ווילען דעם יונגען קינד איינרעדען? — ער געדענקט ווי ער האָט שוין געוואָלט אָסתר׳ן בעפעהלען נישט מעהר צו רעדען מיט די אָפּיציערען און מיט די פּריצים; אָבער ווי דער צווייטער טאָג איז געקומען און ער האָט געזעהן דעם כבוד וואָס אָסתר׳ל האָט, ווי זי האָט דערהאַלטען די איינלאַדונג צו קומען ביי נאַכט צום באַל ביים בירגעמייסטער, האָט ער נישט געהאַט מעהר דעם מוט איהר צו זאָגען א וואָרט.

נײן — האָט יעצט זיין האַרץ אין איהם ווילד געשריען — איך האָב קיינמאָל קיין מוטה נישט געהאַט! איך האָב מיט אייגענע אויגען געזעהן, ווי דאָס גיפט האָט אָנגעהויבען אַריין צו געהן אין איהר קערפּער אַריין און האָב נישט דעם מוטה געהאַט זי נישט צו דערלאָזען עס צו טרינקען. איך אַליין האָב געזעהן ווי עס האָבען זיך אָנגעהויבען צו שאַרען אַרום איהר די גאַנצע חברה, די פּריצים און די עדעללייט און די אָפּיציערען, און האָב איהר נישט קיין איינציגעס מאָל געזאָגט: „טאָכטער"! איך פערוועהר עס דיר! איך אַליין האָב געזעהן ווי זי האָט אָנגעהויבען צו ליינען ביכער און ביכלעך, וואָס זענען געווען פיעל ערגער ווי גיפט, און האָב נישט געזאָגט: ניין! און אַז אַלע האָבען מיר שוין אויסגעריסען די אויגען און האָבען געטייטעלט מיט די פינגער נאָך איהר, און אַז איך אַליין האָב שוין בעמערקט אַז זיי האָבען זי פשוט געמאַכט פאַר א שונא־ישראל, האָב איך אַלץ נאָך געשוויגען און זי נאָך אַלץ געדעכט געמאַכט. נו, ווער איז אַצונד שולדיג, זי אָדער איך?

נור איינמאָל, געדענקט ער, נור איינמאָל האָט ער געהאַט מיט איהר א שאַרפע מחלוקה. עס איז געווען דענסמאָל ווען זי האָט אָנגעהויבען עפּעס רעדען איבער דאָס לעבען, און וואָס לעבען בעדייט און וואָס פאַר א בעגריף עס קען האָבען

פון לעבען א מענש, וואס דאס געלד איז ביי איהם די נשמה, און ווי א ייד קען איבערהויפט נישט וויסען קיינמאל וואס לעבען הייסט, — דענסמאל האט ער איהר שארף געענטפערט. אבער דערנאך איז ווידער געווארען זיין שטימע מילד און וויך, און אז ער איז אליין געווען ביי זיך אין צימער זענען עפעס זיינע אויגען נאסליך געווארען. דאן, געדענקט ער, ווי די קריסטען האבען געפונען פאר איהר א ניי מאדנעס ווארט, עפעס א ווארט וואס איז איהם אויסגעקומען אלע מאל אזוי פרעמד — זיי האבען זי גערופען: „קאקעטקא״.

וואס איז דאס איהם אנגעגאנגען? — ער האט געטהון אלעס וואס א טאטע קען נור טהון פאר זיין איינציגע טאכטער; ער האט געלאזען פאר איהר די בעסטע שידוכים רעדען, און האט געוואלט זיין גאנץ פערמעגען איהר אוועק געבען; אבער זי האט נישט געוואלט, איהר זענען אלע שידוכים נישט געפעלען געווארען. אזוי זענען יאהרען פארביי געגאנגען. נור איינמאל, געדענקט ער, ווי ער האט געהאט א מיאוס׳ע סצענע מיט איטשע־בער דעם שדכן, וואס ער איז אריינגעגאנגען צו איהם און האט איהם גערעדט א שידוך, עפעס נישט אזוי א פיינעם, און ווי ער האט זיך א ביסעל געקרימט. דא האט זיך דער שדכן אבגערופען: ר׳ שמואל מרדכי! איהר פערגעסט אז דאס בחור׳ל איז מיט אלע מעלות? איהר פערגעסט אז ער איז פריי פון מיליטער? און דאגע־גען ווידער אייער טאכטער, האט ניט קיין פאראיבעל, וואס מען זאגט אויף איהר, אז זי איז נישט פריי פון מיליטער... די אפיציערען...

ער געדענקט אז ער האט דעם שדכן ארויסגעווארפען פאר דעם נארישען וויטץ; ער געדענקט ווי ער האט דענסמאל גאנץ גוט פערשטאנען דאס איטשע־בער האט זיך בלויז געוואלט אן איהם נוקם זיין פאר א פאטש וואס ער האט איהם אמאל געגעבען — אבער שלאפען האט ער שוין פארט נישט געקענט נישט יענע נאכט און נישט אין דארויף קומענדיגע נעכט.

און דאן זענען געקומען יענע טעג וואס דער גראף

ווינצענטי שטשעגולסקי האָט אָנגעהויבען צו קומען אין זיין הויז אַריין זעהר אָפט. אמת, שוין איז ער נישט געווען, קיינמאָל נישט, דאָס האָט ער אַליין אויך געוואוסט, נור עפּעס איז גע־לעגען אין זיינע אויגען וואָס ער ווייסט גאָר נישט וואָס ער איז אַזעלכעס געווען, און איבער דעם ווען ער איז ווילד געוואָרען, אַזוי ווי זיין פאָטער און ווי זיין זיידע, דאָ ערשט איז ער געווען אינטערעסאַנט, גאַנץ אָהן גלייכען, אָבער ווייסט ער גאַנץ גענוי און בעשטימט, אז זיין טאָכטער, זיין אסתר, האָט איהם קיינ־מאָל נישט געקענט ליידען און האָט זיך תמיד געפּלעגט צו בע־האַלטען פאַר איהם. איינמאָל, האָט זי אַפילו איהם אין פּנים אַריין געזאָגט, אז זי קען איהם אויף די אויגען נישט זעהן...

און דאַן זענען ווידער געקומען די צייטען וואָס זי פּלעגט געהן שפּאַצירען רעגעלמעסיג יעדען טאָג אין דעם פּאַרק.

האָט ער איהר אַ כשוף אָנגעטהון? האָבען רוחות און שדים איהם געהאָלפען?

— ניין, ניין, מעהר וויל איך שוין נישט געדענקען, איך וויל נישט, איך וויל נישט! האָט ער פּלוצלינג מיט אַ הויכער שטימע זיך אַרויסגערעדט און די יודען וואָס זענען געשטאַנען נעבען איהם ביים דאַוונען האָבען איהם שטאַרק אָנגעקוקט.

אָבער ווי אויף להכעיס האָט ער זיך ווידער פערטראַכט און האָט קלאָר און דייטליך געדענקט יענע פינסטערע און בייזע נאַכט ווי זיין אסתר איז פון זיין הויז אַוועק געגאַנגען און איז נישט מעהר צוריק געקומען...

דריי טעג און דריי נעכט האָט ער זי געזוכט, און זי איז אַלץ נישט געווען, דערנאָך ערשט איז איהם אָנגעקומען די פינסטערע, די שווארצע בשורה וועגען איהר.

דער ווילדער גראַף, גראַף ווינצענטי שטשעגולסקי, האָט זי מיט זיך גענומען... און זי האָט אויפגעהערט צו זיין אַ יידיש קינד...

דאָ איז ער אַהיים געקומען שטיל און רוהיג, און האָט

אַראָבגעלאָזען די פאָרהענג פאַר די פענסטער און האָט פערהאַנגען די שפיגלען אין אַלע חדרים און האָט אָנגעצונדען אַ קליין לעמפּע־לע מיט אייל, און האָט זיך אַוועק געזעצט אויף אַ קליין פוסבענקעלע, און איז געזעסען שבעה זיעבען טעג און זיעבען נעכט .

און אויפ'ן אַכטען טאָג איז געקומען עפּעס איינער פון די אָפּיציערען, דאַכט זיך חלעבניקאָוו, און האָט זיך געוואָלט געלד לייהען ווי תמיד, און ער, דער יוד, האָט איהם נישט געוואָלט לייהען מיט די זעלבע קאָנדיציעס ווי ביז יעצט, און האָט זיך געהייסען געבען אַ האַלבען פּראָצענט פער חדש מעהר ווי ביז אַהער .

און אַלע האָבען אויף איהם געזאָגט, גוים און יודען, אַז ער איז אַ שלעכטער מענש מיט אַ שלעכט האַרץ, אַ בלוט־זויגער, אַ פּראָצענטניק און דאָס קינד העבט איהם גאָר נישט צו אַרען .

אָבער, ביי נאַכט! ביי נאַכט! אַז ער איז ביי נאַכט געלעגען אַליין אויף זיין געלעגער, וואָס האָט ער דאָ אַלץ נישט איבערגעליטען און איבער געקעמפּפט מיט זיך! — איינמאָל איז ער געווען, דאַכט זיך פראָסט משוגע ווי אַלע משוגעים וואָס קלעטערען אויף גלייכע ווענד .

ווי אַזוי? ווי אַזוי האָט זי גאָר געקענט איהם פערלאָזען? מיט וואָס האָט זי דער מכשף גענומען? מיט וועלכען כשוף? — ווי אַזוי? ווי אַזוי? . . .

און דאָ, געדענקט ער, ווי עס האָט זיך איינמאָל ביי איהם אויפגעמאַכט די טהיר, און עס איז אַריין אַ געשטאַלט מיט גאָלדענע לאָקען און מיט בלויע אויגען און האָט צו איהם געזאָגט מיט אַ שטימע פון אַ מלאך:

טאַטע!

ער אָבער האָט זי אָנגעחאַפּט און האָט זי אַרויסגעשליידערט און האָט צוגעקלאַפּט די טהיר הינטער איהר, און דערנאָך — — — דערנאָך, געדענקט ער נור, ווי ער איז אויפגעשטאַנען

מאָרגען אין דער פריה און איז צו געגאַנגען צום שפּיעגעל און האָט זיך אָנגעקוקט, דאָ האָט ער געזעהן ווי ער איז פּלוצלינג גרוי געוואָרען ווי אַ טויב — איבער נאַכט — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

— ר׳ שמואל מרדכי!

ער האָט זיך אומגעקוקט און האָט דערזעהן דעם שמש.

— ר׳ שמואל מרדכי! גוט יום־טוב אייך! דער עולם האָט שוין אָבגעדאַווענט מוסף און געהט שוין אַוועק און איהר שטעהט נאָך אַלץ איינגעהילט אין דעם טלית...

— וואָאָאָס?

און ער איז אַרויסגעגאַנגען, שטיל און לאַנגזאַם, און איז זיך רוהיג געגאַנגען. „מיט וועלכען כשוף האָט ער זי גענומען? — ווי אַזוי? — ווי אַזוי״?...

יום־טוב׳דיג און לאַנגזאַם איז זיך דער עולם געגאַנגען פון שול; זיידענע קאַפּאָטעס האָבען געקנאַטערט און אַטלאַסענע קליידער האָבען גערוישט; אַלעס הייליג, אַלעס צופריעדען, און אַלעס האָט גערעדט און פון אַלעמען האָט מען גערעדט.

— שלעכט, שלעכט מיט איהם! האָט זיך אָבגערופען דער דַיָן, געהענדיג נעבען מיין פאָטער — ער איז פערמרה־שחורה׳ט און רעדט מיט קיינעם נישט. ווי געפעלט אייך גאָר די מעשה? ער איז דאָך געבליבען אין שול בשעת׳ „יזכור״...

— אַ נ׳אַפּיקורס! ווי איך בין אַ יוד, אַ נ׳אַפּיקורס! האָט זיך אָבגערופען מיין מלמד וואָס איז צוגעקומען צו אונז. און ר׳ שמואל מרדכי איז אַלץ נאָך געגאַנגען, שטייף און רוהיג, און האָט דעם קאָפּ זעהר הויך און אויפגעריסען געהאַלטען.

„... מיט וועלכען כשוף — ווי אַזוי? ווי אַזוי״?...

* *

*

די בוימער פונ׳ם פּאַרק שטעהען שטיל און בעוועגען

זיך נישט און זייערע צווייגען שטרעקען זיך אין די לופט אריין . שאטענס ליגען אויסגעשפרייט אויף דער ערד און אויף די ביימען , און נור טיילמאלם בעוועגען זיי זיך שוועבענדיג א מאל אהין און אמאל אהער . און נור ווען עס קומט א ווינד און דעלאנגט א פאהר צווישען די צווייגען , דא שאקלען זיי זיך פלוצלינג , רוישענדיג אין פילדערנדיג , און די בוימער סוד׳ען זיך דאן איינער מיט׳ן אנדערען און רעדען איינער מיט׳ן אנדערען אויף זייער וואונדערליכער שפראכע .

איין אלטע דיקע סאסנע שטעהט אין דער מיטען פארק , געבוקט און איינגעבויגען , און איהרע צווייגען פערשפרייטען א גרויסען שאטען ארום און ארום . ווער צעהלט אלע יענע וואונ־דערליכע מעשה׳לעך , וואס די דאזיגע זקנה האט אין איהר לעבען שוין געהערט ? ווער צעהלט אלע יענע מענשען , וועלכע זענען שוין אין איהר שאטען געזעסען , און האבען געזיפצט אדער האבען געפרייט זיך ? . . .

איבער׳ן גראז קומט א ווינד צו פאהרען , און די גרעזלעך בעוועגען זיך א מינוט לאנג , דאן שאקלען זיך אויך די גרינגע בלעטער אויבען , דאן רוישען הויך און שטארק אלע צווייגען פון די גרויסע בוימער , וועלכע שטרעקען זיך אין די לופט אריין און די בוימער דערצעהלען איינער דעם אנדערען מעשות , פון אלעם וואס זיי האבען געזעהן און פון אלעם וואס זיי ווייסען .

זיי דערצעהלען פון א שטאלצען גראף , מיט גרויסע און שווארצע אויגען , וועלכער פלעגט קומען אפט און ארומשפאצירען דא צווישען זייערע צווייגען , און טיילמאלם פלעגט ער זיך צעזינגען און טיילמאלם פלעגט ער זיך צעוויינען , א מאל , ווייל עס איז איהם אזוי גוט אויפ׳ן הארצען געוועען , און א מאל , ווייל דאס הארץ האט זיך איהם שיער נישט צעזעצט פאר גרויס לייד ! און אפט פלעגט ער זיצען א גאנצען ליעבען טאג אדער א גאנצע ליעבע נאכט , און פלעגט חלומ׳ען פאר זיך מיט אפענע

אויגען, און פּלוצלינג פלעגט ער זיך אויפכאַפּען און פלעגט שרייען אויפ'ן קול: אַ העליש פייער ברענט אין מיר! — און דאַן דערציעהלען די בוימער ווידער פון אַ בעטריבט-טרויריג פּנים'ל, וועלכעס פלעגט זיך אָפּט צווישען די בייטען בעווייזען, און פון גאָלדענע לאָקען און בלויע אויגען, וועלכע דאָס דאָזיגע פּנים'ל האָט געהאַט, און ווי די דאָזיגע געשטאַלט פלעגט זיך טעגליך בעווייזען, און פלעגט נישט לאַכען און פלעגט נישט לוסטיג זיין, און ווי זי פלעגט טיילמאָלס קומען און זיך וואַרפען אויפ'ן גראָז און פערגראָבען דאָס פּנים'ל אין איהרע קליינע צאַרטע הענטעלעך, און עס פלעגט זיך הערען פּלוצלינג אַ הערץ צערייסענדער קרעכץ: „אוי ווי ביטער איז מיר! די וועלט איז אַזוי ענג, אַז עס איז נישט מעגליך, אָבצוּשטהעמען!...

און דאַן דערציעהלען זיי, אַז אַמאָל איז דער דאָזיגער מיט די גרויסע שוואַרצע אויגען געקומען און האָט זיך אויסגערופען: אַ מלאך האָט זיך דאָך צו מיר בעוויזען! — און דאַן דערציעהלען זיי, אַז אויך דאָס מעדעל מיט די גאָלדענע לאָקען און די בלויע אויגען איז אַמאָל געקומען און האָט זיך אויסגערופען: אַ מלאך האָט זיך צו מיר בעוויזען! אָט ביי יענע מלאכים מוז דאָס לעבען דאָך שען און הערליך זיין!...

און פּלוצלינג רוישען די בוימער הויך און מערמלען און שעפּטשען שטיל, און איינער דערציעהלט דעם צווייטען דעם שטילען וואונדערליכען סוד, ווי עס האָט זיך אַ קוש געהערט, שטיל און הייליג, און ווי פון אַלע פיער עקען איז דער ווינד געקומען און האָט אויפגעכאַפּט דעם ווידער-קול פון דעם דאָזיגען הייליגען ריינען קוש און האָט איהם אַוועקגעטראָגען הויך אויבען אַרויף צום הימעל... און דאַן בלייבען די בוימער שטום אַ מינוט לאַנג, און דאַן דערציעהלען זיי מיט אַ שטילען קול, קוים וואָס מען הערט, אַז איינמאָל אין אַ זומער-אָבענד האָבען גליהענדיגע זיסע ליפּען אַרויסגערעדט דאָס וואָרט: „איך האָב דיך ליעב!" און אַנדערע גליהענדיגע זיסע ליפּען, קוים וואָס מען האָט געהערט,

האָבען שטיל נאָכגעשעפּטשעט: „איך האָב דיך ליעב!”...

דאַן דערצעהלען זיי ווי דאָס מעדעל פלעגט קומען אין פּאַרק אריין און פלעגט זיך פליקען גרינע בלעטלעך און געלע בלומעלעך, און פלעגט צונויפקלויבען די גרינע בלעטלעך און די געלע בלומעלעך און איז געווען טויט־טרויריג...

און ווידער דערצעהלען זיי, ווי דאָס מעדעל פלעגט קומען אין פּאַרק אריין, און פלעגט טאַנצען און שפּרינגען און לאַכען און זינגען און פלעגט זיין הימעלס־לוסטיג, און די גרינע בלעטלעך פון די בוימער פלעגט זי קושען און די געלע בלומעלעך פון די בייטען פלעגט זי צו־פּרעסען צום האַרץ, און פלעגט זיי קושען און קושען...

און דאַן דערצעהלען זיי, ווי דאָס מעדעל איז איינמאָל געקומען און האָט זיך אויסגערופען: דערלעז מיך, מיין מלאך, דערלעז מיך, דען מיר איז אַזוי ענג! צווישען אַ פאָלק מיט געשטאָרבענע הערצער זיץ איך, וועלכע קענען קיינמאָל נישט פיהלען און קיינמאָל נישט וויסען, וואָס עס קען זיך אָבטהון ביים מענשען אינעווייניג. דערלעז מיך, מיין מלאך, דערלעז מיך! דען איך האָב זיי פיינט און מיין האַרץ ווערט צעבראָכען אין מיר. דערלעז מיך, מיין מלאך און רעטער, דערלעז מיך גיך!...

און דאַן דערצעהלען זיי שטיל, ווי דער שטאָלצער מענש איז איינמאָל געקומען, אָהנע טרויסט און אין פערצווייפלונג, און די האָר פון קאָפּ האָט ער זיך געריסען און אויסגערופען האָט ער זיך:

„ווי קען איך דאָס! — זאָל איך זי אָפּשר נאָר פאַר אַ ווייב מיר נעהמען?... און זאָל איך הערען יעדען טאָג דאָס געשפּעט פון מיינע פריינד און בעקאַנטע? און אָפּשר זאָ, איך זי מיר פאַר אַ ווייב נעהמען, זיי צו להכעיס? —”

און די בוימער רוישען און שאָקלען זיך און אַ פולדערן פאָהרט דורך פלוצלינג צווישען זייערע צווייגען, און הויך דער־

צעהלען זיי דיעם וואונדערליכען כור פון א צווייטען דיילינגען קיש ,
און ווי די ווינטען זענען געקומען און האבען אוועקגעטראגען
דעם ווידער-קול פון דעם דאזיגען קוש און די ווייטע דונקלע
הימלען און ווי גליהענדיגע זיסע ליפען האבען שעפטשענדיג
ארויסגערעדט די גליהענדיגע זיסע ווערטער : איך האב דיך ליעב !
איך האב דיך ליעב !

שטיל ! — די בוימער דערצעהלען יעצט , ווי דאס מיידעל
מיט די בלויע אויגען און די גאלדענע לאָקען דאס זיך בעזעצט
דא ענטקעגען און דעם גרויסען פאלאץ, וועלכער איז גרעסער
און העכער פון די גרעסטע און העכסטע בוימער פונ'ם פארק.

און די צווייגען בעוועגען זיך יעצט שטיל , און פאמעליך
דערצעהלען זיי , ווי עס זענען געקומען ריינע שעה'ן און דיזעלבע
מינוטען פאר צוויי ריינע , גוטע מענשען , וועלכע האבען גע-
וואוינט אינ'ם אלטען פאלאץ.

שטיל ! — די אלטע כאבנע האט זיך יעצט צוגעבויגט צו
א יונג בעראָזע בוימעל , וועלכעס שטעהט נעבען איהר , און
דאס איהם צו זאגען געגעבען : „קינד ! יונג ביסט דו און איך
בין אלט ; איך האב מורא , דו ווייסט נאך ניט בעדייטען ,
וואס איך זאג דיר דא ! איער מיינט די אפשר , אז ווי די דאזיגע
דא די מיט די גאלד-לאָקען און מיט די בלוי-אויגען , זיינו גליקליך
און צופריעדען ? ניין , כאך קינד ! מיך וועלכט די בראַנגע ,
איך בין אלט און פערשטעה זיך אויף מענשליכע זאכען בעסער
פון דיר . זיי זאגען זיך צווייען , ווען זיי רעדען זיך זיין . או איהר
פאָטער און איהר פאמיליע און אנדערע בעקאנטע און איהר באַלק
זענען אלע פערשטענדען ווען און זיי געהען זיי גאר ניט מעהר
אן — אבער עס וועט קומען א צייט . . ."

יעצט בעוועגען זיך די בוימער מעכטיג און דערצעהלען ,
ווי דאס יונג מיידעל איז געקומען אמאל אין פארק אריין ,
גליקליך און צופריעדען , דען אין דעם דאזיגען טאג האט זי אוועק
געווארפען פון זיך , ווי מען ווארפט אוועק א פאר אלטע שטיוועל-

טראַגענע שיך, איהר פֿאַטער און איהר פֿאַמיליע און איהרע בעקאַנטע און איהר פֿאָלק און דאָס שוין יעצט אַ נייעם פֿאַטער און אַ נייע פֿאַמיליע, נייע בעקאַנטע און אַ נייעם פֿאָלק. ענדליך האָט זי קיין כּנגע־ומשא ניט מעהר מיט אָט יענעם האַרט־דאַרצי־גען פֿאָלק, וואָס זיינע הענד טריפֿען פֿון בלוט פֿון זיינע אייגענע קינדער, אויפֿגעהערט דאָס פֿאָלק, אויפֿגעהערט האָט דער שאַנד־צייכען אויף איהר שטערן, אַז זי אַליין האָט זיך אַמאָל וואָס אָנגעהערט מיט דעם דאָזיגען פֿאָלק!..

די אַלטע מאַמע בייגט זיך יעצט צו צום יונגען בערעזעווען בוימעל און דערלאַנגט איהם אַ זאָג: „זי האָט אַ טעות, מיין קינד, זי האָט אַ טעות! זי נאַרט זיך אַליין — דען קומען וועט אַמאָל אַ טאָג..."

שטיל. — די בוימער צעשאָקלען זיך פּלוצלינג און שטעקען צונויף די קעפּ, און זיי דערצעהלען זיך פֿון דער יונגער גרעפֿין מיט די בלויע אויגען און די גאָלדענע לאָקען און ווי זי וואוינט יעצט אין'ם פּאַלאַץ דאָ ענטקעגען; און דאַן דערצעהלען זיי, ווי עס גלאַנצט דער פּאַלאַץ פֿון פּראַכט און לוקס, פֿון בילדער און סואַרעען, פֿון שפּיעל און געזאַנג; און דאַן דערצעהלען זיי פֿון פֿירשטען און גראַפֿען, וועלכע בעזוכען דעם פּאַלאַץ, און ווי עס זאָגט אַמאָל איין עדעל־דאַמע צו דער צווייטער: קוקט זיך נור־צו צו דער דאָזיגער „זשידאָווקאַ"! און דאַן ווידער דערצעהלען זיי, ווי דאָס פּנים פֿון דער יונגער גרעפֿין שטראַהלט אימער פֿון גליק און צופֿריעדענהייט, און ווי זי שפּרינגט און טאַנצט פֿאַר לויטער נחת, און ווי קיינמאָל שוין קומט איהר ניט מעהר אין זין אַריין די ערינערונג פֿון פֿריהערע צייטען...

די אַלטע מאַמע וויל עס ניט גלויבען, זי זאָגט: דאָס יונגע מענש נאַרט זיך נור, זי נאַרט זיך אַליין, ווייל זי וויל פֿערטויבען דעם שטורם אין איהר אייגען הערץ, און עפּעס ווייס זי אַליין ניט, ווי זעהר זי נאַרט און ציעהט זיך צו איהר טאַטען, וועלכער, אָבֿת אין צרות, איז אַ בּיטוואָנער, אַ פּרנ־

צענטניק, און וועלכער איז פֿאָרט אַזוי ליעב און פֿול נשמה ווי קײן צווײטער...

דאַן צעשאָקלען זיך די בוימער און ערצעהלען, ווי זיי האָבען געזעהן אײנמאָל די בלאָנדע גרעפֿין צוריקקומענדיג פֿון שטאָדט פֿון אַ בעזוך בײ אַ יודען, וועלכער וואוינט אין'ם פֿיערעקעדיגען מאַרק ענטקעגען דער „סוויענטאַ־אַננאַ", און דאַן האָט איהר גאַנצער פּנים געפֿלאַמט און עס האָט געקאָכט אין איהר און געזיעט. דאָ האָט זי מיט אַ פֿירכטערליכער שטימע זיך אויסגערופֿען: איך האָב פֿערבײגט מײן שטאָלץ און בין צו איהם אַהײמגעגאַנגען, און האָב איהם נישט געוואָלט פֿרעמד זײן; דאָ האָט ער זיך גאָה דערדרײסט און האָט מיך פֿון זײן שוועל אַוועק געיאָגט, ווי מען יאָגט אַוועק אַ משוגע'נעם הונד, און די טהיר האָט ער הינטער זיך צוגעהאַקט, אַזוי אַז איך שווער הײנט פֿונ'ם גאַנצען האַרצען: פֿרעמד וועל איך איהם זײן פֿון הײנט אָן און פֿרעמד צו אַלע מענשען, וועלכע זענען מיר אַמאָל נאָהנט געווען; פֿון קײנעם נישט וועל איך וועלען וויסען און קײנעם נישט וועל איך מעהר וועלען קענען, און ווען עס וועט קומען דער טאָג, און ער וועט קומען און וועט ליעגען פֿאַר מיר אויף די קניעען און וועט זיך בעטען, איך זאָל איהם אויסהערען,— איך שווער, איך שווער בײ גאָט, אַז איך וועל איהם נישט מעהר קענען און וועל נישט מעהר וויסען פֿון איהם!...

און די אַלטע סאָסנע בײגט זיך גיך־צו צו אַ הויכען טענענבוים לינקס און דערלאַנגט איהם אַ זאָג: ווײסטו פֿון וועמען מען רעדט דאָס אַזוי? פֿון אַ טאַטען רעדט מען דאָס אַזוי, פֿון אַ טאַטען, פֿון אַ טאַטען! זי איז נאָך יונג און מײנט מסתּמא עהרליך דאָס, וואָס זי שווערט, און אפֿשר וועט זי די שבועה אויך האַלטען. אָבער גלויב נור נישט, אַז עס געהט איהר אַרוים פֿון דער טיעפֿעניש פֿון איהר האַרץ! נײן, מײן קינד, נײן! זי נאַרט זיך אַלײן און זי ווײסט אפֿשר גאָר נישט אַז זי נאַרט זיך; זי מײנט, אַז זי איז גליקליך, און זי ווײסט נישט דאָס בײז, וואָס שטעהט איהר

פאַר, און אז קומען וועט אַ צייט, וואָס איהר האַרץ וועט זיך איהר רייסען אויף טויזענד שטיקער — אָבער די צייט וועט קומען... די צייט וועט קומען...

און דאַן דערצעהלען זיך די בוימער, איינס דעם אַנדערען, ווי די יונגע פרוי מיט דעם גראַף זענען אַוועק פון פּאַלאַץ און האָבען זיך נישט אומגעקעהרט צום פּאַרק חדשים און יאָהרען, דען זיי זענען געפאָהרען אין די ווייטע מדינות, אין די פרעמדע לענדער, און האָבען געוואוינט לאַנגע יאָהרען אין איטאַליען און גריעכענלאַנד, אין פראַנקרייך און שפּאַניען, און אויך אין מצרים און אין די ווייטע לענדער פון אַפריקאַ.

און דאַן איז דער מאַן מיט דער פרוי צוריקגעקומען, און די בוימער דערצעהלען, ווי לוסטיג און פרעהליך די מענשען זענען געווען, און ווי די פרוי האָט אַלעמאָל אַזוי מאָדנע הויך געלאַכט, און האָט קיינמאָל מעהר זיך נישט דערמאָנט אין די צייטען פון פריהער, און נור טיילמאָלס פלעגט זי זאָגען, אז עס איז פאַרהאַנען עפּעס אַ פאָלק, דאָס פאָלק פון די יודען, און זי האָט עס אַזוי פיינט, אַזוי פיינט!...

אַ שלעכטע פרוי! אַ קאָקעטקאַ! האָבען די בוימער אָבגע־פּסק׳עט און האָבען צונעשאָקעלט...

— שטיל! שטיל!

פונ׳ם פּאַלאַץ שטייגען־אויף טענער פון מוזיק, עס הערט זיך שפּיעל און געזאַנג, טאַנץ און לאַכען, און די לוסטיגקייט בליצט אַרויס פון די הויכע גרויסע פענסטער — און די בוימער הערען עס...

דער ווינט טרעט־אָב פון די צווייגען, ער פערלאָזט דעם פּאַרק, די בלעטער ווערען רוהיג, די צווייגען הערען אויף זיך צו בעוועגען, און דער פּאַרק ווערט שטיל אַרום און אַרום און עס הערט זיך מעהר קיין רעדען — עס שווייגען די בוימער.

און אין מיטען פּאַ־ק שטעהט די אַלטע פערצווייגטע

סטאַפּנעֶ, געֶבּיקט און אײַנגעבּויגעֶן, און איז אַזוי טרויריג, אַזוי טרויריג...

* *

*

יענעֶר טאָג, דעֶר צווייטעֶר שבועות-טאָג, וועֶלכעֶר האָט גאָר נישט געוואָלט קאָנטשעֶן זיך געהט ענדליך צו ענד.

און די גאַסעֶן רוישט דאָס פאָלק, לוסטיג און פרעהליך; עֶס קנאַטעֶרן נאָך אַלץ די זײַדענעֶ אַטלאַסענעֶ קליידעֶר, עֶס פלאַטעֶרן נאָך אַלץ די בּענדעֶר און די סטענגעֶס פון די קעֶפּ, און מען געֶדט אויפגעֶרייטמט און פול פעֶרגניגענען. מעֶן גערט דורך די לאַנגעֶ שיל-גאַס, מען לאָזט זיך אין דעֶם פיער-עקעֶדיגעֶן מאַרק אַריין, מען שפּאַצירט אין די אַלעֶען, און פון דאָרט ווידעֶר צוריק.

איינעֶר נור גיזהט פון דאָרט נישט צוריק. עֶר געֶהט אַלץ ווייטעֶר און ווייטעֶר די אַלעֶען אַראָב, אײַנעֶר אַליין וואַנדערט עֶר דורך די אַלעֶען.

„מיט וואָס פאַר אַ כישוף? — פרעגט עֶר זיך ווידעֶר און ווידעֶר — מיט וואָס האָט עֶר זי גענומען? מיט וואָס? מיט וואָס? —"

און אויך יעֶצט שטורמעֶן טויזענד געדאַנקעֶן און ערינערונגעֶן דורך זײַן האַרץ, און אַלעֶס, וואָס עֶס האָט זיך אָבּגעֶשטהון זינט דעֶם טויט פון זײַן ווייבּ בּיז צום טאָג ווי אֶסתּר איז אַוועק פון איהם, שטעהט יעצט ווידעֶר לעֶבּעֶדיג פאַר זײַנעֶ אויגעֶן; און אויך יעֶצט געֶדענקט עֶר, ווי עֶר איז אויף דעֶר ערד געֶזעסעֶן, פונקט ווי איין אָבעל, און עֶר האָט זיך צוגעֶשוואוירעֶן, אַז עֶר וועט קיינמאָל נישט געֶדענקען מעֶהר אין איהר און זי וועט איהם זײַן ווי אַ געֶשטאָרבּענעֶ; אויך יעֶצט געֶדענקט עֶר יעֶנעֶם טאָג, ווי זי איז צו איהם אַהיימגעֶקומעֶן און האָט איהם געֶרופעֶן: „טאַטעֶ!", און ווי עֶר איז גאָר נישט קיין טאַטעֶ געֶוועֶן און האָט זי פון זײַן שוועֶל אַוועק געֶיאָגט. — ווער וועט איהם גלויבּען,

וואס ער האט אן יענעם טאג געליטען און געטראגען? ווער ווייס וויסען, וואס מיט איהם האט זיך אבגעטהון אין יענער נאכט, ווי ער איז פלוצלינג גרוי געווארען? אפשר נור איין גאט ווייס עס וויסען...

דאס אבער נישט דער דאזיגער גאט געבעטען און געזאגט: „ווי א טאטע דערבארמט זיך אויף זיינע קינדער"? מוז דען א טאטע זיך נישט דערבארמען צו יעדער צייט אויף זיין קינד?

און ער?! האט ער זיך דען נישט דערבארמט אויף איהר ווי א טאטע דערבארמט זיך אויף זיינע קינדער?

ער געדענקט יעצט ווי ער האט זיך די הויט פונ'ם לייב געריסען אין יענעם שרעקליכען, פינסטערען טאג און לאנג איז ער ארומגעגאנגען די טעג ווי אין א חלום און די נעכט איז ער נישט געשלאפען; און דאן געדענקט ער, ווי עס זענען איהם טעג אנגעקומען; וואס ער וואלט זיין לעבען אוועקגעגעבען, ווען ער וואלט זי געקענט א מינוט נור זעהען. — און ווידער דאן, געדענקט ער, זענען טעג געוועזען, וואס זיין הארץ איז געווארען ווי א שטיין, און דאן האט ער זיך צוגעשוואוירען, אז ער וועט זי קיינמאל מעהר נישט אנקוקען. אלע יסורים פון חבוט־הקבר, אלע ליידען פון די שבעה מדורי גיהנום איז ער אבגעקומען!

דריי, פיער יאהר זענען אזוי אוועק: פינסטערע יאהרען, ביטערע יאהרען, טעג פון שמערץ און נעכט פון הערצענס־ליידען. אפט אין יענע טעג האט ער געמיינט, אז לעבען וועט ער נישט, ווען ער וועט זי נישט האטש איינמאל זעהען; און דא איז איהם אנגעקומען די נאכריכט, אז זי איז ווייט אוועק אין די ווייטע מדינות, אין די פרעמדע לענדער, אין איטאליען און גריעכענלאנד, אין פראנקרייך און שפאניען און אויך זיין מצרים און אין די ווייטע לענדער פון אפריקא.

האט זי געמוזט אזוי ווייט זיך בעהאלטען פאר איהם? איז זי דאס וועגען איהם אזוי ווייט אוועק אין נו בין צו הבי חושך אנטלאפען פאר איהם? —

דאָ האָט זײַן האַרץ ווילד אין איהם געשטורמט, און די רוה איז פון איהם אויף אײביג אַוועק . — נײן! נײן! נײן! פון יעצט אָן וויל ער זי מעהר נישט זעהן און אויך געדענקען וועט ער זי מעהר נישט! — אַזוי האָט ער זיך צוגעשוואוירען, און ער האָט זיך בעמיהט זײַן שבועה עהרליך צו האַלטען .

און ווירקליך זענען דענסמאָל אַוועק טעג און וואָכען, און ער האָט מעהר דעם וואונש נישט געהאַט זי צו זעהן און אויך זײַן האַרץ איז רוהיגער געוואָרען טויזענדמאָל מעהר ווי פריהער .

דאָ איז געקומען דער דאָזיגער פינסטערער טאָג, דער צווייטער טאָג שבועות .

זײַן האַרץ שטורמט ווילד און ער ווייסט נישט מעהר, ווי עס איז געשעהען. ער ווייסט נור, אַז ווען דער שמש האָט אין דער פריה אַרויסגעזאָגט דאָס וואָרט „יזכור!", דאָ האָט ער אָנגעהויבען פלוצלינג זי צו געדענקען, ווי מען געדענקט אַ טויטען, און ער האָט זי מזכיר געווען צוזאַמען מיט אַלע איבריגע נשמות פון די געשטאָרבענע. — איז זי דען פאַר איהם נישט קײן געשטאָרבענע? איז זי דען נישט געשטאָרבען פאַר זײַנעטוועגען זינט יאָהרען?...

און דאָ האָט איהם פלוצלינג אָנגעהאַפט אַ תאוה, גרויס און געוואַלטיג, זי צו זעהן און צו הערען, און עס האָט איהם געצויגען ווי מיט צוואַנגען, און זײַן נשמה האָט זיך געשטרעקט צו איהר און האָט איהם געשלעפט ווי נאָך קײנמאָל נישט ביז יעצט. — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

טריט פון פערד האָבען זיך פלוצלינג געלאָזט הערען, ר' שמואל מרדכי האָט אויפגעהויבען די אויגען און האָט זיך אומגעקוקט .

פון דער ענגלישער גאַס האָבען זיך בעוויזען צווײ רײַטער אויף די פערד, רײַטענדיג אין גאַלאָפּ. אויף אײן פערד איז געזעסען אײנער, אַ ברייט־ברוסטיגער, מיט אַ פערריסענעם קאָפּ,

און אויף דעם צווייטען איז געריטען א דאמע, אנגעטהון אין א לאנגער אמאזאנקע, מיט א רייט־בייטשעל אין האנד.

א מינוט לאנג האבען די רייטער געלאזט די פערד געהן טריט. די דאמע האט זיך געדריקט איהר מאנאקל אין אויג אריין און האט זיך אומגעקוקט. זי האט דערזעהן דעם אלטען איד און איז רויט געווארען. באלד האט זי אנגעדריקט די שפארען אינ׳ם בויך פונ׳ם פערד און האט זיך אין גאלאפ א לאז געטהון, און דער רייטער באלד איהר נאך, און אזוי זענען זיי פארביי דעם ארט, וואו דער איד איז געשטאנען, און די דאמע האט איהם אנגעקוקט פון דער זייט. דאן זענען זיי אוועק ביידע אין גאלאפ אין פארק אריין.

אויך ר׳ שמואל מרדכי האט די ביידע רייטער דערקענט, און ער האט זיך געמוזט שטיצען אן א בוים, אז ער זאל נישט אומפאלען; זיינע ליפען אבער האבען געמערמעלט: אט דאס איז דער גראף און דאס די גרעפין...

„ניין! ניין! לענגער האלט איך עס נישט אויס, לענגער קען איך נישט ווארטען! איך מוז זי זעהן, איך מוז!...״

— — — — — — — — — — — — — —

דער פאלאץ אין פארק איז העל באלויכטען, און אים רויטען זאאל זיצען די געסט ביים טהעע.

גראף סטאנקיעוויטש גרייזעלט זיך די וואנסע און זאגט: — וועגען אידען ווילט איהר מיר זאגען? דאכט זיך, איך קען זיי אביסעל בעסער פאר אייך. נישט דא צווישען זיי נישט איינער קיין רעכטער! און דאס, וואס איהר רעדט דא מכח גלייכע רעכט, אז ווען מען וועט זיי געבען די דאזיגע גלייכע רעכט, וועלען זיי ווערען בעסערע מענשען, האב איך שוין לענגסט בעוויזען — —

— איך ווייס, איך ווייס — האט גראף זאוואדניצין געמאכט, און איז זיך לייכט אריבערגעפאהרען מיט די האנד איבער׳ן שטערען — איך האב דאס מיינינגע שוין לאנג געזאגט: אידען זענען נישט אזוי פיעל שולדיג ווי זינדיג! איך בין נאטירליך ווייט דערפון

צו זאָגען, אַז אַלע זענען זיי לויטער גוטע און רעכטשאַפענע, אומגע־קעהרט, און נור דאָס וויל איך זאָגען: ווען מען זיי געבען רעכט, און ווען זיי האָבען די מעגליכקייט צו זיין מענשען מיט מענשען גלייך, דאן בין איך זיכער, אַז אויך זיי וועלען ווערען פיעל בעסערע מענשען.

— רעכט אַזוי, רעכט אַזוי — האָט גראַף שטשעגולסקי מיט־גערעדט, אָהנע רעכט צו וויסען, פון וואָס די רעדע איז, דען ער איז געזעסען אין אַזאַ מיט עפּעס איין ערעלמאַן און האָט גראָד גערעדט וועגען אַ יאַגד־פּאַרטיע אויפ'ן מאָרגענדיגען טאָג.

די הויז־ווירטהין, די גרעפין מיט די בלויע אויגען און די גאָלדענע לאָקען, איז אויפגעשטאַנען, האָט פערדרייבערט אַ פּאַפּיראָס און האָט געזאָגט:

— אידען?! יעדענפאַלס מוז איך זיי קענען אַ רעכט ביסעל בעסער פאַר אייך אַלעמען, און איך זאָג אייך, אַז דאָס איז אַ פאָלק פון לויטער פערברעכער, מערדער, בלוטזויגער, פּראָצענט־ניקעס און האַלז אָבשניידער! דאָס זאָג איך אייך און וויל מיך גאָר נישט שעמען, אַז איך אַליין בין אַמאָל געווען אַ טאָכטער פונ'ם דאָזיגען פאָלק... פּאַרדאָן! איך הער עפּעס שטימען אים הויף און די הינט האָבען זיך פונאַנאַנדער געבילט...

די טהיר האָט זיך געעפענט און אַ דינער איז אַריין.

— גנעדיגסטע גרעפין! עפּעס איין אַלטער מאַן שטעהט אין הויף און וויל נישט אָבטרעטען ביז ער וועט נישט דאָבען געזעהן די גנעדיגסטע גרעפין. איך זאָגט ער...

די גרעפין האָט דעם רעשט נישט מעהר געהערט, און איז שרעקליך בלאַס געוואָרען. מיט האַסטיגע טריט איז זי געגאַנגען אַרויף און אַראָב, שטאַרק פערטראַכט, ווי זי וואָלט זוכען איין עצה. פּלוצלינג האָט זי זיך אָבגעשטעלט און דאָט געהייסען דעם דינער, ער זאָל דעם אַלטען מאַן אַריינפיהרען.

אַ מינוט שפּעטער האָט זיך ר' שמואל מרדכי בעוויזען אויף דער שוועל.

די גרעפֿין האָט זיך אויפֿגעשטעלט, הויך און שטאָלץ און דעם מאָנאָקל האָט זי געדריקט זיך אין אויג אַריין.

— וואָס ווילט איהר, אַלטער? — מיר ברויכען היינט קיין געלד נישט און קיין אַנלייהען און מיר האָבען מיט אידען קיין שום געשעפֿטען נישט...

דער אַלטער איז אַ ניעדערער געפֿאַלען ווי געטראָפֿען פֿון שלאַג.

די גרעפֿין האָט אַ וואונק געגעבען און די דיענער האָבען אידם אַרויסגעטראָגען. — דאַן האָט די גרעפֿין פֿון איהרע געסט אָבשיעד גענומען, זאָגענדיג, אַז זי האָט קאָפּ־שמערצען, און איז אַריין אין איהרע צימער. זי האָט זיך אָבער נישט אויסגעטהון און איז געבליבען די גאַנצע נאַכט זיצען אין איהר פֿאָטעל, דאָס פּנים פֿערגראָבען אין ביידע הענד. די ליכט אינ׳ם צימער האָבען געפֿלאַקערט אומהיימליך, ווי די ליכט אין אַ צימער ביי אַ טויטען...

— צו שפּעט, צו שפּעט, און וואָס געשעהן איז, קען נישט מעהר געמאַכט ווערען אומגעשעהען! אוי גאָט, מיין גאָט, ווי שווער איז די מאַסקע אויף מיין פּנים און ווי טיעף אומגליקליך בין איך!...

דעם טאָג דערויף זענען עטליכע דאָקטורים געזעסען אין אַ הויז אינ׳ם פֿיער־עקעדיגען מאַרק ענטקעגען דער „סוויענטאַאַננאַ" און האָבען זיך בעמיהט צו היילען אַ מענשען, וועלכען דער שלאַג האָט געטראָפֿען. עס איז אָבער שווער צו היילען אַ מענשען, וועלכער האָט אין זיין לעבען אַזוי פֿיעל געליטען...

אין יענעם טאָג איז דער גראַף שטשעגאָלסקי נישט מעהר געגאַנגען מיט דעם יונגען עדעלמאַן אויף די יאַגד, ווי זיי האָבען אָבגערעדט נעכטען, דען באַלד פֿריה האָט די גרעפֿין געהייסען פּאַקען די זאַכען, און נאָך אַ שטונדען־לאַנגער אונטערערדונג ביט׳ן גראַף האָבען ביידע נאָך אים זעלביגען טאָג פֿערלאָזט די שטאָדט און דאָס לאַנד, און זענען אַוועק אין די ווייטע לענדער און ביז אין די וויסטע געגענדען אין אַפֿריקאַ.

און צום פּאַרק און אין פּאַלאַץ אַריין זענען זיי קיינמאָל מעהר נישט צוריקגעקומען. דער גראַף האָט זעהר ליעב די לייבען-יאַגד, און אויך זיין פרוי די גרעפין שוינט זיך נישט, און זי קעמפּפט אָפּט קעגען טיגערן און קעגען די ווילדסטע חיות, ווי אַ מענש וועלכען דאָס לעבען איז לעסטיג. איינמאָל, ווען גראַף זאַוואָדניצין איז פון זיינע רייזען אַהיימגעקומען, האָט ער פאַרביינגעהענדיג ערצעהלט, אַז די גרעפין האָט אַמאָל דעם פערזוך געמאַכט, זיך צו דערשיעסען, דען זי ליידט פון אַ מרה-שחורה...

* *

*

דאָס איז די מעשה, וועלכע איך האָב אייך היינט געוואָלט דערצעהלען פון איין הזכרה, וואָס מען האָט געמאַכט אַ לעבעדיגער, וועלכע מען רעכענט פאַר אַ טויטע.

אַ פערלוירענע נשמה — און צו איך האָב זי געוואָלט נור מזכיר זיין.

עכן אין ווארשוי.

אזוי אפט ווי איך געה פארביי פאר די סענאטארען=גאס און קום צום באנק=פלאץ און זעה דאס גרויסע געמויערטע הויז, און אויף דעם הויז הענגט דער גרויסער שווארצער שילד, אויף וועלכען עס איז אויסגעקריצט מיט גרויסע גאלדענע אותיות: „באנק=הויז פון מאקס פראנק", קומט מיר אויף אויפ'ן געדאנקען די געשיכטע מיט עכנ'ען, דעם זוהן פון כרמי, דעם זוהן פון זבדי, און אלע יענע שרעקליכע מעשיות, וועלכע מיר לייענען אין ספר יהושע. איהר געדענקט דאך ווי עס שטעהט דארט געשריבען? — „און עכן דער זוהן פון כרמי, דער זוהן פון זבדי, דער זוהן פון זרח, וועלכער האט געשטאמט פון שבט יהודה, האט גענומען פון חרם א. ז. וו. און יהושע האט געזאגט צו עכנ'ען: מיין קינד! גיב זשע אב כבוד דעם גאט פון ישראל און זיי זיך מודה און זאג מיר, וואס האסטו געטהון, זאלסט פאר מיר נישט לייקענען גאר נישט — און ווייטער אזוי. און ער האט געזאגט: אמת, איך האב געזינדיגט פאר גאט פון ישראל און דאס האב איך געטהון, און געזעהן האב איך אין דעם רויב א מאנטעל פון שנער א גוטען, צוויי הונדערט טאלער זילבער און א שטיק גאלד וואס ווענט פופציג רענדליך האב איך צו זיי געקריגען חשק און האב זיי צוגענומען א. אז. וו. האט יהושע געזאגט: וואס האסטו אונז פערדארבען? זאל דיך גאט פערדארבען אין דעם זעלביגען טאג. און כל ישראל האבען איהם פערשטיינערט און פערברענט אין פייער און ארויפגעלייגט אויף איהם א גרויסען בארג מיט שטיינער". זעהר א שרעקליכע מעשה, וואס די האר פון קאפ שטעלען זיך בשעת מען הערט זי — נישט אמת?

אָבער דער מענש, פון וועלכען איך רעד און וועלכען מען האט אויך געגעבען א צונאמען זיין, דער ווארעמער עלן, ער האט נישט געטאן אזא גרויסע און מוראדיגע זינד, נאר אביסעל א קנאפערע. נישט א מאנטעל פון שניידער האט ער גענומען, נישט קיין גוטען און נישט קיין שלעכטען, נישט צוויי הונדערט טאלער אין בנעני'ש געלד אדער אפילו אין רוסיש געלד; נישט קיין שטיק גאלד וואס וועגט פופציג רענדלעך אדער אויך ווייניגער ווי פופציג, נישט צו קיין איינציג פון די דאזיגע אלע זאכען האט איהם געחאפט דער חשק און נישט א זאך וועלכעס האט ער צוגענומען. אויך איז דערזעלבער מענש נישט געהאט געווארען ביי דער גנבה און נישט אריין איז ער אין חרם און נישט האט איהם כל ישראל פערשמיערט און נישט קיין בארג פון שטיינער האט מען אויף איהם ארויפגעלייגט — אדרבה: קעדרום, פון קליין איז דער מענש געווארען אלע מאל גרעסער און איז וואקס א מאל געוואקסען אלץ מעהר און מעהר, ביז ער איז געווארען זעהר גרויס אין די גאנצע שטאדט, די גרויסע, האט איהם זעהר בכבוד געהאלטען, און אנשטאט זיי זאלען איהם צושטיינען א גרויסען הויפען שטיינער, האט ער זיך אליין אויפגעשטעלט יענעם הויפען שטיינער אין דער מיטע פון א גרויסען פלאץ, וועלכען ער בעזיצט, און אין וועלכען ער טהוט פיעל פיעל טובות מיט יעדען נצרך און פון וואס ער געבט גרויס פיעל פיעל נדבות פאר יעדען ארימען — און דעם רעכטשאפענען מענשען רופען אבער מענשען מיט'ן נאמען עלן, פונקט ווי יענעם, וועלכער האט פערבראכען דעם פערברעך און האט גענומען פונ'ם חרם...

און דער חרם פון וועלכען דער מענש האט גענומען איז געווען א קליינער א גאר גאר קליינער, נאך קלענער נאך פון א קנית, און זעהן זעהט עס אויס ווי איין טעלערקעלע פון עסען און די פארמע דערפון איז ווי א שטיקעל מצה און הייסען הייסט עס — אפיקומן"...

— א — הא, מיר ווייסען, מיר ווייסען שוין! — וועלען מאנכע זיך טראכטען און הארצען. מן הסתם האט דער דאזיגער קליינערהייט ארויסגעגנב'עט דעם אפיקומן פון אונטער דעם טאטענס קישען, ווי דער שטייגער איז ביי יידען, און דאס מיינט מען עס דעם חרם און דאס איז עס דער פערברעך וועלכען ער האט פערבראכען!

א ע"ו, מיינע הערען, א טעות! און כדי איך נישט צו לאזען פערקריכען זיך, וויל איך מיך איך צו זאגען, אז נישט אין ניסן, נאר אין תשרי; נישט ביי נאכט, נאר ביי טאג און נישט אין דער צייט פון די „סדרים", נאר אין דער צייט, ווען קיין שום סדר און קיין שום ארדנונג איז נישט פארהאן אט דעמאלט האט דער מאן געטהון דאס וואס ער האט געטהון און האט גענומען פון חרם — דעם אפיקומן.

און היינט זעהען מיר דעם מאן, וועלכער האט פערשוועכט דאס היילינע, מחוץ ער לויטער גוטס אין שטאדט ווי קיין צווייטער נישט, די שטאדט פערמאגט נישט קיין גרעסערען בעל־צדקה און נישט פארהאנדען איז קיין גרעסערער טובה־טהוער פון איהם און איבערהויפט דערוועקט זיך זיין הארץ ווען ער הערט וועגען הונגער, ער קען, ווי עס ווייזט זיך אוים, דאס ווארט „הונגער" גאר נישט הערען. און נאך עפעס: אט דער דאזיגער מאן, אויף וועלכען מען זאגט אין שטאדט, אז זיין פרומקייט איז עפעס נישט אזוי פולגעלדיג און אז אויף די מצות וואס צווישען אדם למקום איז ער עפעס נישט אזא שטארקער בעל אין אנדערע זאגען אז אפילו אום פסח ווערט ביי איהם אין שטוב געגעסען סיי חמץ סיי מצה — אט דער דאזיגער, ווי עס קומט דער חודש ניסן, בעדמט ער אויף זיך אויסצוהאלטען די ארעמע לייט פון זיין שטאדט מיט מצה, וויפיעל זיי זאלען נישט דארפען, און עס האט גאר ביי איהם קיין שיעור נישט. יעדערער בעקומט ביי איהם מצות, וויפיעל ער פערלאנגט. עס ווילט זיך אפט מאל גלויבען אז אין דעם מענשען שטעקט עפעס א משוגעת א

מיִן מאַניִע בנוֹגֵע צו מַצוֹת, אַזוֹי אַז אין דער מַצה הענגט זיין גאַנצער לעבען און אַז די מִצוָה פון מַצה איז ביי איהם איינגערעכענט פאַר אַ מצוה וואָס וועגט איבער אַלע אַנדערע מִצְוֹת און דורך דער מִצוָה גלייבט ער צו בעקומען אַ אויסלייזונג פאַר עפּעס איין עֲבֵירה וואָס ער האָט געטהון און מיט איהר מיינט ער צו דעקען איין אַלטען חוב...

און אַנדערע דערצעהלען גאָר, אַז ביי איהם אויפ'ן האלז הענגט אַ קמיע וועלכע ער טהוט נישט אויס נישט ביי טאָג, נישט ביי נאַכט, און אויסקוקען קוקט די דאָזיגע קמיע אויס ווי אַ שטיקעל מַצה — זוער ווייסט? אֶפשר איז דאָס אויך אֱמת! דען ווירקליך איז דער דאָזיגער מענש מחוּיב צו בענשען די מַצה צו יעדער צייט, ווייל נור צו ליעב אַ שטיקעל מצה איז ער געגאַנגען אַלץ גרעסער און גרעסער, ביז ער איז געוואָרען דאָס וואָס ער איז היינט...

אַמאָל מאַכט זיך, אַז אַ קליין רעדעל רודערט אויף אַ גאַנצע וועלט, אַמאָל יאָגט איין קליינער שטויס אַ מענשען צו זיין ציעל און אַמאָל ווידער טרעפט עס זיך, אַז איין רֶגַע פון מענשענס לעבען מאַכט איבער די גאַנצע ריכטונג פון זיין לעבען, און פון דער דאָזיגער רֶגַע ווערט בעשׂאָסען זיין מַזל אויף זיין גאַנץ לעבען.

איין קליינער שטויס — און אַזאַ קליינעם שטויס האָט בעקומען אויך דער דאָזיגער רייכער מאַן בעת ער איז נאָך געווען אַ קליין אינגעלע, אין יענער צייט ווען ער האָט נאָך געוואוינט ביי זיין מוטער די אַלמָנָה, אויף פּראַגאַ פון יענער זייט ברוק, אַ צייט אין וועלכער ער האָט געוואוסט פון געלד נור פון הערען רעדען און האָט אָנגעזעהן ברויט נאָר איינמאָל אין טאָג. זיין מוטער האָט דאַן געוואוינט אין אַ ענגען פינסטערן קעלער, ערגיץ אין אַ פערוואָרפענעם הינטער-געסיל, און פיעל מאָל האָט זי נישט געהאַט צו בעצאָהלען דאָס דירה-געלד אַפילו פאַר אַזאַ דירה אויך נישט און דער רזשאַנדצאַ פון הויז האָט זי

געמוזט ארויסוואַרפען פון דאָרט. צום אָנהויב פלעגט די יידענע פּרובען אוועקפיהרען איהר קלײנעם מאיר'ן צו אַ מלמד, כדי ער זאָל לערנען אין חדר און זאָל וועניגסטענס זײַן אַ ייד. ווי אָבער זי האָט נישט געהאַט צו צאָהלען פאַר איהם און זעהענדיג, אַז דאָס יינגעל האָט נישט קײן גרויס חשק צום לערנען און געהט אַרום ליידיג גאַנצע טעג, האָט זי אָבגעלאָזט דערפון — איז ער אַ „שײגעץ", זאָל ער אַלײן פאַר זיך זאָרגען. זי האָט איהם געפּרובט געבען צו אַ בעל מלאכה; אָבער דער יינגעל איז אוועקגעלאָפען פון מײסטער אײנמאָל און צווײמאָל, דען עס איז איהם בעסער געפעלען געוואָרען אַרום צו געהן פוסט און פּאַסט, און אַזוי איז ער געוואָרען אַ צולאָזענער יינגעל, געגאַנגען באָרפוס און נאַקעט און איז אַלעמאָל געווען הונגריג און דאָרשטיג — נײן, דאָרשטיג איז ער קײנמאָל נישט געווען, ווײל וואַסער בעקומט מען אָהן געלד אויך, און נור הונגריג איז ער געווען, שטענדיג הונגריג, דען ברויט קריעגט מען אָהן געלד נישט. אַמאָל פלעגט ער זוכען אַ שטיקעל ברויט בײַ זײַן מוטער אין שטוב און פלעגט געפינען, און אַמאָל ווידער פלעגט ער זוכען און נישט געפינען. וואָס אמת איז, די תורה פון הונגערן האָט דער יינגעל אויס= געלערענט מיט'ן גרונד, און מיט אַלע פּינטעלעך און מיט אַלע מפרשים. און טײלמאָלם ווען די מאַמע זײַנע פלעגט אויפשטעהן גאַנץ פריה און אוועקגעהן אין שטאָדט אַרײַן האַנדלען און פערדינען עפּעס אויף חיונה, פלעגט דער יינגעל וואַרטען גאַנץ געשמאַק ביז נאָך האַלבען טאָג און ער איז נישט אומגעדולדיג געוואָרען וואַרטענדיג.

אָבער אויך די מלאכה פון הונגערן איז נישט אַזוי לײַכט, און אָפט טרעפט עס, אַז אַפילו איהרע בעסטע תלמידים האַלטען נישט אויס די פּראָבע און וואַרפען זי אַוועק, ווײל עס קלעקט זײַ נישט קײן געדולד. אָפט האָט אויך דער יינגעל שוין מעהר נישט געהאַט קײן געדולד צו וואַרטען און די צײַט איז איהם געוואָרען צו לאַנג אַ ביסעל, דאַן האָט ער פערשאַלטען דעם

הונגער, צו וואָס איז ער גאָר בעשאַפֿען געוואָרען. נישט גוט אַז אַ מענש איז הונגריג.

ערב שבת איז עס געווען, אַ טאָג פֿאַר „שבת שובה״. די אַלמנה איז אַוועק אין שטאָדט אַרײַן כמעט פֿאַר טאָגס נאָך, נאָכדעם ווי זי איז געווען אין ווײַבער־שוהל הערען סליחות, און פֿון דאָרט איז זי אַוועק מיט איהרע קאָשיקעס — און מאיר איז געבליבען אין שטוב און האָט געוואַרט. אַלע מאָל איז ער אַרויס געגאַנגען און איז ווידער אַרײַנגעקומען, אַרויס און אַרײַן, און פּלוצלינג האָט ער דערפֿיהלט, אַז עפּעס אַ שלעכטער מלאך קומט איהם און פּײַניגט איהם, דער מלאך פֿון הונגער, און דער יינגעל האָט געשפּירט ווי זײַן מאָגען איז איהם זעהר ליידיג. אמת אַז נישט דאָס ערשטע מאָל האָט ער זיך אַזוי געשפּירט, אמת אַז דאָס דאָזיגע האָט זיך מיט איהם געטראָפֿען אויך נעכטען און אייערנעכטען, אָבער דער וואָס האָט ליעב זײַן מלאכה קומט זי אַלע טאָג אויס ניי בײַ איהם!

אין אָנפֿאַנג האָט ער זיך גאָר נישט געמאַכט פֿונ׳ם הונגער און האָט מיט די ליפּען אויסגעפּײַפֿט דעם „ויאתיו״, וועלכען דער חזן האָט געזונגען דעם לעצטען ראש־השנה. אָבער דאָס פּײַפֿען פֿון די ליפּען איז געוואָרען וואָס אַמאָל שוואַכער און נור דאָס פּײַפֿען און בורטשען פֿון די ליידיגע קעשקעס האָט זיך געלאָזט הערען וואָס אַמאָל שטאַרקער. דער יינגעל האָט גענומען אַרומלויפֿען אין צימער אַהין און צוריק, האָט געזוכט אינ׳ם שראַנק און אינ׳ם קופֿער, אין טישקעסטעל און אויף דער פּאָליצע, אפֿשר וועט ער פֿאָרט וואָס געפֿינען, און האָט אָבער גאָר נישט געפֿונען. דאָ האָט ער דערזעהן אויף דער קעך אַ פֿולען טאָפּ, און ער איז צוגעלאָפֿען און האָט אַרײַנגעשטעקט די האַנד און זי ווידער אַרויסגענומען און ער האָט גענומען זי אַרומלעקען, ווי אַ הונד — דאָס איז אָבער מעהר נישט געווען ווי אַ ביסעל שוואַרצע ציקאָריע, און דערפֿון האָט מען גאָר נישט.

און דער הונגער ווערט אַלץ וואָס אַמאָל שטאַרקער, וואָס אַמאָל גרעסער! פערראומערט און טרויריג זיצט ער און ער הערט זיך צו ווי דער זייגער גערט: איינס צוויי, צוויי דריי, — און ניִשט ווילענדיג גיט ער אַקוק פון וואַנען עס הערט זיך דער אָבקלאַנג: ער דערזעהט די וואַנד, און אין איהר אַ טשוואָק, אויף וועלכען עס הענגט דער זייגער. און פלוצלינג — אויף אַ שטיקעל ווייסען פאָדעם הענגט צוגעבונדען צום זייגער אַ שטיקעל טרוקענע מצה, גרוים ווי די העלפט פון אַפיקומן...

און דאָ דערמאָהנט ער זיך, אַז אָט דעם שטיקעל אַפיקומן האָט זיין מאַמע בעהאַלטען אויף דעם דאָזיגען אָרט נאָך אין דעם לעצטען פסח, אַזוי ווי דער מנהג איז ביי פרומע יידען, וואָס לאָזען יעדעס מאָל איבער אַ שטיקעל פון אַפיקומן און הענגען עס אויף אויף אַ אָנזועהעדיגען אָרט, עס זאָל דאָרט הענגען פון איין פסח ביז צום צווייטען, פון דער צווייטער סדר־נאַכט ביז בדיקת חמץ.

דעם יינגעל איז ליכטיג געוואָרען אין די אויגען...

אָבער נאָר אויף אַ רגע. דען באַלד האָט ער בעקומען צוויי שווערע דאגות פאַר איינמאָל. ערשטענס: ווי וועט ער דערלאַנגען צום אַפיקומן און ער איז דאָך נאָך גאָר אַזאַ קליינער און דער זייגער הענגט פיעל העכער פון איהם? אָבער דאָס אַליין וואָלט נאָך ניִשט אויסגעמאַכט ווען ניִשט די צווייטע טויזענדמאָל שווערערע דאגה: אָט דאָס שטיקעל מצה איז דאָך עפּעס הייליגעס און מען מעג נאָר קוקען דערויף און ניִשט נהנה זיין דערפון, און ווער ווייס, צו וועט ער ניִשט שטאַרבען באַלד ווי ער וועט זיך נאָר צוריהרען צו דערצו, און ווער ווייס וואָס וועט נאָך זיין שפעטער און ווער ווייס...

דערווייל מוטשעט איהם דער הונגער און ער ווערט וואָס אַמאָל שטאַרקער, וואָס אַמאָל גרעסער! פון דער רעכטער זייט שטעהט דער שטן — נײן, ניִשט נאָר פון דער רעכטער זייט, נאָר אויך פון דער לינקער, און פון פאָרענט און פון הינטען, און אין האַרצען זיצט ער, דער שטן, און אין קאָפּ, און ער שרייט ניִשט

אויף איהם, נאָר אדרבה, ער רעדט צו איהם מיט אַ ווייכער און אַ זיסער שטימע: „מאיר, מאיר! צו וואָס זאָלסטו זיין אַ בהמה? צו וואָס זאָלסטו שטאַרבען פון הונגער פאַר דער צייט, ווען דו האָסט אַ שטיקעל עסענוואַרג פאַר די אויגען? אוי מאיר, מאיר!"...

און מאיר טראַכט ביי זיך: די מצה וועט ער נישט עסען, נאָר גלאַט אַזוי, מיט דער האַנד וועט ער זי אָננעהמען און מעהר נישט ווי מיט׳ן פינגער וועט ער זי אָנריהרען און דאַן באַלד אַוועקלעגען צוריק אויף דעם אָרט, אַזוי ווי זי איז געלעגען.

אָט דאָ נעהמט ער דעם טיש און רוקט איהם צו מיט דעם לעצטען כח ביז צו דעם אָרט, וואו דער זייגער העננט. ווי אָבער ער איז אַרויפגעקראָכען אויפ׳ן טיש און זיך געשטעלט אויף איהם, האָט ער איינגעזעהן, אַז ער איז אַלץ נאָך צו קליין, אום צו דערלאַנגען ביז צו דער מצה. ער איז נאָך אַ מאָל אַראָבגעקראָכען, האָט גענומען אַ שטוהל און האָט איהם אויפגעהויבען און אַרויפגעשטעלט אויפ׳ן טיש אַרויף. דערנאָך איז ער אַרויף אויפ׳ן טיש, און פון טיש איז ער אַרויפגעקלעטערט אויפ׳ן שטוהל, און שטעהענדיג אויפ׳ן שטוהל, האָט ער מיט די פינגער דערלאַנגט ביז צו דעם שטיקעל מצה...

עפּעס ווי איין עלעקטרישער שטראָם איז אַריבער דורך זיינע גלידער אין דער מינוט, ווען ער האָט זיך אָנגעריהרט צו דער מצה! אמת, ברויט האָט דער יינגעל געלערנט צו שעטצען פון אייביג אָן, עפּעס אַ גרויסע, אַ וויכטיגע זאַך איז פון תמיד אָן אין זיינע אויגען געווען אַלדינג וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין געשטאַלט פון אַ לייבעל ברויט. אָבער דאָס מאָל, ווי ער איז אַזוי געשטאַנען אויפ׳ן שטוהל איבער׳ן טיש און האָט געהאַלטען דאָס שטיקעל טרוקענע מצה אין זיינע פינגער, האָט איהם עפּעס אַ שטימע פון אינעווייניג אַ זאָג געטהון: זעה מאיר, אויב יעדער ביסען איז הייליג, איז דער דאָזיגער דאָ הייליג איבער אַלע הייליגקייטען!

אָט ליִגט דער גן־עדן פאַר זײַנע אויגען, .און ער קען אין איהם נישט אַרײַן; אָט ליִעגט אויסגעגאָסען פאַר איהם דאָס הײַליגע און געבענשטע לאַנד, און ער זעהט עס, און קען צו איהם נישט צוקומען!...

דער יינגעל האָט אַ גרויסען זיפץ געטהון – און איז אַראָב אויף דער ערד.

אָבער דער שטן איז אויך אַראָב צוזאַמען מיט איהם – און מאיר האָט נישט קײַן מנוחה און זײַן תּאוה ברענט אין איהם, פונקט ווי אַ פײַער... „מאיר, מאיר! צו וואָס זאָלסטו זײַן ווי אַ פערד, ווי אײַן איזעל, און צו וואָס זאָלסטו שטאַרבען פאַר דער צײַט און צו וואָס זאָלסטו אויסגעהן פאַר הונגער? איז דען דאָס דאָזיגע שטיקעל מצה אַנדערש פון יעדען אַנדערען עסענוואַרג וואָס איז פאַרהאַן אויף דער וועלט? ביזט הונגריג, טאָ נעהם און עס!

ציִ איז ער הונגריג... הונגריג איז ער דוקא זעהר, און אין דער אמת רעדענדיג, איז דאָך דאָס שטיקעל מצה נישט אַנדערש אויף אַ האָר פון יעדען אַנדערען עסענוואַרג, וואָס איז פאַרהאַן אויף דער וועלט, און וואָס האָט ער דאָ אַזוי מורא צו האָבען און צו ענטלויפען דערפאַר?

פלוצליִנג דערמאָהנט ער זיך אָן זײַן מאַמען און אָן דעם לעדערנעם פאַסעק וועלכען זי האָט, און אַז זי איז גרייט צו יעדער צײַט, איהם צו מַמיתן פאַר אַזאַ גרויסע עבֵרָה...

אָבער אין אַ מינוט אַרום איז שוין בײַ איהם דאָ גאַר אײַן אַנדערע מחשבה: וואָרום ווער זאָגט עס, אַז דו וועסט בלײַבען זיצען אין שטוב? ווער וועט דיר צוהאַלטען די פיס, אַז דו זאָלסט נישט קענען ענטלויפען? נעם און עס! קריך אַרויף אויפ'ן טיש און עס, עס און ווער זאַט, וויש אָב די ליפען און – וַיִּבְרַח!

נאָך אַ מינוט שטעהט שוין מאיר ווידער אויפ'ן שטוהל איבער'ן טיש, נעמט מיט דער האַנד דאָס שטיקעל אַפיקומן און קעהרט עס אַהין און אַהער, אַמאָל אַזוי און אַמאָל אַנדערש,

און ער קען זיך גאָר נישט זאַט געניג אָנקוקען פֿון איהם. זיין מאָגען ווערט אָבער מיט'ן קוקען אַליין נישט זאַט. און פֿאָרט האָט דער יינגעל אלץ מורא זיך צו צוריהרען צו דעם הייליגען ביסען. דער דאָזיגען ביסען איז הייליג. איז אָבגעשיידט, איז פֿאַר גאָטס וועגען — און עפּעס אַ גוטער מלאך, וואָס האָט געשלאָפען ביז יעצט אין אַ פֿערבאָרגען ווינקעלע פֿון זיין האַרץ, האָט זיך אויפֿגעכאַפּט און האָט איהם געשעפּטשעט אין אויהר אַריין, אַז ווען ער טהוט עס, איז עס גלייך פּונקט ווי ער וואָלט געהרג'ט אַ מענשען. פּלוצלינג פֿערגעסט דער יונג גאָר אין גאַנצען אַלע חקירות און אַלע מחשבות און אַלע פֿילאָזאָפֿישע פּלפּולים, און איידער ער האָט נאָך צייט צו בעקלערען וואָס מיט איהם איז געשעהען און פֿאַר וואָס טהוט ער עס אַזוי, ליעגט דאָס שטיקעל מצה שוין צווישען זיינע ליפּען. ער לעקט אַרום דעם שטויב, וואָס איז געדיכט אָנגעלעגט אויף דעם שטיקעל מצה. דער שטויב קריכט איהם אין מויל און לעגט זיך איהם אויפ'ן צונג און דער יינגעל ניסט דערפֿון און שפּייט אויס, וואָס ער האָט געלעקט. אַזוי — טראַכט ער זיך אין האַרצען — דאָס הייליגע איז אויך נישט קיין גרויסער מאכל און האָט גאָר נישט אַזאַ וואַזשנעם טעם! — דאָס שטיקעל מצה לאָזט ער אָבער פֿון די פֿינגער נישט אַרויס, און נישט וויסענדיג וואָס ער טהוט, שאָקעלט ער עס שטאַרק אַהין און צוריק און בלאָזט אַראָב פֿון איהם דעם שטויב. אין דער דאָזיגער רגע קומט איהם אויף אַ נייער געדאַנקען: עסען וועט ער עס נישט. ער וועט עס מעהר נישט ווי אַרומגריזשען מיט די צייהן, אַרום און אַרום, כדי עס צו מאַכען קיילעכדיג, ווייל עס איז מיט שפּיצען און נישט אַזוי קיילעכדיג, ווי עס געהער צו זיין...

ער עסט נישט די מצה, נאָר ער נעמט און גריזשלעט זי אַרום מיט זיינע צייהן פֿון איין עק ביז'ן אַנדערן — און דאָס אַלץ טהוט ער נאָר צוליעב דעם, וואָס זיין גוט האַרץ קען נישט זעהען ווי די שטיקעל מצה קוקט נישט אויס שען. ער שטעלט

זיך אב אויף א רגע, און דא זעהט ער אז די מצה איז נאך אלץ נישט אזוי, ווי עס בעדארף צו זיין. ער נעהמט זיך צוריק צו דער ארבייט, אפשר וועט ער דאך קענען מאכען פון דער מצה אזא רעדעל, ווי ער וויל, און אפשר וועט שוין יעצט ארויסקומען די פארם גוט. וויפיעל פילאזאפען האבען שוין אבער אנגעוואהרען זייערע כוחות און זייערע יאהרען, קלעהרענדיג אלץ וועגען שטאף און וועגען פארם, און האבען נאך אלץ גאר נישט אויסגעקלעהרט. די חקירה וועגען שטאף און פארם איז אפנים גאר נישט אזוי לייכט — און אויך אונזער קלייגער פילאזאף, ווי ער האט זיך אזוי אבגעמאטערט צו שאפען אשענע פארם, האט ער דערווייל פערגעסען און האט נישט בעמערקט, אז דער שטאף איז געווארען וואס אמאל קנאפער און וואס אמאל וועניגער. פון דעם גרויסען שטיק איז שוין מעהר נישט געבליבען ווי א קליין ברעקעל, און אויך דאס דאזיגע ווערט וואס א רגע קלענער. דער יינגעל אבער קען זיך אלץ נאך נישט בערוהיגען. די פראנצויזען זאגען, אז מיט'ן עסין, קומט אויך דער אפעטיט, און אזוי אויך מיט דעם פילאזאפירען קומט די לוסט צום פילאזאפירען. ווי באלד דער יינגעל האט נאר אנגעהויבען צו פילאזאפירען און צו חוקר'ן האט ער שוין נישט אויפגעהערט, און ער האט געקלעהרט און פילאזאפירט ביז'ן גרונד אריין. אויסגעגאנגען נאטירליך איז איהם אזא סוף, ווי עס געהט אויס אלע פילאזאפען און אלע חוקרים: סיי פון שטאף און סיי פון דער פארם איז גאר נישט געבליבען, און געבליבען איז נאר דער רעיון אליין.

גאנץ שטיל איז אין צימער און עס הערט זיך נישט מעהר ווי דער זייגער ווי ער געהט — מיט אמאל האט דער יינגעל זיך ארומגעזעהען, וואס ער האט דא געטהון.

עס איז איהם מיט איינמאל בעפאלען א גרויסע טרויריגקייט, און עפעס האט איהם אנגעהויבען צו דריקען אין הארצען, ווי נאך קיינמאל נישט. מיט גרויס קלעמעניש איז ער פאמעליך אראב פון שטוהל אויפ'ן טיש, און פון טיש איז ער אראבגעקראכען

אויף דער ערד, און דאָס האַרץ האָט איהם געקלאַפּט, ווי נאָך קיינמאָל נישט ביז יעצט.

פּלוצלינג ווערט איהם קלאָר, אַז ער איז בעגאַנגען נישט גאָר אַ גרויס פֿערברעכען, נישט נאָר אַזעלכעס וואָס אפילו אַ גוי טהוט עס נישט, נאָר עס קומט איהם פֿאַר, אַז ער האָט גע־גנב׳ט און געגזל׳ט און געהרג׳ט און געטהון אַלע עבירות וואָס שטעהען אין דער תורה און וואָס שטעהען נישט אין דער תורה געשריבען. אין דער דאָזיגער מינוט דערמאָהנט ער זיך אין דעם מאַן, וואָס וועגען איהם האָט ער פֿאַר צוויי יאָהרען געלערענט אין חדר, ווי אַזוי יענער האָט אויך אַזוי גענומען פֿון דעם חרם און האָט פֿערבראָכען אַ פֿערברעך, צוליעב וועלכען עס זענען אַלע יידען געשלאָגען געוואָרען אין דער מלחמה, און ווי אַזוי מען האָט איהם צום סוף פֿערוואָרפֿען מיט שטיינער און איהם געטייט און אַרויפֿגעלעגט אויף איהם אַ גרויסען באַרג שטיינער. ער מאַכט צו די אויגען און זעהט דעם באַרג, און דער באַרג איז אַזוי גרויס, אַזוי גרויס, און ער ווערט וואָס אַ מאָל גרעסער, אַזוי אַז דער שפּיטץ פֿון איהם דערגרייכט שוין ביז׳ן הימעל אַריין... ווי הייסט ער, יענער? ווי איז געווען זיין נאָמען? און וואָס מעהר ער מאַטערט זיך, קען ער זיך אַלץ נישט דער־מאָהנען — און גאָר פּלוצלינג האָט ער זיך דערמאָהנט: עכן, עכן האָט ער געהייסען, און געווען איז ער דער זוהן פֿון כּרמי...

אין דער זעלבער מינוט איז זיין מוטער אַריינגעקומען אין צימער, צוריקקומענדיג פֿון שטאָדט.

די יידענע דערזעהט דעם טיש נעבען וואַנד און דער שטוהל אויף איהם, און זי קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען און אין דער זעלביגער רגע ווייסט זי שוין, וואָס איהר סינאָק האָט דאָ אָבגעטהון: אויסגערוימט האָט ער פֿון שטוב, דאָס וואָס איז הייליג, אויפֿגעגעסען האָט ער דאָס וואָס איז אָבגעשיידט, פֿער־אומרייניגט האָט ער זיך, און גאָט האָט ער דערמיט געלעסטערט און דערצערנט. און נישט אין איינעם פֿון די געוועהנליכע טעג

האָט ער דאָס אַלעס געטהון, נאָר אין איינעם פֿון די עֲשֶׂרֶת־יְמֵי־תְּשׁוּבָה, בין כֶּסֶא־לֶעָשׂוֹר, צווישען ראש השנה און יום־כפּור. ווער ווייסט, צו עס וועט נישט ווערען איצט אַ מַגֵּפָה אין שטאָדט, און ווער ווייס, וויפיעל קליינע קינדער עס וועלען יעצט שטאַרבען, און ווער ווייסט צו עס וועט זיך נישט עפֿנען די ערד און וועט זי נישט איינשלינגען, פּונקט ווי זי האָט איינגעשלונגען קורח׳ן מיט זיין געמיינדע, ווי עס שטעהט געשריבען אין דער הייליגער תּורה!...

אין דער ערשטער מינוט האָט זי גאָר נישט געוואוסט, וואָס זאָל זי טהון. די ערשטע זאַך איהרע איז געווען, צו נעהמען אַ שטיק האָלץ, מיט וועלכען זי האָט געשלאָגען דעם יינגעל איבער די פּלייצעס וואָס אַמאָל מעהר און וואָס אַמאָל שטאַרקער. דער יינגעל האָט געשריגען און געמאַכט געוואַלדען און איז אַרויסגעלאָפען. נאָכדעם האָט זי געשווינד גענומען און איז אַוועק צום רב, כּדי איהם צו פֿרעגען: אֶפּשר קען ער נאָך מציל זיין, אֶפּשר קען ער נאָך העלפֿען. —

דערווייל איז דער יינגעל אַרומגעלאָפען אָהן ציעל און אָהן צוועק, געלאָפען איבער גאַסען און געלאָפען איבער פּלעצער, און האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף אַ מינוט. אָט איז ער פֿאַר די ווייסעל און אַ רֶגַע האָט ער זיך אָבגעשטעלט אויפ׳ן זאַמד, וואָס איז ביים ברעג פֿון טייך — און אויפ׳ן האַרצען איז איהם אַזוי שווער, פּונקט ווי אַ גרויסער שטיין וואָלט אין איהם געלעגען. זאָל ער אַריינוואַרפֿען אין וואַסער אָט דעם דאָזיגען שטיין צו־זאַמען מיט זיין האַרץ און מיט זיין קערפּער? ער שטעהט אַזוי און קוקט זיך צו, ווי די גרויסע בערלינקעס מיט האָלץ שווימען אויפ׳ן וואַסער און קליינע שיפֿלעך, צעבראָכענע און איבער־געקעהרטע מיט׳ן דעק אַרויף ליגען נאָהנט בײַן ברעג און קוקען צו איהם אַרויף — ער ווייסט נישט וואָס ער זעהט, און פּלוצלינג צעוויינט ער זיך אויפ׳ן קול, דערנאָך חאַפּט ער זיך אויף און לויפֿט ווייטער. מיט איינמאָל דערשפּירט ער, אַז זיינע באָרפֿוסע

פּיִם זענען געשוואָלען און ער איז זעהר מיִעד און דער קאָפּ דרעהט זיך איהם ווי אַ מיהל...

וואוהין לויפט ער? וואָס ווערט זיין זיין סוף?...

זיין סוף??... אויף אַ רגע האָט זיך דער יינגעל אָבגע־שטעלט און שווער אָבגעטהעמט. עפּעס אַ נייער געפיהל, וואָס איז איהם אומבעקאַנט, איז איהם אַדורך דורך דאָס האַרץ. איז דאָס נישט דאָס ערשטע מאָל, וואָס ער פרעגט זיך וועגען זיין תּכלית און וועגען דעם, וואָס וועט אַרויסקומען פון איהם?... און דער דאָזיגער געדאַנקען האָט איהם שוין מעהר נישט אָבגעלאָזט;

אַמאָל מאַכט זיך, אַז אַ קליין רעדיל רודערט אויף אַ גאַנצע וועלט, און אָפטמאָל טרעפט עס, אַז איין רגע אין מענשענס לעבען מאַכט איהם איבער די גאַנצע ריכטונג פון זיין לעבען.

נאָך איין מחשבה קומט אַ צווייטע; נאָך איין געדאַנקען אַ צווייטער. ווער קען צעהלען אַט יענע מחשבות? ווער קען זיי קאָנטראָלירען, אַט יענע אַלע געדאַנקען?...

אין אַ ווײַלע אַרום האָט דער יינגעל שוין געוואוסט אויף ריכטיג, אַז ער האָט גאָר נישט געזינדיגט און האָט קיין שום פערברעכען נישט בעגאַנגען מיט דעם, וואָס ער האָט געגעסען די מצה. קיינער קען נישט האָבען קיין פּרעטענזיע צו דעם, וועלכער גנב'עט כּדי צו האָבען וואָס צום עסען. אין אַ שעה שפּעטער איז שוין דער יינגעל דערגאַנגען מיט זיינע חקירות ביז צו דער גרויסער פראַגע וועגען „אַרבייט און קאַפּיטאַל", וועגען רייך און אָרעם, וועגען די אַלע בעקוועמליכקייטען וואָס עס האָבען די רייכע און וועגען די אַלע צרות וואָס עס ליידען די אָרעמע. נאָך אַ שעה איז אַריבער, און דער יינגעל האָט אָנגעהויבען צו בעקלעהרען, וואָס הייסט אַרבייטען און וואָס הייסט אַרומגעהן ליידיג. מיט איינמאָל איז ער דערגאַנגען, אַז ער האָט ביז היינט זעהר געזינדיגט מיט דעם, וואָס ער איז די גאַנצע צייט אַרומגעגאַנגען פוסט און פּאַסט און

האט גאר נישט געטהון. נאר דער מיט וועט ער זיך אויסקויפען, ווען ער וועט נעהמען אויף זיך, אז פון היינטיגען טאג אן און ווייטער וועט ער שוין מעהר נישט רוהען און וועט נישט שלאפען און נאר טהון וועט ער און הארעוועז, אהן א סוף און אהן א תכלית, ביז עס וועט קומען די צייט און ער וועט ווערען רייך און האבען פערמעגען...

פלוצלינג קומט ער ארויף אויפ'ן רעיון, אז אלץ ווענדט זיך נאר אן מענשענס רצון און אן זיין פעסטען כאראקטער, און אז א מענש וויל, קען ער ווערען אפילו רייך און מאכען א פערמעגען. —

א ווײַלע איז ער געבליבען שטעהן. די לעצטע זונענשטראהלען האבען אויסגעגאסען א רויטליכען שיין אויף זיין געזיכט, און דער אבשלאג פון דעם שיין איז ארויף אויף זיינע אויגען און אויף זיינע באקען און אויף די ליפען, וועלכע זענען געווארען רויט. דער יינגעל האט זיך דאן געגעבען א שבועה: נישט רוהען וועט ער און נישט אויפהערען צו הארעוועז, ביז וואנען ער וועט נישט ווערען זעהר רייך און וועט נישט מאכען א פערמעגען און ביז וואנען ער וועט נישט ווערען גאר א גרויסער גביר, ווי די גרעסטע גבירים אין שטאדט!

נאכדעם האט ער זיך געגעבען די צווייטע שבועה: אז ער וועט זיין א רייכער, זאל ער קיינמאל נישט פערגעסען אן זיין ברודער, דעם ארעמאן, ווייל ער איז אויך „געוועזען" איין ארעמאן, און ער ווייס דעם ארעמאנ'ס נשמה!

און נאך א דריטעם: ווען ער וועט ווערען רייך און וועט האבען א גרויס פערמעגען און וועט שפיעלען א גרויסע ראליע, זאל ער נישט פערגעסען אן דער מצה, וואס דורך איהר איז ער פון פינסטער ארויס צו ליכט, פון לײדיגגעהן צו ארבייט און וואס צוליעב איהר נאר האט ער „דערגרייכט" דאס אלעס!

די אויגען זענען איהם ליכטיג געווארען, און ער איז געווארען רוהיג. —

אין אָבענד איז ער געקומען צו דער מוטער אַהיים און ער איז געווען זעהר פערמאַטערט, און די מוטער איז נישט מעהר געווען בייז און האָט איהם מעהר גאָר נישט געטהון. צי האָט דאָס דער רב געמאַכט? צי האָט ער עס זי בערוהיגט, נאָכדעם ווי זי האָט איהם געפרעגט? שטיל און וויך האָט זי מאיר'ן געפרעגט, אויב ער האָט שוין געדאַווענט מעריב אין שוהל, האָט איהם געגעבען צו מאַכען קידוש און האָט איהם דערלאַנגט עפּעס אַ ברעקעל פיש און אויך פליישׁ.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז דער יינגעל גֶעֶלָם געוואָרען און מען האָט איהם אין פראַגאַ נישט געזעהען. אין איינינגע טעג שפּעטער האָט די מוטער זיך דערוואוסט, אַז איהר מאיר „טהוט" ביי איינעם אַ שוסטער אויף פראַנציסקאַנער גאַס.

נאָר דאָרט האָט ער נאָך אויך נישט געהאַט קיין רוה. פון שוסטער איז ער אַוועק און איז אָנגעקומען צו אַ שניידער. איז אַוועק פון שניידער און איז געוואָרען אַ געזעלין ביי אַ בעקער, און פון דער בעקעריי איז ער אויך אַוועק און איז געוואָרען אַ פערקויפער אין אַ מאַגאַזין פון פאַרטיגע מלבושים. דאָרט האָט ער געאַרבייט פון דער פריה ביז אין דער נאַכט אַריין און איז געווען איין אויסגעצייכענטער פערקויפער. זיין בעל־הבית האָט איהם ליעב געקראָגען.

מיט איינמאָל איז מאיר פערשוואונדען געוואָרען, און חדשים לאַנג און יאָהרען האָט די מוטער פון איהם קיין שום ידיעה נישט געהאַט. ערשט אין אַ פּאָר יאָהר שפּעטער האָט די מוטער בעקומען פון איהם דאָס ערשטע געלד, וואָס ער האָט איהר געשיקט פון זעהר אַ ווייטער שטאָדט, פון שיקאַגאָ אין אַמעריקאַ. דערנאָך האָט ער געשיקט אַלע חודש וואָס אַמאָל מעהר.

צוואַנציג יאָהר זענען אַריבער. אין וואַרשאָ איז אָנגעקומען עפּעס איינער, וואָס קיינער האָט נישט געוואוסט, ווער ער איז און פון וואַנען ער שטאַמט, נאָר דאָס האָט מען געוואוסט, אַז ער איז איינער פון די רייכסטע אין שטאָדט און אויף סענאַטאָרען־גאַס

האָט ער איין אייגען הויז און אויפ'ן שילד וואָס הענגט איבער זיינע פענסטער איז אויסגעקריצט מיט גאָלדענע אותיות: „באַנק-געשעפט פון מאקס פראַנק״.

צו די בעקאַנטע זיינע אָבער זאָגט ער: רופט מיך נישט פראַנק, רופט מיך „עכן״! און אַז עס איז איהם גוט אויפ'ן הארצען, דערציילט ער די מעשה, וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט.

און דער מאַן האָט געהאַלטען וואָרט. ער איז רייך געוואָרען און האָט געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע, און אויך דעם אָרעמאַן האָט ער נישט פערגעסען ביז היינטיגען טאָג...

און נאָך אַ דריטעס: אַנדערע זאָגען, אַז ער האָט אַ קמיע וואָס הענגט איהם אויפ'ן האַלז און ער טהוט זי נישט אויס נישט ביי טאָג און נישט ביי נאַכט, קוקען קוקט זי אויס, די קמיע, ווי אַ שטיקעל מצה.

אַ קליין שטיקעל מצה האָט געבראַכט אַ מענשען דערצו, אַז ער זאָל פון אַ קנעכט ווערען אַ פרייער מענש, פון אַ ליידיג-געהער זאָל ער ווערען אַ אַרבייטס פליסיגער און פון איין אָרעמען שטאַנד זאָל ער צוקומען צו עשירות!

דָאס לֶעצְטֶע מָאל .

אַ חֲנֻכָּה־מַעֲשֶׂה .

דרויסען וואויעט דער ווינד און פייפט, און דער רעגען פּאטשט אין די שויבען און אויף די דאך־שינדלען – אינעווייניג אָבער, אין דער שטוב, איז ליכטיג אין יעדען ווינקעלע, און ליכטיג איז אין דער נְשָׁמָה.

אין דעם זילבערנעם חֲנֻכָּה־לעמפּעל ברענט שוין דאָס אַכטע ליכטעל און ביי איהם דאַרנעבען שטעהט אייַנגעבוקט און האַלב־פערשמאָלצען דער וועקסערנער „שַׁמָּשׁ”, און קנאַקעדיג און שפּריצעדיג פּלאַקערט זיין פייערל.

אינ׳ם לעדערנען פאָטער־שטוהל זיצט די באָבע, יום־טוב׳דיג אויסגעפּוצט, און די גרויסע אויגען לייַכטען. די געלע אַטלאַסענע בענדער פון דער טיעפער הויב פלאַטערן אַראָב פונ׳ם קאָפּ, די בריליאַנטענע גרויסע אויער־רינג בליצען אַראָב פון די אויהרען, און זי זיצט אַלץ פערחלומט, און מיר אַלע זיצען אַרום איהר, און איך – אויפ׳ן בענקעלע צו איהרע פיס, דעם קאָפּ אויף איהר שויס, און די אַלטעטשקע זיצט נאָך אַלץ און חָלום׳ט און האַלט די דינע ליפּען פעסט פערשלאָסען און נור די גרויסע העררליכע אויגען לויכטען. עפּעס ליעגט אַ סוד פון גאָט אין די דאָזיגע גרויסע, קלוגע און אייביג לויכטענדע אויגען! – דער שטערען איז פול מיט קנייטשען, דער רוקען איז אייַנגעבויגען, די הענד ציטערן, די שטימע ציטערט ווען זי רעדט – און נור די גרויסע אויגען ברענען און לויכטען!

וואָס האָבען שוין די דאָזיגע אויגען נישט אַלעס געזעהען?

וואָס איז פאַר זיי שוין נישט פאַרבייגעגאַנגען זינט זיי שטעקען אינ׳ם קאָפּ פון דער דאָזיגער פרוי?

שטיל! יעצט הויבט זי אויף איהר מידען און שווערען קאָפּ פון איהר שטומע אינעגענדליכע חלומות.

– קינדערלעך! כ׳בין דאָך אַלט, אַ יאָ כ׳בין אַלט?... מעהר ווי דער זאמד בײַם ים זענען מײַנע טעג און נעכט, אַ יאָ מעהר פונ׳ם זאמד?... אָבער זעהט איהר: דאָס וואָס איך וויל אײַך הײַנט דערצעהלען איז גאָר נאָך עלטער פאַר מיר, אַ קנאַפּע צוויי־טויזענד יאָהר עלטער! יאָ יאָ, קינדער, אַ צוויי־טויזענד יאָהר, זאָג איך. – און יעצט מוז איכ׳ם אײַך דערצעהלען; עס מוז מיר אַראָפּ פון הארצען, איך בין געזעסען און האָב געטראַכט און געטראַכט, לאַנג האָב איך געטראַכט, און מײַן האַרץ איז אַזוי פול דערמיט...

און אין דרויסען וואויעט נאָר אַלץ דער ווינד און פײַפט, אָבער די שטים פון דער אַלטער שטײַגט הײַנט אַריבער דעם ווינד און איהרע ווערטער קלינגען קלאָר – און איך זיץ און האָרך.

שטיל! – די אַלטע רעדט יעצט, און דעם קאָפּ האַלט זי הויך אַרויף:

– קינדערלעך! איהר מײנט דאָך אַ וודאי איך וועל אײַך דאָ ווידער דערצעהלען עפּעס אַ מעשה פון חנוכה? איהר האָט אַ טעות! חנוכה און וואָס דער רשע אַנטיוכוס האָט געטהאָן, קענט איהר שוין אַלע! – אײַן אַנדערע, אַ נײַע מעשה וויל איך אײַך דערצעהלען, אַ זאַך וועלכע איז גלײַכפאַלס געשעהען אין ירושלים, און גלײַכפאַלס אין די צײַטען פונ׳ם רשע אַנטיוכוס, נור זי איז עלטער מיט אַ פינף זעקס יאָהר פון דער מעשה מיט חנוכה! – עס איז אַ מעשה מיט אַ יודיש יינגעל, וועלכער איז געגאַנגען אין „חדר״ אַרײַן און וועלכער האָט אין „חדר״ זיך צעוויינט – און נישט ווײַל אימיצער האָט איהם געשלאָגען, נור ווײַל דאָס הערצעל האָט איהם וועה געטהאָן און ווײַל עס האָט

איהם וועה געטהאָן בײַ דער נשמה... עס איז אַ טרויריגע מעשה.

און פּלוצלינג שווײַגט די אַלטע און איהרע דינע ליפּען שליעסען זיך און אויך די ליכטיגע אויגען פערמאַכען זיך אויף אַ מינוט — און איך זיץ צו איהרע פיס, דעם קאָפּ אויף איהר שויס, און איך האָרך און האָרך...

* *

*

— — — די גאַסען פון ירושלים.

די הײַזער אויף דער גאַס באָדען זיך אין אַ ים ליכט און דער הימעל איז בלוי, אונענדליך בלוי. ווײַסע קלײנע חמאַרעלעך שלעפּען זיך מיד און פויל אויפ'ן הימעל און דורך דעם בלויען. די לופט איז רײן און וואַרם. די בוימער טראָגען גרויסע גרינגע בלעטער, און די דאָזיגע בלעטער בעוועגען זיך נישט אין דער ווינד־שטילער לופט...

עס איז אַ הײסער זומער, דער זומער פונ'ם יאָהר דרײַ־טויזענד פינפהונדערט און נײַנציג זינט די וועלט איז בעשאַפען!

און אויף דער גאַס שפּיעלען זיך די קינדער און לאַכען און שטיפּען און פרײען זיך: „דער זומער, דער זומער איז דאָ!" — אונטער די פיסעלעך פינקעלט דער געלער זאַמד, איבער די קעפּלעך ברענט דאָס גאָלד פון דער זון, און זײערע יונגע הערצעלעך עפנען זיך ווײַט און קלאַפּען און שטורמען און ווילען שיער נישט צובראַכען ווערען פאַר גרויס תענוג...

און פּלוצלינג הערען זײ אַ שטימע רעדט צו זײ: „לערנען, לערנען, קינדער! עס איז צײַט אין „חדר" אַרײַן!"

די קינדער קוקען זיך אום: אײן אַלטער הויכגעוואַקסענער מאַן שטעהט פאַר זײ מיט אַ לאַנגער ווײַסער באָרד און מיט אײן ערנסטע שטרענגע מינע. — ווער פון זײ קען נישט דעם דאָזיגען אַלטעטשקען? ווער ווײסט נישט, ווער עס איז יוסי בן יועזר פון צרדה?

און וואָס לענגער ער שטעהט און בעטראַכט די קינדער, ווערט אַלץ זיין פּנים מילדער און די אויגען ווערען עפּעס אַזוי ווי פייכטליך. „עס זענען אונז נור נאָך די קינדער געבליבען — רעדט ער שטיל צו זיך אַליין — עס איז אונז געבליבען נור נאָך די דאָזיגע איינציגע שטיצע, אויף וועלכע עס לעהנט זיך אָן אַ גאַנץ פאָלק... מיר האָבען נור נאָך די קינדער...״

און ווי אין חלומות פערזונקען בלייבט ער שטעהן און טראַכט און טראַכט...

וואָס איז פון זיין פאָלק געוואָרען אין די לעצטע יאָהרען? אמת, זיין פאָלק וואויהנט נאָך אין זיין לאַנד, אין ארץ־ישראל, אָבער דאָס דאָזיגע לאַנד איז נישט מעהר זיין לאַנד; עס געהערט יעצט כמעט אין גאַנצען שוין דעם גריכישען שטאטהאַלטער אַנטיוכוס עפּיפאַנס, וועלכער האַלט יעצט מלחמה אין מצרים און האָט דאָ אַוועקגעזעצט זיין שטעלפערטרעטער דעם רשע אַנדרוניקוס, און דער דאָזיגער שטעלפערטרעטער רעגיערט דאָ מיט אַ טיראַנישער מאַכט און וואָרצעלט אויס מיט זיין גאַנצער קראַפט דעם רעשט פונ׳ם יודישען גייסט און וויל פון ארץ־ישראל איינציגוויי מאַכען אַ גריכענלאַנד. אָט גיעסט ער אויס איבערן גאַנצען לאַנד דעם גריכישען גייסט און פלאַנצט אומעטום איין גריכישע זיטען און גריכישע מנהגים און וועט נישט רוהען ביז ער וועט נישט האָבען גאַנץ ארץ־ישראל „גריכיפיצירט״. די גאַסען אין ירושלים האָבען צום גרעסטען טייל נישט מעהר יידישע נעמען, דען מען האָט זיי געגעבען גריכישע; די געלד־מינצען, וועלכע יודעאַ האָט ביז יעצט געהאַט, ווערען איינציגוויי קאַסירט און עס הויבען אָן צו צירקולירען נור גריכישע; יידישע נעמען, מיט וועלכע מען פלעגט רופען קינדער, זענען פערבאָטען, און אָפיציעל מוזען זיי גערופען ווערען מיט גריכישע נעמען; די יודישע שטאַנדאַרטע מיט די יודישע פאַרבען האָט מען אָבגעשאַפט און מען האָט גריכישע איינגעפיהרט, און אויך פון דער לשבת־הגזית, וואו

די סנהדרין זיצען, האָט מען דעם יידישען הערב אראָבגענומען און אַרויפגעזעצט האָט מען דעם גריכישען. דאַן אָבער איז גאָך געבליבען דער כהן גדול חוניו, אַ מענש וואָס האָט זיין גאַנץ לעבען אַוועקגעלעגט, אום ווי עס איז דעם רעשט פונ'ם יידישען גייסט צו דערהאַלטען, דאָ איז געקומען אַנדרוניקוס און האָט איהם אומגעבראַכט און אויף זיין אָרט האָט ער געמאַכט פאַר אַ כהן־גדול מענעלויסען, אַ מענש וועלכער איז אָנגעפּראָפּט מיט'ן גריכישען גייסט — און ווער ווייסט וואָס עס וועט נאָך אַלץ ווערען אין די נעכסטע טעג?

— מיר האָבען נור נאָך די קליינע, געבליבען איז אונז נור נאָך דער נייער דור — האָט ער געשעפּטשעט צו זיך אַליין, און זיין פנים איז ווידער געוואָרען ערנסט און שטרענג, און אויפ'ן קול האָט ער ווידער געזאָגט: לערנען, לערנען, קינדער! עס איז צייט אין „חדר" אַריין!

און די יינגלעך חאַפּען זיך און לויפען איילענדיג, און מעהר פון אַלע איילט זיך דער קליינער יועזר, יוסי'ם יינגסטער זוהן.

די זון אָבער לייכט היינט אַזוי פערפיהרעריש, אַז נישט אַזוי לייכט געהט מען אַרויס פון דער פרישער שמעקעדיגער לופט, וועלכע פליעסט אונטער דעם בלויען הימעל, אום צו קומען אין אַ „חדר" אַריין! לוסטיג און מיט לייכטע געדאַנקען קומט דער קליינער יועזר איבער די קדרון־בריק און שטעלט זיך אָב אויף אַ מינוט. עפּעס איז דאָרט אַ קרעמעל פון אַ גריכע מיט פרישע נייע שפּיעלצייג, און דאָס קינד גלאָצט אויס די אויגען און בלייבט שטעהן פאַר זיי ווי צוגענאָגעלט. באַלד אָבער בעווייזט זיך אויפ'ן שוועל פון דער קראָם אַ גריכישער קנעכט, וועלכער זידעלט אָן דאָס קינד, און דאָס יידישע קינד לויפט אין איין אָטהעם ווייטער.

און איבער דעם יהושפט־פּלאַץ לויפט ער און איבער די אַנטיוכוס־בריק און איבער'ן וואַש־פעלד, ביז ער קומט אָן אויפ'ן

אַנדרוניקוס־מארק. דאָ און דאָרט שטעלט ער זיך אָב, אום די קאָסטבאַרקייטען צו בעטראַכטען, מיט וועלכע די גריכען האַנדלען, זאַכען פון אַטהען און פון שפּאַרטאַ און פון ביצאַנץ: גאָלד־סאַנדאַלען, פּערעל־שנירלעך און זילבערנע שטערען; באַלד זעהט ער אויך פערשידענע שפּיעל־פיגורען, פערדלעך, הינטלעך און מענשלעך געמאַכט פון האָלץ און פון שטיין און פון גיפּס, און דאָס אַלעס בליצט אין׳ם זונען־שיין, אז מען קען די אויגען פון זיי נישט אַראָבנעהמען. — פּלוצלינג אָבער דערמאָנט ער זיך, אַז ער האָט קיין צייט נישט, און ער לויפט ווידער אין איין אָטהעם...

און קומענדיג אויפ׳ן פּלאַץ הינטערן בית־מקדש, בלייבט ער ווידער שטעהן. אויפ׳ן פּלאַץ אין׳ם צפונית־מערבית־ווינקעל איז אויסגעבויט די „בירה״, וואָס די גריכען רופען זי „אַקראַ״, און דאָרט איז דאָס גימנאַזיאָן, וואו יידישע קינדער לערנען אונטער גריכישער אויפזיכט טורנען און טאַנצען און אַטלעטען־קונצשטיקלעך.

דאָס קינד איז שטעהן געבליבען און די אויגען האָבען זיך איינגעעגבערט אין צוויי יידישע יינגלעך, וועלכע האָבען פּונקט קונצשטיקלעך געוויזען, און זיין הערצעל איז איהם שיער נישט צעזעצט געוואָרען פאַר תענוג. ווי שען איז דאָס לעבען אויף דער גאַס אונטער׳ן בלויען הימעל! צוויי יידישע יינגלעך קומען אַרויס אין די אַרענאַ און זיי באָרען זיך איינער מיט׳ן אַנדערען, און זיי חאַפּען אָן איינער דעם אַנדערען און זיי וואַרפען זיך איינער אויפ׳ן אַנדערען, און איינער וויל דעם אַנדערען גובר זיין, און קיינער פון זיי קען עס נישט, און נאָך עטליכע מינוטען פאַלען זיי ביידע אַ ניעדער און דאָס פּובליקום פּלאַצט אַרויס מיט אַ געלעכטער איבער די דאָזיגע יידישע „גבורים״. דאַן קומט אַרויס אין די אַרענאַ אַ יידיש יינגעל און אַ יידיש מעדעל, ביידע כמעט נאַקעט, און זיי טאַנצען ביידע אַזוי שען און אַזוי געשיקט, און די מוזיק שפּיעלט און די

פויקען קלאַפּען און אַ שמחה ליעגט אויסגעגאָסען איבער די גאַנצע וועלט...

פלוצלינג ווערט דער קליינער יועזר טרויריג: ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין „חדר״...

אָבער זיינע פיס זענען ווי צוגענאָגעלט און ער קען פון אָרט נישט אַוועק, און זיינע אויגען זענען אַיינגעגבערט אין דער אַרענאַ. אָט זענען צוויי נייע יינגלעך, אָט זענען פרישע טענץ, אָט זענען פרישע קונצשטיקלעך! און זיין קליינער יצר־הרע האַלט איהם אָנגעבונדען צו'ם אָרט און לאָזט איהם נישט אַוועק. עס איז אַ שעה אַוועק, עס זענען צוויי דריי שעה אַוועק, און נאָך אַלץ שטעהט דאָס יינגעלע אויפ'ן פּלאַץ הינטער דעם בית־מקדש.

די זון שטעהט שוין אין דער מיטען פו'ם הימעל.

אַ גרויסער שרעק פאַלט פּלוצלינג אָן דעם קליינעם יועזר: מעהר ווי אַ האַלבער טאָג איז שוין אַוועק, און ער איז נאָך נישט אין „חדר״ געוועזען. וואָס וועט דער „רבי״ איהם זאָגען? ווי וועט ער איהם מקבל זיין ביים אַריינקומען אין „חדר״? — און ער שטעלט זיך פאָר פּלוצלינג דעם רבי'ן מיט דעם שטרענגען ערנסטען געזיכט און מיט דער שטרענגער ערנסטער שטימע...

און דאָס קינד הויבט אָן צו לויפען ווי אַ פייל פון בויגען.

און אינ'ם לויפען יאָגען איהם נאָך אַלע יענע ערשיינונגען וועלכע ער האָט געזעהען אין דער „אַקראַ״: נאַקעטע יינגלעך און מעדלעך, טענץ און אַטלעטען־קונצען, ברעכען זיך און וואַרפען זיך, מוזיק און רוישענדע פויקען; און פון דעם אַלעם אַרויס הערט זיך די בייזע שטימע פון זיין רבי'ן און זיינע אויגען דער־בליקען דאָס פינסטערע פנים אויך ווען זיי זענען געשלאָסען...

און אַזוי לויפט ער איין אָטהעם, ווי פיעל די פיס קענען איהם טראָגען, און אַזוי קומט ער אויך ביז צום געסעל, וואו דעם רבי'ן'ס „חדר״ איז. זיין געמיט אָבער איז צו זעהר אויפגערעגט, און ער שטעלט אַ מינוט אַוועק פאַר'ן חדר און ווישט זיך דעם

שוואַם פֿונ׳ם פּנים און הערט זיך אײַן ווי זײַן הערצעל קלאַפּערט איהם. נאָך אַ מינוט און זײַן האַנד האַלט שוין די קלאַמקע פֿון דער טהיר, און אַ מינוט שפּעטער איז ער שוין אינ׳ם „חדר“ דרינען.

און אַ פֿינסטערער שווערער אומעט פֿאַלט איהם אָן און זײַנע פֿיס ווערען איהם שווער ווי בלײַ.

וואָס איז דאָס? — אַ טויט שטילקײַט ליעגט הײַנט אויס־געגאָסען אויפֿ׳ן „חדר“, און אַ טיפֿע שווארצע טרויעריגקײַט בליקט אַרויס פֿון יעדען ווינקעלע; די יינגלעך זיצען שטום און שטיל און בעוועגען זיך נישט, מען עפֿענט קײַן מויל נישט און מען קוקט אײַנער דעם אַנדערען נישט אָן — דאָס „חדר“ איז עפּעס גאָר נישט דאָס, וואָס אַלעמאָל.

און דער רבי שטעהט אָנגעלעהנט אויף דער קאַטהעדראַ; זײַן קאָפּ רוהט אויף זײַן ברײַטע האַנד און די אויגען זענען פֿערמאַכט. שטיל הויבט ער פּלוצלינג אויף דעם קאָפּ און ער דערבליקט דעם קלײַנעם יועזר.

— מײַן זוהן! דו ביסט הײַנט שפּעט געקומען, זעהר שפּעט, אָבער גוט אַז דו ביסט געקומען...

וואָס זאָל דאָס בעדײַטען? די שטימע איז אַזוי ווײך און די ווערטער זענען אַזוי מילד, און די דאָזיגע ווערטער גראָבען זיך אַזוי טיעף אײַן אין דעם קלײַנעם יונגען הערצעל. ווען האָט דער רבי צו איהם אַזוי גערעדט? פֿון וואַנען האָט זיך גענומען דאָס דאָזיגע טרויעריגע אין דער שטימע און דאָס דאָזיגע מילד־קײַט און ווייכקײַט? — אין דער דאָזיגער מינוט האָט עס דעם קלײַנעם יועזר אמת׳דיג באַנג געטהון, פֿאַר וואָס ער איז אַ האַלבען טאָג פּוסט און פּאַסט אַרומגעגאַנגען און איז אַזוי שפּעט געקומען...

— מײַן קינד! — האָט דער רבי ווײַטער גערעדט און זײַן שטימע האָט געציטערט — נעם דײַן ספר און זאָג דײַן פּסוק... דען... דען... ווײסען מוזט דו... הײַנט איז דאָס לעצטע מאָל... מאָרגען וועט מען נישט מעהר לערנען אויף העברעאיש.

און זײַן שטימע האָט זיך שיִער נישט געשטיקט פֿאַר טרעהרען. — די קינדער איז אַ ציטער אַריבער איבער'ן לײַב, זעהענדיג זײער רבי'ן, דעם דאָזיגען פֿעסטען שטאַרקען מענשען, װײַנענדיג װי אַ קינד . . .

— אונזער לעצטע קױהל האָבען זײ יעצט פֿערלאָשען! אונזער שפּראַכע האָבען זײ אונז אװעקגענומען! — זאָגט יעצט דער רבי און קען זיך פֿון װײַנען נישט אײַנהאַלטען. — װאָס זאָלען מיר יעצט מיט אונזערע שעפֿעלעך מאַכען? װי אַזױ װעלען אונזערע קינדער יעצט װיסען און װי װעלען זײ קענען װיסען װאָס זײער פֿאָלק איז געװען און װאָס זײַן גײַסט און זײַן גרױסקײַט און זײַן געשיכטע איז געװען?!...

און מיט דער האַנד װישט ער זיך איבער די אױגען — און די קינדער אַרום הױבען אָן צו װײַנען.

און שטילער און טרױריגער פֿון אַלע װײַנט יעצט דער קלײנער יוֹעזר און זײַן האַרץ צעגיסט זיך שיִער װעגען די זינד װאָס ער האָט הײַנט געזינדיגט... ער האָט געפֿיהלט, אַז ער איז אין אײן מינוט געװאָרען אײַן אַנדערער.

— דאָס איז דאָס לעצטע מאָל! מאָרגען װעלען מיר אױפֿהערען צו לערנען אונזער תּורה! — הערט זיך יעצט דעם רבי'נ'ס שטימע צום דריטען מאָל, אָבער זײַן שטימע קלינגט נישט מעהר ביטער, נור קלינגט אַזױ װײך און פֿול מיטלײַד, אַזױ װי ער װאָלט זאָגען די װערטער: מאָרגען װערט אָבגעמעקט אַ גאַנצע װעלט, און אַ גאַנצע װעלט װעט זײַן װיסט און לײדיג...

און די יינגלעך חאַפּען זיך צו די ספרים.

און װי דער קלײנער יוֹעזר האָט זײַן ספר גענומען פֿאַר זיך, האָבען איהם זײַנע קלײנע הענדטלעך געציטערט און זײַנע אױגען האָבען זיך געבאָדען אין טרעהרען. נאָך קײנמאָל נישט האָט ער זײַן שיִעור מיט אַזאַ חשק געלערנט, נאָך קײנמאָל נישט האָבען זיך די װערטער אַזױ טיעף אין זײַן האַרץ אײַנגעגראָבען װי הײַנט!

היינט ווערט אַ שפּראַכע אַריינגעלעגט אין קבר! היינט ווערט אַ פֿאָלק אויסגעראָטט פֿון צווישען די פֿעלקער! היינט ווערט אַ לאַנד אָבגעמעקט פֿון צווישען די לענדער פֿון דער ערד!...

און דער קליינער יוזער ווייסט און פֿערשטעהט דאָס אַלעס...

און דער רבי רעדט צו איהם היינט אַזוי ווייך און זיין שטימע איז אַזוי מילד און זיין בליק איז אַזוי גוט און זיין ערקלעהרונג איז אַזוי זיס, און ווי געטליכע סודות שטייגען־אויף פֿון די פֿיערקאַנטיגע אותיות, אַזעלכע ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געוואוסט און פֿערשטאַנען...

און וואָס מעהר דער רבי רעדט צו איהם אַזוי לייכט און ווייך, פֿליעסען אַלץ די טרעהרען פֿונ׳ם קינד מעהר און מעהר און דאָס יונגע הערצעל צעגיעסט זיך שיער נישט פֿאַר וועהטאָג, און ער ווייסט נישט וואָס איהם איז...

דאָ שווערט דאָס קינד ביי זיך אין האַרצען: קיינמאָל נישט מעהר צו צוטרעטען ביז צו דער „אַקראַ"...

די זון איז אונטערגעגאַנגען. אין „חדר" ווערט אַלץ פֿינסטערער, און עס הערט זיך נישט מעהר ווי די ציטערדיגע שטימע פֿונ׳ם רבי׳ן לערנענדיג היינט די תורה צום לעצטען מאָל...

און פֿאַר די טהיר הערען זיך טריט פֿון פֿאַרבייגעהענדיגע מענשען, וועלכע רעדען גריכיש, און די וועלט דרויסען איז פֿרעהליך און לוסטיג...

* *

*

דאָס ליכטעל אינ׳ם חנוכה־לייכטער איז שוין לענגסט פֿערלאָשען.

אינ׳ם לעדערנעם פֿאָטער־שטוהל זיצט נאָך די באָבע, און האַלט די הענד אויף איהרע ביידע אויגען און שווייגט. — דרויסען האָט דער ווינד אויפֿגעהערט וואויען און פֿייפֿען, און נור דרינען ליעגט אַ שווערער טרויריגער נעפֿעל אויסגעגאָסען איבער די גאַנצע שטוב.

אינהאלט.

1	צו כל נדרי	3—59
2	מטות און מסעי	60—78
3	קאפערניק'ס געגנער	79—88
4	דער טאנץ	89—98
5	תקון ליל שבועות	99—109
6	דער כהן	110—120
7	הרי את	121—128
8	טויזענד און איין נאכט	129—139
9	הזכרות נשמות	140—172
10	עכן אין ווארשוי	173—189
11	דאס לעצטע מאל	190—199